T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TERÖRİZMİN EKONOMİK, SİYASAL VE SOSYAL GÖSTERGELERLE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Seyit Taha KETENCİ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN

Konya-2020

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Seyit Taha KETENCİ
	Numarası	144126001005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/İktisat
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tezin Adı	Terörizmin Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Göstergelerle İlişkisi: Türkiye Örneği

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

(İmza)

Tüm şehitlerimiz, gazilerimiz ve onların kıymetli ailelerine…

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Seyit Taha KETENCİ
	Numarası	144126001005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/İktisat
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Orhan ÇOBAN
	Tezin Adı	Terörizmin Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Göstergelerle İlişkisi: Türkiye Örneği

ÖZET

Terörizm konusu, nedenleri ve sonuçları itibariyle sosyal bilimlerde çok geniş bir çalışma alanı bulabilmektedir. Bazı ülkeler kendi içlerindeki terör örgütlerinin saldırılarına maruz kalırken, bazıları ise uluslararası terörizmin hedefi haline gelmiştir. Bu çerçevede küreselleşen dünya ile birlikte bu sorun tüm ülkeleri ilgilendirir hale gelerek üzerinde önemle durulması gereken bir konu olmuştur.

Türkiye'de terörizmin ekonomik, siyasal ve sosyal göstergelerle ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla VAR yöntemine dayalı nedensellik testi ile Toda-Yamamoto nedensellik testi çalışmanın yöntemi olarak belirlenmiştir. Ayrıca, kurulan modellere ait değişkenlere standart sapmalık bir şok verildiğinde, modelde yer alan diğer değişkenlerin bu etkiye verdikleri tepkiyi ölçmek amacıyla Etki-Tepki analizi kullanılmıştır. Bir değişkene ilişkin öngörü hata varyansının, diğer değişkenler tarafından açıklanma oranlarını tespit edebilmek için ise varyans ayrıştırmasına yer verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, 1988-2018 dönemi için Türkiye'de terörizm ile işsizlik, büyüme ve enflasyon arasında arasında VAR'a dayalı herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Toda-Yamamoto yaklaşımı da bu sonuçları desteklemektedir. Terörizm ile politik haklar ve sivil özgürlükler arasında ise 1988-2018 dönemi için VAR'a dayalı çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toda-Yamamoto yaklaşımında ise politik haklar ve sivil özgürlüklerden terörizme doğru bir nedensellik olmadığı tespit edilmiştir. Terörizmden politik haklar ve sivil özgürlüklere doğru olan nedensellik ise VAR'a dayalı nedensellik sonuçlarını teyit etmiştir. Sosyal göstergeler açısından ise 1985-2014 dönemi için etnik ve dini çatışma endeksleri ile terörizm arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, VAR, Toda-Yamamoto, Etki-tepki analizi

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Seyit Taha Ketenci
	Numarası	144126001005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/İktisat
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Orhan ÇOBAN
	Tezin İngilizce Adı	The Relationship of Terrorism with Economic, Political and Social Indicators : The Case of Turkey

ABSTRACT

The subject of terrorism can find a ide range of fields of study in social sciences in terms of causes and consequences. Some countries have been exposed to attacks from terrorist organizations in itself, while others have become the target of international terrorism. In this context, with the globalizing world, this problem has become a matter of concern for all countries and has to be emphasized.

In order to reveal the economic, political and social causes and consequences of terrorism in Turkey, the causality test based on the VAR method and the Toda-Yamamoto causality test were determined. In addition, when a standard deviation shock is given to the variables of the established models, impulse response analysis was used to measure the response of other variables in the model. In order to determine the rate of disclosure of the predictive error variance for one variable by other variables variance decomposition is used

According to the results of the analysis, for the period 1988-2018, the causality relationship based on VAR can not be found between the terrorism in Turkey and unemployment, growth and inflation. The Toda-Yamamoto approach supports these results too. It was concluded that there was a bidirectional causal relationship between terrorism and political rights and civil liberties for the period of 1988-2018. In the Toda-Yamamoto approach, it was determined that there was no causality from political rights and civil liberties to terrorism. But, the causality from terrorism to political rights and civil liberties confirmed the causality results based on VAR. In terms of social indicators, no causal relationship between ethnic and religious conflict indices and terrorism has been identified for the period 1985-2014.

Keywords: Terrorism, VAR, Toda-Yamamoto, Impulse-Response Analysis

ÖNSÖZ

Türkiye yıllarca terörizmle mücadele etmek zorunda kalmış ve/veya bırakılmıştır. Terörizmle mücadelede farklı dönemlerde farklı konseptler geliştiren Türkiye, bazı terör örgütleriyle mücadelede büyük oranda başarı sağlamıştır. Bu mücadeleler kapsamında başta güvenlik güçleri olmak üzere birçok vatandaşımız hayatını kaybetmiş, birçoğu da yaralanmıştır. Bu çalışmayla Türkiye'nin halen devam eden terörle mücadelesine teorik çerçevede katkıda bulunmak ve sorunun asıl kaynağını ortaya koymak amaçlanmıştır. Ampirik uygulama sonucunda ortaya çıkan bulgulardan hareketle de başta ekonomik olmak üzere politika önerileri sunulmuştur.

Hem bu çalışmanın ortaya çıkmasında hem de akademik hayatıma olan destek ve katkılarından dolayı birlikte çalıştığım için kendimi çok şanslı hissettiğim danışmanım Prof. Dr. Orhan ÇOBAN'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışma süresince kıymetli vakitlerini bana ayırarak öneri ve tecrübelerini paylaşan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Savaş ÇEVİK, Prof. Dr. Mehmet MUCUK ve Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Bütün doktora eğitimi süresince desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Bozkurt ATAMAN, çalışma arkadaşlarım Mustafa TEK ve M. Serdar ACAR'a , çalışmanın düzeninde büyük bir emeği olan Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KUL'a, doktora eğitimimiz süresince beraber yol aldığımız kıymetli arkadaşım Duygu BAYSAL KURT'a, çalışmaya katkılarından dolayı Çiğdem TOKUŞ'a şükranlarımı sunarım.

Son olarak çalışma boyunca kendilerine yeterli vakti ayıramadığımı düşündüğüm; kızım, annem, dedem ve eşime gösterdikleri anlayış ve verdikleri destek için minnettarım.

Seyit Taha KETENCİ

Konya, 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET iii

ABSTRACT iv

ÖNSÖZ v

TABLOLAR LİSTESİ x

ŞEKİLLER LİSTESİ xi

EKLER LİSTESİ xii

GİRİŞ 1

TEORİK ÇERÇEVE 3

BİRİNCİ BÖLÜM: TERÖRİZMİN TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYEDE TERÖR ÖRGÜTLERİ 3

1.1. Terörizmin Tanımı 3

1.2. Terör ve Terörizm Arasındaki Fark 4

1.3. Dünyada Terörizm ve Terörizmin Tarihsel Gelişimi 6

1.4. Türkiye'de Terörizm ve Terör Örgütleri 8

1.4.1. İdeolojik Terör Örgütleri 8

1.4.1.1. Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi (DHKP/C) 8

1.4.1.2. Maoist Komünist Partisi (MKP) 10

1.4.1.3. Marksist Leninist Komünist Parti (MLKP) 11

1.4.2. Etnik Terör Örgütleri 12

1.4.2.1. Kürdistan İşçi Partisi (PKK/KCK) 12

1.4.2.2. Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) ... 15
1.4.3. Dini Terör Örgütleri ... 16
1.4.3.1. Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ/PYD) ... 16
1.4.3.2. Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD-DEAŞ) ... 18
1.4.3.3. Hizbullah ... 19
1.4.3.4. El-Kaide Terör Örgütü Türkiye Yapılanması ... 20

İKİNCİ BÖLÜM: TERÖRİZMİN NEDENLERİ VE ETKİLERİ ... 22

2.1. Terörizmin Nedenleri ... 22
2.1.1. Terörizmin Sosyal Nedenleri ... 22
2.1.1.1. Okuryazarlık Oranı ve Eğitime Katılım ... 22
2.1.1.2. Etnik Farklılıklar ... 25
2.1.1.3. Dini Farklılıklar ... 26
2.1.1.4. Nüfus Yapısı ve Nüfus Artışı ... 29
2.1.2. Terörizmin Siyasi Nedenleri ... 30
2.1.2.1. Demokratik ve Siyasi Haklar ... 30
2.1.2.2. Sivil Özgürlükler ... 32
2.1.2.3. Politik İstikrar Ve Rejim İstikrarı ... 33
2.1.3. Terörizmin Ekonomik Nedenleri ... 34
2.1.3.1. Ekonomik Büyüme ... 35
2.1.3.2. İşsizlik ... 37
2.1.3.3. Enflasyon ... 39
2.1.3.4. Ekonomik Özgürlükler ve Mülkiyet Hakkı ... 40

2.2. Terörizmin Etkileri ... 41
2.2.1. Terörizmin Sosyal Etkileri ... 42
2.2.2. Terörizmin Siyasi Etkileri ... 44
2.2.3. Terörizmin Ekonomik Etkileri ... 46
2.2.3.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkiler ... 46
2.2.3.2. Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkiler ... 48
2.2.3.3. Dış Ticaret Üzerindeki Etkiler ... 49
2.2.3.4. İşsizlik Üzerindeki Etkiler ... 50

2.2.3.5. Enflasyon Üzerindeki Etkiler 51

AMPİRİK ÇERÇEVE 53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TERÖRİZMİN TÜRKİYE'DE EKONOMİK, SİYASAL VE SOSYAL GÖSTERGELERLE İLİŞKİSİ 53

3.1. Türkiye'nin Terörle Mücadelesi 53

3.2. Çalışma Konusunun ve Çalışmanın Önemi 55

3.3. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı 56

3.4. Veri Seti 57

3.5. Yöntem 58

3.5.1. Birim Kök Testleri 59

3.5.2. Vektör Otoregresif (VAR) Metodolojisi 60

3.5.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi 62

3.5.4. Etki Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırması 63

3.6. Literatür 65

3.6.1. Terör Saldırılarının Etkisinin Ölçümüne Yönelik Çalışmalar 65

3.6.2. Teröristlerin Doğasına Yönelik Çalışmalar 68

3.6.3. Terörizmin Ekonomi Politikalarına Etkisine Yönelik Çalışmalar 72

3.6.4. Terörizmin Toplam Çıktıya Etkisine Yönelik Çalışmalar 73

3.6.5. Terörizmin Sektörel Etkisine Yönelik Çalışmalar 76

3.6.6. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar 79

3.7. Analiz Sonuçları 81

3.7.1. Terörizm-Ekonomik Göstergeler İlişkisi 84

3.7.2. Terörizm-Siyasal Göstergeler İlişkisi 90

3.7.3. Terörizm-Sosyal Göstergeler İlişkisi 97

SONUÇ 103

KAYNAKÇA 107

EKLER..... 130

ÖZGEÇMİŞ..... 156

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo-1: Terör Faaliyetlerinin Tarihsel Gelişimi 6
Tablo-2: Terör Örgütleri ve Terörden Arananlar Listesi 55
Tablo-3: Analizlerde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları 58
Tablo-4: Modellemelerde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri 82
Tablo-5: ADF Birim Kök Testi Sonuçları 83
Tablo-6: PP Birim Kök Testi Sonuçları 84
Tablo-7: VAR Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğu 85
Tablo-8: VAR Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi Sonuçları 86
Tablo-9: Todo-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları 87
Tablo-10: TER Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 88
Tablo-11: ISZ Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 89
Tablo-12: ENF Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 89
Tablo-13: BUY Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 90
Tablo-14: VAR Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğu 91
Tablo-15: VAR Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi Sonuçları 92
Tablo-16: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları 93
Tablo-17: TER Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 95
Tablo-18: POH Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 96
Tablo-19: SOZ Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 96
Tablo-20: VAR Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğu 97
Tablo-21: VAR Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi Sonuçları 99
Tablo-22: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları 99
Tablo-23: TER Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 100
Tablo-24: DIN Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 101
Tablo-25: ETHNT Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%) 102

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil- 1: PKK Eylem Türleri ve Sayıları (2004-2018) 54
Şekil-2: AR Karakteristik Ters Polinom Kökleri (Terörizm-Ekonomik Göstergeler)..... 85
Şekil-3: AR Karakteristik Ters Polinom Kökleri (Terörizm-Siyasal Göstergeler)..... 91
Şekil-4: AR Karakteristik Ters Polinom Kökleri (Terörizm-Sosyal Göstergeler)..... 98

EKLER LİSTESİ

Sayfa No:

EK-1: Tüm Modellere Ait Otokorelasyon Test Sonuçları 130
EK-2: Değişen Varyans Test Sonuçları 132
EK-3: TER Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları 133
EK-4: ISZ Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları 134
EK-5: ENF Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları 135
EK-6: BUY Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları 136
EK-7: TER Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri 137
EK-8: ISZ Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri 138
EK-9: ENF Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri 139
EK-10: BUY Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri 140
EK-11: Ekonomik Göstergeler Varyans Ayrıştırma Grafikleri 141
EK-12: TER Değişkeni 2.model Etki-Tepki Analiz Sonuçları 142
EK-13: POH Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları 143
EK-14: SOZ Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları 144
EK-15:TER Değişkeni 2.model Etki-Tepki Analiz Grafikleri 145
EK-16:POH Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri 146
EK-17: SOZ Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri 147
EK-18: Siyasi Göstergeler Analizi Varyans Ayrıştırma Grafikleri 148
EK-19: TER Değişkeni 3. model Etki-Tepki Analiz sonuçları 149
EK-20: DIN Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları 150
EK-21:ETNT Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları 151
EK-22: TER Değişkeni 3.model Etki-Tepki Analiz Grafikleri 152
EK-23: DIN Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri 153
EK-24: ETNT Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri 154
EK-25: Sosyal Göstergeler Analizi Varyans Ayrıştırma Grafikleri 155

GİRİŞ

Ekonomik dalgalanmaların dünya savaşlarının en önemli nedenlerinden birisi olduğu herkesçe bilinen bir gerçekliktir. II. Dünya Savaşı sonrasında soğuk savaş dönemine geçilmiş, ilerleyen süreçte de terör örgütleri üzerinden vekâlet savaşları başlamıştır ve bu yeni savaş türü günümüzde de halen devam etmektedir. İnsan hayatını ve güvenliğini hedef alarak tüm insanlığı tehdit eden terörizm konusuna ilgi ABD'de meydana gelen 11 Eylül terör saldırılarından itibaren her geçen gün artmıştır. Ayrıca özellikle orta doğu coğrafyasında önemli bir etkinlik sağlamış olan DEAŞ terör örgütünün eylemlerindeki artışa bağlı olarak terörizm literatürde önemli bir konu haline gelmeye başlamıştır.

Tarihsel geçmişi incelendiğinde terörizm konusu hemen hemen her dönem Türkiye'nin en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Bu bağlamda çok farklı yapılara sahip terör örgütlerinin hedefi haline gelen Türkiye, maruz kaldığı terör eylemlerinden dolayı ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan büyük bedeller ödemiştir. Bu çerçevede dünyadaki terör faaliyetlerinin ardındaki dinamiklerle Türkiye'deki terör faaliyetlerinin ardındaki dinamiklerin farklılık arz ettiği varsayımından hareketle çalışmamızda Türkiye özelinde bir araştırma yöntemi belirlenmiştir. Özellikle PKK öncülüğünde varlığını sürdürmeye çalışan etnik terörizm dikkate alındığında terör örgütünün yuvalandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde sosyoekonomik eşitsizliği ve yoksulluğu azaltmaya yönelik her türlü çabanın terör örgütünce sabote edildiği bilinen bir gerçektir. Adı geçen bölgelerde şantiyelerde çalışan işçilerin, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak üzere görevlendirilen öğretmenlerin ve devlet yardımlarını ulaştırma çabasındaki gönüllülerin terör saldırıları sonucu şehit edilmesi konunun önemini daha da artırmaktadır. Buradan hareketle Türkiye'deki terör eylemlerinin nedenlerinden birisinin de ekonomik faktörler olduğu yaklaşımının da sorgulanmasında yarar bulunmaktadır.

Terörizme bağlı olarak ekonomik göstergelerin olumsuz yönde etkilendiği ve/veya ekonomik göstergelerdeki kötüleşmenin terörizmin bir kaynağı olduğu hususu literatürde üzerinde en fazla tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın söz konusu soruların cevabının bulunmasına yönelik bir arayış içerisinde olduğunu belirtmekte fayda vardır. Kaldı ki terörizm konusunun

aynı zamanda ekonomik göstergeler açısından kaynak tahsisini de etkileyebilecek boyutlara ulaştığı genel anlamda kabul görmektedir.

Sosyal ve siyasi nedenlerin de terörizmin ortaya çıkışında önemli bir faktör olabileceği açıktır. Bu bağlamda terörizmin sosyal ve siyasal göstergelerle ilişkisini ele almak, terörizmin altında yatan ekonomik nedenlerin ötesinde yer alan faktörlerin de daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilecektir. Ayrıca son yıllarda özellikle askeri açıdan güçlü ve ileri teknolojiye sahip ülkeler kendi çıkarlarını korumak ve kendi politikalarını dayatmak adına vekâlet savaşlarını bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu durum, ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda daha bağımsız bir ülke olmayı kendisine amaç edinen Türkiye gibi ülkeler açısından zaman zaman bir tehdide dönüşmektedir.

Bu çalışma, teorik ve ampirik çerçeve olmak üzere iki bölüm şeklinde kurgulanmıştır. Teorik çerçevenin birinci bölümünde terörizmin tanımı, tarihsel gelişimi ile dünyada terörizme değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'de faaliyet göstermiş/gösteren terör örgütlerine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Teorik çerçeveye ait ikinci bölümde ise terörizmin nedenleri ve etkileri ayrı başlıklar altında ele alınarak sosyal, siyasal ve ekonomik olarak sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü ampirik çerçeve ana başlığını taşımaktadır. Bu bölümde öncelikle Türkiye'nin terörle mücadele sürecine yer verilmiş, çalışmada kullanılan yönteme ilişkin metodoloji açıklanmış ve analizlerde dikkate alınan konulara ilişkin geniş bir literatür incelemesi yapılmıştır. Metodoloji dikkate alınarak, oluşturulan veri setlerinden hareketle çalışmanın amacı doğrultusunda analizler yapılmıştır. Konuya ilişkin literatürden ve analizlerden elde edilen sonuçlar, çalışmanın sonuç bölümünde tartışılarak, politika önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik olarak bazı önerilerde bulunulmuştur.

TEORİK ÇERÇEVE

BİRİNCİ BÖLÜM: TERÖRİZMİN TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE TERÖR ÖRGÜTLERİ

Terörizm konusu özellikle son yıllarda hem ülkelerin gündemini hem de bilim dünyasını yoğun bir şekilde meşgul etmektedir. ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları terörizmin bütün ülkeler açısından ne kadar önemli bir tehdit olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Teorik ve ampirik çerçeve olmak üzere iki ana bölümden oluşan bu çalışmanın teorik çerçevesinin ilk bölümünde terörizmin tanımı yapıldıktan sonra terörizmin tarihsel gelişimi ele alınmış ve Türkiye özelinde en çok bilinen terör örgütleri incelenmiştir. Teorik çerçevenin ikinci ana bölümünde ise terörizmin nedenleri ve etkileri üzerinde durularak, terörizmin sosyal, siyasi/siyasal ve ekonomik nedenleri ve etkileri tartışılmıştır.

1.1. Terörizmin Tanımı

Terörizm, literatürde konunun amacına göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Buna bağlı olarak terörizmin diplomatik veya bilimsel açıdan tanımlanması zorlaşmaktadır. Ancak 1980'li yıllardan itibaren başta ABD Dış İşleri Bakanlığı tarafından yapılan tanımlama, en fazla dikkate alınan terörizm tanımlarından birisidir. Buna göre, terörizm yerel gruplar veya gizli ajanlar tarafından savaş dışı hedefleri gerçekleştirmek için bir kitleyi etkilemesi amacıyla önceden planlanmış politik motivasyonlu şiddet uygulanması anlamına gelmektedir (Krueger ve Maleckova, 2003: 120). Avusturalya merkezli Ekonomi ve Barış Enstitüsü (IEP)'ne göre ise terörizm, devlet dışı bir aktörün; korku zorlama veya korkutma yoluyla siyasi, ekonomik, dini veya sosyal bir hedefe ulaşmak için yasadışı güç kullanma ve şiddet tehdidi veya şiddetin fiili kullanımıdır (IEP, 2018: 6).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere terör faaliyetlerinde; bir hedef, hedefi gerçekleştirmek için kullanılan unsurlar, terör faaliyetlerini planlayanlar ve terörizmden etkilenen kitleler söz konusudur. Sandler ve Enders (2008)'e göre burada önemli olan husus terör organizasyonlarınca planlanan politik bir hedefin varlığıdır. Ayrıca siyasal bir hedef elde etmek için sindirme ya da korku yoluyla geniş bir kitleye aşırı şiddet kullanılması veya kullanım tehdidi olarak tanımlanan

terörizm algısında bir olay ne kadar acımasız olursa olsun, siyasi bir hedefin varlığını içermediği sürece terör faaliyeti kapsamına dâhil edilmemektedir. Benzer şekilde terörizm, bir kişi veya bir grup tarafından, doğrudan bir bireyden ziyade büyük bir kitlenin gözünü korkutmak suretiyle, siyasal ya da toplumsal bir amaç elde etmek için şiddetin kullanılması veya şiddet kullanma tehdididir (Sandler ve Enders, 2004: 3; Sandler ve Enders, 2008: 1).

Columbia Ansiklopedisi (2001), terörizmi, politik amaçlara ulaşmak için genellikle sivil nüfusa karşı şiddet veya tehdit kullanımı olarak tanımlamaktadır. Terörizm; suikastlar, bombalamalar, rastgele cinayetler, kişileri ya da uçak gibi toplu seyahat araçlarını kaçırmaları içerir. Bu bağlamda terörizm, askeri amaçlar için değil, politik hedefler ve açık saldırılar düzenlemek için çok zayıf gruplara karşı kullanılır (Gupta vd., 2004: 404).

Diğer taraftan Buckelew (1984), terörizmi öncelikle toplumda korku yaratmak için siyasi amaçlarla tasarlanmış şiddet içeren suçlu davranışları olarak tanımlamıştır. Mickolus (1980) ise terörizmi, politik amaçlar için endişe verici ve normal dışı şiddetin kullanımı veya kullanım tehdidi olarak ele almaktadır.

Bir şiddet eyleminin terörizm olarak tanımlanabilmesi için politik bir amacın varlığı bir koşul olarak aranmaktadır. Bu çerçevede politik bir amacı olmayan şiddet eylemleri terörizm tanımının kapsamı dışında bırakılabilir. Buradan hareketle terörizm; terör örgütlerinin, siyasi, ideolojik ya da dini amaçlarını gerçekleştirmek adına farklı yöntemler kullanarak bir kitleye yönelik gerçekleştirdikleri şiddet eylemlerinin bütünüdür.

1.2. Terör ve Terörizm Arasındaki Fark

Günlük yaşamda terör ve terörizm kavramları çoğu zaman birbirleri yerine kullanılmaktadır. Terör kavramı, Fransızca kökenli bir terim olup Türk Dil Kurumu güncel sözlüğüne göre “yıldırı” anlamına gelmektedir (TDK, 2018). Terör ve terörizmin şiddet ve baskı gibi bazı ortak noktaları olmakla birlikte temelde birbirinden önemli ölçüde farklılaşan kavramlardır. Bu bağlamda tek başına ele alındığında her türlü şiddet eylemi terör olarak tanımlanabilirken şiddet eyleminin

yanı sıra bir ideolojinin de söz konusu olduğu durum terörizm olarak nitelendirilmektedir (Hacıtahiroğlu, 2011: 41).

Terör, insan doğasındaki bazı içgüdülerin dışa vurulmasıyla birlikte bireysel veya kitlesel olarak "doğal bir biçimde" ortaya çıkabilirken, terörizm, terörün bir amaç doğrultusunda iradi olarak kullanılması anlamına gelmektedir. Bu da terörizmin doğal bir süreç sonucunda değil bir "katalizör" tarafından oluşturulabileceğini gösterir (TBB, 2006: 306) .

Terör, terörle mücadele eden kurumlar tarafından da farklı bakış açılarıyla tanımlanmaktadır. Bu kapsamda Terörle Mücadele Kanunu'nda (1991) terör "*... cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir*." şeklinde tanımlanmaktadır. Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) ise (2016) terör ve terörizm arasındaki farkı, *"Terör, her türlü şiddet hareketlerini içermekte olup, örgütlü ve kuralsız şiddet hareketleri olarak tanımlanabilir. Terörizm ise siyasi unsur içeren, yani bir ideolojisi bulunan ve mevcut sistemi şiddet yoluyla tahribe yönelmiş, bir ideoloji etrafında örgütlenen birden fazla kişinin şiddet eylemleri temelinde, mevcut siyasi iktidarı ve rejimi hedef alan faaliyetlerdir."* şeklinde ortaya koymuştur. Her iki tanım bir arada değerlendirildiğinde, JGK'nın tanımına göre terörizmin ideolojik ve dini motivasyonlarının da olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki tanımlamalara ek olarak Güngör (2010) terörü, insanları yıldırmak ve/veya korkutarak sindirmek yoluyla onlara kendilerinin arzu etmedikleri davranış biçimlerini kabul ettirmek için zor kullanma eylemi olarak ifade etmektedir. Bal (2006) ise silahlı eylemler aracılığıyla kendisini ve davasını duyurmayı terör; bu eylemleri savunan, stratejileri anlatan, aktaran ve geliştiren bir düşünce akımını ise terörizm olarak adlandırmıştır.

Yapılan tüm tanım ve değerlendirmeler bir arada ele alındığında siyasi, ideolojik ya da dini bir amaç taşıyan şiddet olayları terörizm kavramı altında ele alınmaktadır. Buna karşın söz konusu amaçların olmadığı şiddet olayları ise terör kavramı ile ifade edilebilmektedir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan "erkek terörü", "trafik terörü" ve "futbol terörü" vb. şeklindeki ifadeler terör ile terörizmin farklı kavramlar olduğunu açıklamada dikkate değer örneklerdir.

1.3. Dünyada Terörizm ve Terörizmin Tarihsel Gelişimi

Terörizmin geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. İlkçağda başlayan terör hareketleri farklı dönemlerde etnik, ideolojik ve dini yapılanmalar olarak faaliyet göstermiştir. Terör faaliyetlerinin tarihsel gelişimi Tablo-1 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo-1: Terör Faaliyetlerinin Tarihsel Gelişimi

DÖNEM ADI	TARİH ARALIĞI
İlkçağ Terör Hareketleri	M.S. 66-1124
Fransız İhtilali ve Terör Rejimi	1793-1794
Birinci Dalga Etnik Milliyetçi Terör	1800'ler-19'uncu yüzyıl sonu.
RAPOPORT'UN BİRİNCİ DALGASI: 1880-1920	
Anarşist Dönem	1880-1920
İkinci Dalga Etnik Milliyetçi Terör	1903-1914
RAPOPORT'UN İKİNCİ DALGASI: 1920-1960	
Üçüncü Dalga Etnik Milliyetçi Terör	1920-1960
Devlet Terörü	1920-1939 (Bu tarihten sonra da devlet terörü örneklerine sıkça rastlanmıştır.)
Dördüncü Dalga Etnik Milliyetçi Terör	1959'dan günümüze.
RAPOPORT'UN ÜÇÜNCÜ DALGASI: 1960-1980	
Yeni Sol Dalga Terör	1960-1980
RAPOPORT'UN DÖRDÜNCÜ DALGASI	
Köktendinci Terör	1980'den günümüze.
Beşinci Dalga Etnik Milliyetçi Terör	1990'dan günümüze.

Kaynak: Akın, 2012: 4; Rapoport, 2002.

Tablo-1'e göre geçmişi ilk çağa kadar dayanan terörizm; M.S. 66-81 yılları arasında Roma işgaline karşı faaliyet gösteren, birinci yüzyıldaki Yahudi tarikatlarından biri olan Zealot'ların kollarından Sicari'ler ve Lesti'ler adlı

guruplarca girişilen eylemlerle başlamıştır ve söz konusu eylemler, günümüz terörizm uzmanları tarafından tarihin ilk terör hareketlerinin örnekleri olarak sınıflandırılmaktadır. Şii mezhebine mensup fedailerden meydana gelen, dini yozlaştırdıkları gerekçesiyle Sünni devlet yöneticileri ile İslam'a karşı savaşan "işgalci" Hıristiyan yöneticileri hedef alan ve Hasan Sabbah (1049-1124) tarafından İran'da kurulan Haşhaşi'ler de bu dönemin öne çıkan bir başka terörizm akımıdır.

Fransız İhtilali modern anlamda terörün ortaya çıkışı olarak kabul edilmekle birlikte ihtilal sonrası kurulan Cumhuriyet rejiminde Maximillien Robespierre, ülke yönetiminde yeni rejime karşı kentlerde ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmak için askerî birlikler görevlendirerek halk arasında korku ve endişe yaratmak istemiş ve giyotinle binlerce kişiyi halkın önünde idam ettirmiştir. Bu döneme "terör rejimi" adı verilmektedir (Kartal, 2018: 44). Fransız İhtilali sonrası anarşist dönem öncesi gerçekleşen ayaklanmalar, 20'inci yüzyıldaki sömürge karşıtı dönemde etkin olan ulusçuluk hareketlerinin başlangıcı olarak kabullenilse de dönemi inceleyen çalışmalarda yaşanan ayaklanmalar için terörizm tanımlaması yapılmamaktadır (Akın, 2012: 30). Fransız İhtilali'yle birlikte yayılan milliyetçilik akımları Avusturya Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan farklı ulusların bağımsızlık isteklerini körükleyerek birinci dalga etnik milliyetçi terör hareketlerinin başlamasını sağlamıştır.

1880'lerde başlayan ve 1920'lere kadar devam eden anarşist dalgada, her türlü otoriteyi reddeden bir düşünce yapısıyla devlet yöneticilerine yönelik suikast eylemleri öne çıkmıştır (Dilmaç, 2011: 42). 1880'lerde yaklaşık 40 yıl devam eden bir "Anarşist Dalga" başlamıştır. Halefi "Anti-Kolonyal Dalga" ise 1920'lerde başlayarak 1960'larda büyük ölçüde ortadan kaybolmuştur. 1960'ların sonunda, 1990'lı yıllarda Sri Lanka, İspanya, Fransa, Peru ve Columbia'da hala aktif olan birkaç grubu terk ederek büyük ölçüde dağılmış olan "Yeni Sol Dalga" nın doğuşu gerçekleşmiştir. Dördüncü ya da "Dini Dalga" ise 1979'da başlamıştır (Rapoport, 2002: 3).

Günümüz açısından değerlendirildiğinde PKK örneğiyle etnik milliyetçi terörizmin, DEAŞ, Boko Haram ve El-Kaide örnekleriyle de dini terörizmin farklı dalgalar halinde hala devam ettiği görülmektedir. Rapoport'un 1939'da büyük

oranda bittiğini ifade ettiği “Devlet terörü”nün temsilciliğini ise günümüz itibariyle İsrail ve Suriye devletlerinin yaptığı söylenebilir. Bununla birlikte devletler tarafından hedeflerine ulaşmak amacıyla terör örgütlerinin kullanılması da “Devlet terörü” nün bir başka açılımı olarak değerlendirilebilir. ABD, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin Türkiye tarafından terör örgütü olarak kabul edilen organizasyonlara verdikleri destekler bu açılıma örnek olarak gösterilebilir.

1.4. Türkiye’de Terörizm ve Terör Örgütleri

Türkiye, 40 yılı aşkın bir süredir hem ulusal olarak hem de uluslararası alanda terörizmle ile mücadele etmektedir. Bu çerçevede Türkiye, gerek içinde bulunduğu coğrafya gerekse etnik ve dini farklılıkları içinde barındıran geniş yelpazesi nedeniyle hemen hemen terörizmin her çeşidiyle yüzleşmek durumunda kalmış ve tarihsel süreçteki tüm terörizm dalgalarından nasibini almıştır. Bazı dönemlerde sol terör örgütleri etkin olmuşken yakın tarihte dini terör örgütlerinin etkinliği artmıştır. Etnik terörizm ise hali hazırda Türkiye’nin tam anlamıyla çözüm üretemediği bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de en çok bilinen ve farklı dönemlerde etkin olarak faaliyet gösteren terör örgütlerinden bazıları ideolojik, etnik ve dini terör örgütleri şeklinde sınıflandırılarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1.4.1. İdeolojik Terör Örgütleri

İdeolojik terör örgütleri daha çok siyasi bir amacı hedef alarak terör faaliyetlerini araç haline getiren oluşumlardır. Bu çerçevede Türkiye’de ideolojik terör örgütleri denildiğinde özellikle 1980’li yıllarda etkin olarak faaliyet gösteren sol terör örgütleri akıllara gelmektedir. Kendi içlerinde birçok ayrışma yaşayan sol terör örgütlerinden bazıları, kısa bir tarihçeleri verilerek Türkiye ekonomisini esas alan bir bakış açısıyla aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.1.1. Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi (DHKP/C)

DHKP/C (Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi), Dev Sol’un ayrılıkçı bir fraksiyonu olup, 1994 yılında mevcut ismiyle Dursun KARATAŞ tarafından kurulan Marksist-Leninist ideolojiye sahip bir terör örgütüdür. DHKP/C, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni; suikast, intihar saldırıları, bombalı eylemler ve silahlı saldırılar gibi cebir ve şiddet yoluyla devirmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu örgüt,

Türkiye'nin dışında AB ve ABD tarafından da terör örgütü olarak tanımlanmış olsa da halen çeşitli Avrupa ülkelerinde eleman temini, propaganda, finansal gelir sağlama faaliyetlerini sürdürmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019).

1994 yılında Devrimci Sol Örgüt yapısından ayrılarak isim ve yapı değişikliğine giden bu yeni oluşum, adını eski Adalet Bakanı Mehmet TOPAÇ'a yönelik suikast eylemi ile duyurmaya çalışmıştır. Marksist-Leninist ideolojiye sahip örgütlerde; "sosyalist devrimin" başlaması için ekonomik ve siyasi nedenlerle oluşan kargaşalar, işçi olayları ve grevler, sokak hareketleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Bundan ötürü DHKP/C nihai amacına ulaşabilmek adına bu tür olaylarda etkin bir şekilde yer almaya başlamıştır (Dilmaç, 2011: 207).

DHKP/C'nin savaş stratejisine, anti-emperyalist ve oligarşik halk devrimine yol açması beklenen Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi (PASS) denilmektedir. Örgüt, Latin Amerika sol ideolojilerini benimsemekte ve şehirsel gerilla taktiklerini PASS yönünde desteklemektedir. Kuruluşlarının ilk amacı hedeflerini tanıtmak ve sonra da sosyalist bir yönetimi devrimle getirmek olan terör örgütü, halk için savaştığını iddia etmekte ve bu savaşı "halkın savaşı" olarak tanımlamaktadır. DHKP/C, silahlı eylemlerin gerekliliğini savunmakta ve komünizmi silahlı eylemlerinin rehberi olarak görmektedir (Yayla, 2001: 62).

1980'lerin sonlarından bu yana öncelikle mevcut ve emekli olan Türk güvenlik ve askeri yetkililerini hedef alan DHKP/C, 1990 yılında, ABD askeri ile diplomatik personeli ve tesisleri de dâhil olmak üzere Türkiye'deki dış güçlere karşı saldırılar yapmaya başlamıştır. Örgüt, 2001 yılında intihar saldırılarını da kullanmaya başlayarak Türkiye ve ABD hedeflerine yönelik birçok saldırı gerçekleştirmiştir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2019: 323).

1996 yılında Sabancı Holding Yönetim Kurulu üyesi Özdemir SABANCI, Toyota-SA Genel Müdürü Haluk GÖRGÜN eylemlerinin sorumlusu, DHKP/C terör örgütüdür. Örgüt, bu eylemleriyle birlikte Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarına Türkiye'nin güvenli bir ülke olmadığı, yatırım için tercih edilmemesi gerektiği fikrini benimsetmeyi hedeflemiştir. Bu yolla, diğer amaçlarıyla birlikte Türkiye'nin sanayileşmesi ve ekonomik kalkınmasının da engellenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır (Öztürk ve Çelik, 2009: 20).

1.4.1.2. Maoist Komünist Partisi (MKP)

2002 yılına kadar faaliyetlerini Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP/ML)-Doğu Anadolu Bölge Komitesi (DABK) olarak sürdüren örgüt, 15 Eylül 2002 yılında MKP adını almıştır. MKP, halkın silahlanarak ayaklanması yoluyla Türkiye'nin anayasal düzenini yıkıp yerine Marksist Leninist-Maoist ilkelere dayalı sosyalist bir düzen getirmeyi ve nihai amaç olan komünizme geçmeyi hedef olarak belirlemiştir. Her ne kadar şehirlerde ve kırsal alanlarda sözde bölge komiteleri şeklinde örgütlenmiş olsa da örgütlenmede sadece Tunceli kırsalına önem vermesi sebebiyle MKP, giderek bölgesel bir örgüt niteliği kazanmıştır. Örgüt, özellikle büyük şehirlerde karakollara, bankalara ve kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik saldırı ve molotof kokteyli atma eylemleri ile dikkat çekmektedir. Yurtdışında ise başta Almanya olmak üzere büro yapılanmaları bulunan MKP, finansman teminin büyük bir kısmını yurtdışı bürolarından sağlamaktadır. 2005 yılında güvenlik güçlerinin başarılı operasyonları ile büyük oranda pasifize edilen örgüt, Tunceli Bölgesi'nde kamuya ait araçlara, güvenlik güçlerine ve onlara yardımcı olanlara yönelik eylemleri ile dikkat çekmekte büyükşehirlerde etkin olamaması sebebiyle bu alandaki tabanını genişleterek etkinliğini artırmaya çalışmaktadır (Çiçek, 2008: 65-68).

Sol terör örgütlerinin Türkiye'nin toplumsal yapılarını tam olarak okuyamamaları, kendi içlerinde sürekli bölünmeler yaşamaları, 1989 sonrası komünist rejimlerin çökmesi sonucu ideolojik modellerini yitirmeleri gibi nedenlerle toplum içerisinde taban bulmaları giderek zorlaşmış ve etkinlikleri azalmıştır. Bu tarz örgütlerin en büyük propaganda malzemesi olan yoksulluk da Türkiye'de insanların ekonomik düzeyinin iyileşmesi ile birlikte bir araç olmaktan çıkmıştır. MKP tarzı sol örgütlerin faaliyetleri daha marjinal hale gelmiş olsa da halen devam etmektedir (Bal ve Özeren, 2010: 87). MKP, 13 Mart 2016 tarihi itibariyle "AKP ve TC" olarak tanımladıkları güce karşı, silahlı mücadele de dâhil tüm alanlarda, tüm araç ve yöntemlerle "devrimi yükseltmek için güç ve eylem birliği" yaptıklarını duyurarak "Halkların Birleşik Devrim Hareketi" adıyla birleşen 10 terör örgütünün içerisinde yer almaktadır.

1.4.1.3. Marksist Leninist Komünist Parti (MLKP)

10 Eylül 1994'te Garbis ALTINOĞLU liderliğinde birçok Türk ve Kürt Marksist grubun birleşmesi ile kurulan örgütün amacı, ülkedeki anayasal düzeni savaş yoluyla yıkmak ve kendi ideolojileri doğrultusunda bir yönetim kurmaktır. Avrupa ülkelerinde özellikle Almanya'da etkin olan örgüt, Suriye'deki çatışmalara katılan ilk yabancı gruplar arasında boy göstermiştir (Hatahet vd., 2019: 27).

18 Mart 1995 tarihinde, İstanbul Bağcılardaki polis karakoluna roketli bir saldırı düzenleyerek ilk saldırısını gerçekleştiren örgüt, Türkiye'de adını Gazi olayları olarak bilinen ve Türkiye geneli bir Alevi-Sünni çatışması amaçlayan olayların arkasındaki yapı olarak duyurmuştur. MLKP, sol terör örgütlerinin aynı hedeflere sahip olmalarına rağmen kendi içlerindeki bölünmeleri ve bir araya gelememelerini eleştirmiş ve bunu bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bundan hareketle de kendisini diğer sol örgütlerden farklı görerek birleştirici bir örgüt olma çizgisinde hareket etmiştir (Çiftçi ve Sevinç, t.y.:139). Bununla birlikte MLKP, kurulduğu günden itibaren 19 Aralık 2000 tarihinde gerçekleştirilen "Hayata Dönüş" operasyonuna kadar olan süreçte ölüm orucu eylemlerinde aktif olarak yer almıştır. Örgüt, 2011 yılından itibaren tabanını genişletmeye yönelik olarak farklı bir strateji yolu benimseyerek örgüt üyelerini, silahlı kanadı olan Fakirlerin ve Ezilenlerin Silahlı Kuvvetleri (FESK) çatısı altında Suriye'ye götürmüş ve bizzat PKK kamplarında sabotaj ve bombalı saldırı eğitimi almalarından sonra Türkiye'ye getirerek üniversite kampüslerine yakın yerleşim alanlarında kullanmıştır. Bu yolla da üniversiteler ve çevresinde bir radikalleşme süreci için çaba harcamıştır (Aslan ve Kıyıcı, 2017: 41).

Hem DHKP/C hem de MLKP'nin mevcut askeri operasyonel seviyesi PKK'nın doktrini tarafından ağır şekilde etkilenmiş ve geliştirilmiştir. DEAŞ'ın Ayn-el Arab saldırısı, PKK ile radikal sol terör örgütleri arasındaki yakınlığı yepyeni bir seviyeye taşımıştır. Yüzlerce MLKP ve DHKP/C militanı Ayn-el Arab'a akın ederek PKK ile çalışmaya başlamış ve DEAŞ'ın bölgeyi terk etmesinden sonra Türkiye'yi hedef almışlardır. MLKP'nin 2016 dönemindeki Genel Sekreteri Kerim GÖKDENİZ'in; MLKP'nin hem Türk hem de Kürt proletaryasının bir partisi

olduğunu vurgulaması, bu örgütün Suriye ve Türkiye topraklarında PKK'nın önemli bir ortağı olduğunu göstermektedir (Soner vd., 2017: 24).

1.4.2. Etnik Terör Örgütleri

Türkiye Cumhuriyeti ve vatandaşları, kurulduğu günden bu güne Kürt ve Ermeni terör örgütlerinin hedefi haline gelmiş, söz konusu örgütlerin Türkiye topraklarındaki hak iddiaları hiçbir zaman son bulmamıştır. Özellikle, Avrupa ülkelerinin istihbarat örgütleri aracılığıyla bu örgütlere verdikleri destekler Türkiye'nin mücadelesini daha da zorlaştırmıştır. Ermeni kökenli etnik terör örgütü ASALA ile mücadele büyük oranda başarıyla sonuçlandırılırken bu bağlamda Türkiye topraklarındaki hak iddialarına yönelik faaliyetler Ermeniler tarafından diplomatik anlamda sürdürülmektedir. Kürt kökenli etnik terör örgütü PKK ile mücadele ise farklı konseptlerde halen kararlılıkla sürdürülmektedir. Türkiye'ye büyük zararlar vermiş olan iki etnik terör örgütüne ilişkin tarihi süreç ekonomik bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Türkiye, dünyada terörizmden en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'de meydana gelen terör saldırıları sonucunda sayıları on binlerle ifade edilebilen birçok insan hayatını kaybetmiş birçok insan da yaralanmış ve/veya sakat kalmıştır. 1984-2004 yılları arasında sadece etnik terörizmin Türkiye ekonomisine maliyetinin 100 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yine söz konusu dönemde meydana gelen terör olaylarının yaklaşık olarak %43'ü etnik terörizm kaynaklıdır (TBB, 2006: 531).

1.4.2.1. Kürdistan İşçi Partisi (PKK/KCK)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Molla Barzani'nin etkisiyle Türkiye'de başlayan Kürtçülük çalışmaları, 25-27 Kasım 1978 yılında Diyarbakır Lice'de yapılan kongreyle "Partiye Karkeren Kurdistan" (PKK) yeni bir boyuta geçmiş ve Türkiye'yi uzun yıllar terörizmle uğraşmak zorunda bırakacak yeni bir sürecin doğmasına neden olmuştur. 1984 yılında Eruh ve Şemdinli'de ilk büyük silahlı eylemlerini gerçekleştiren PKK terör örgütü; Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, İran'ın Kuzeybatısı, Suriye'nin Kuzeydoğusu ve Irak'ın Kuzeyini kapsayan "Büyük Kürdistan" ı kurmayı amaçlamaktadır (Özcan, 1999).

Asker, polis, sivil, kadın ve çocuk ayrımı gözetmeyen PKK terör örgütü, başta ülkenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndekiler olmak üzere Türkiye'nin sadece kamu kurumlarını hedef almamakta aynı zamanda ekonomik altyapı, turizm sektörü, sağlık ve eğitim kurumları ve özel teşebbüsleri de amacına ulaşmak için bir hedef olarak görmektedir. Bu çerçevede PKK, gerek kamu görevlileri gerekse sivilleri kaçırmak, suikast düzenlemek, intihar saldırıları gerçekleştirmek, güvenlik görevlilerine ve devlet için çalışan tüm işçilere pusu kurmak gibi tüm terör yöntemlerini kullanmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Bu bağlamda PKK, diğer örgüt türleri arasındaki farklılıkları örneklendirmektedir. Örneğin, örgüt solcu bir grup olarak faaliyetlerine başladığı ve Marksist bir gündemi takip ettiği süreçte turistleri hedef almamaktaydı. Ancak Kürt etnik çıkarlarını Türkiye hükümetine karşı savunduğunu iddia eden bir örgüt haline geldiğinde, turistler de PKK şiddeti için bir hedef haline gelmiştir (Lutz ve Lutz, 2006: 15). PKK'nın, IEP tarafından 2017 yılında Avrupa'nın en kanlı terör örgütü olarak tespit edilmesi de örgütün eylem alanının Türkiye ile sınırlı olmadığı gerçeğini net bir şekilde yansıtmaktadır.

Güneydoğuda başlayan etnik kutuplaşma, zamanla ekonomik refahta giderek artan farklılar sonucunda daha da kötü bir hal almıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi diğer bölgelere kıyasla daha fakir kalmıştır. Bölgede yarı feodal şekilde işleyen tarımsal yapı, yetersiz sosyal destekle kişi başına düşen gelir açısından bölgeyi olumsuz olarak ayrıştırmıştır. 1980'li yıllarda yaşanan pozitif büyüme süreçleri, Ege ve Akdeniz'e büyük katkı sağlarken Güneydoğu'da kırsal bölgelerde olumlu bir etki sağlamamış, bu da bölge halkının gelirden pay almak için göç etmesine yol açarak bölgenin tarımsal kalkınmasının önünde bir engel olmuştur (Robins, 1993: 663). Bölgenin ekonomik gelişmeye fırsat vermeyen sosyo-kültürel yapısının ortaya koyduğu sorunlar ve bu sorunları çözümlemede devletin yetersiz kalması ve/veya ihmali örgüt tarafından devletin etnik ayrımcılık yaptığı ve bölgeyi kasıtlı olarak geri bıraktığı yönünde bir algı oluşturmak için sıklıkla kullanılmıştır (Küçükşahin, 2005: 91).

PKK terörizminin en önemli boyutlarından birisi de ekonomidir. Örgütün kurulduğu ilk yıllarda, ekonomik açıdan Türkiye'ye muhtaç bir halde olduğu kabulü; gasp, uyuşturucu ve kaçakçılık faaliyetleri yanında uluslararası finansal destekleri ile

değişime uğrayarak kendi başına bağımsız bir "Kürdistan" kurulması için yeterli kaynak olduğu inancını ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede devlet ihalelerinde yer alan özel şirketler ve kamu çalışanlarından haraç toplama cüretini gösteren örgüt başta Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi (GAP) olmak üzere güneydoğudaki yatırımların durmasına ve/veya büyük ölçüde yavaşlamasına neden olmuştur. PKK terörizmi bölgedeki hem kamu hem de özel teşebbüs yatırımlarını olumsuz etkilemeyi başarmıştır. Örgüt; tarım ve hayvancılık, bankacılık, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi birçok konuda Türkiye ekonomisine zararlar vermiştir. Kendi verdiği zararları bir propaganda aracı olarak kullanan terör örgütü, bölgede 20000 hasta için sadece bir doktor bulunduğuna ayrımcılık üzerinden vurgu yaparken bölgede görevlendirilen doktor ve hemşirelerin de içinde bulunduğu kamu çalışanlarını öldürdüğünü hiç gündeme getirmeyerek etnik ayrımcılığı körüklemiştir. 1990'lı yıllarda PKK'nın okul binalarını ateşe vermesi, öğretmenleri kaçırması ve/veya öldürmesiyle birçok okul kapatılmak zorunda kalmıştır. PKK, halkı elektrik, su ve telefon faturalarını ödememesi yönünde korkutarak 2020 yılı itibariyle halen bir sorun olarak önümüzde duran ve kamunun gelir kaybına yol açan çok ciddi ekonomik zararlar vermiştir (Criss, 1995: 28-30).

PKK terörizminin ekonomik maliyeti kamuoyunda terörle mücadele kapsamında artan bütçe açıkları, güvenlik ve savunma harcamaları ile karakterize edilir. Ancak bunlarla birlikte ortaya çıkan ikincil ya da dolaylı maliyetler de mevcuttur. Terörizmin neden olduğu göçler ve bunlardan meydana gelen ekonomik kayıplar, boşalan yerleşim birimlerine geri dönüşün maliyeti, göç edenlerin yeni iskân maliyeti, iş makineleri, tren vagonları, köprü, karakol, okul vb. maddi varlıklara verdiği zarar, göçle boşalan ya da devlet tarafından boşaltılan kırsal kesimlerdeki üretim kaybı da Türkiye açısından göz ardı edilemeyecek seviyelerdedir (Mutlu, 2008).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunan illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında sürekli olarak en sonlarda olmasının başlıca sebebi, 1990 sonrasında giderek artan PKK terörizmi ile yakından ilişkilidir. PKK'nın eylemleri bölgede yaşayan halkın en önemli gelir kaynakları olan tarım ve hayvancılık başta olmak üzere oluşturulan korku ortamıyla bölgenin turizm potansiyelini

kullanmasının da önüne geçmiştir. Tüm bunlar da göç dalgalarına sebep olarak bir sarmal haline dönüşmüştür (Şen, 2015: 36). Bununla birlikte 1990'larda Türkiye ekonomisi; durgunluk, ortalama %70 enflasyon, yapısal bütçe açıkları, kronik finansal kriz ve sürekli siyasi istikrarsızlık problemleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tür olumsuz ekonomik performansa ek olarak, PKK ile mücadele, sadece bu süreçte 30.000 ölüme neden olmuştur (Taşpınar, 2011: 16). Alt kültürler arasındaki (sosyoekonomik) eşitsizliğin iç çatışma açısından bir üreme alanı olduğu bilinmektedir. Türkiye'de gözlemlenen şey ise en başından beri ayrılıkçı terörizme, Kürt sorununa karşı mücadele eden askeri önlemlerin oluşturduğu bir yanıt olmuştur. Ancak bu geleneksel devlet tepkisinin kısır bir döngü yaratması da dikkat çekicidir. (Güre ve Elveren, 2014: 316).

PKK diğer örgüt bileşenlerinin üst yapısı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda örgüt, Türkiye'de 2005'te kurulan Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK), Suriye'de 2003'de kurulan Demokratik Birlik Partisi (PYD), Irak'ta 2002'de kurulan Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi (PÇDK), İran'da ise 2004 yılında kurulan Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK) bileşenleri ile faaliyet göstermektedir (Cengiz, 2018: 633). Bunlarla beraber örgüt Türkiye'deki faaliyetlerini; gençlik grupları, kadın kolları ve şehir içi yapılanmasını farklı isimlerle yeni oluşumlar kurarak sürdürmektedir.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020) tarafından da ifade edildiği üzere PKK, *"Avrupa ülkelerinin çoğu, ABD, Kanada ve Avustralya gibi birçok ülkenin terör örgütleri listesinde yer almaktadır. Avrupa Birliği de PKK'yı 2004 yılında terör örgütü olarak tanımıştır. Ayrıca NATO'nun çeşitli belge ve açıklamalarında, PKK'ya terör örgütü olarak atıfta bulunulmaktadır*".

1.4.2.2. Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA)

Ermeni sorunu Osmanlı döneminden başlamak üzerek Türkiye için en önemli etnik sorunların başında gelmektedir. En önemli Ermeni terör örgütlerinden birisi olan ASALA 1975 yılında küçük bir grup tarafından kurulmuştur. Örgütün temel amaçları 1915 yılında gerçekleştiğini iddia ettikleri sözde soykırımın Türkiye tarafından kabul edilmesi, bu sözde soykırım nedeniyle Türkiye'nin tazminat ödemesi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki toprakların Ermenilere

iadesi şeklinde sıralanabilir. ASALA bu amaçları doğrultusunda 1980'li yıllardan başlayarak PKK terör örgütü ile işbirliği ve anlaşmalar da yapmıştır (Manaz, 2014). ASALA'nın aktif olduğu dönemde yabancı ülkelerden elde ettiği desteği bugün de PKK'nın görmesi ve PKK'nın eylemlerine başlamasıyla birlikte ASALA'nın ortadan kalkması, söz konusu örgütlerin birbirlerinin devamı niteliğinde olduğu iddialarını güçlendirmektedir (Atay, 2008: 423).

ASALA Türkiye'yi hedef almasına rağmen, Türkiye'de yeterli yapılanmayı sağlayamamıştır. Bu nedenle aktif olduğu dönemlerde Türkiye'de Esenboğa ve Kapalıçarşı baskınları olmak üzere sadece iki eylem gerçekleştirebilmiştir. Örgüt; Türk büyükelçilikleri, Türk şirketlerinin yurtdışındaki iş yerleri, buralarda çalışan personellerin meskenleri ve araçlarını hedef almış ve 41 Türk vatandaşının ölümüne neden olmuştur (İşeri, 2008: 51).

Örgüt tarafından 15 Temmuz 1983 yılında Fransa'nın Orly havalimanında Türk Hava Yolları'na ait ofisin bombalaması sonucunda içerisinde Fransa, ABD ve İsveç vatandaşlarının da olduğu sekiz kişinin hayatını kaybetmesi örgütün sonunun başlangıcı olmuştur. Mezkûr olay sonrasında başta Fransa olmak üzere örgütün uluslararası desteği büyük ölçüde son bulmuş ve Türkiye'nin de kararlı mücadelesi sonucunda resmi olmayan belgelere göre 1985, resmi belgelere göre ise 1995 yılında ASALA terör örgütü ortadan kalkmıştır (Abdurrahmanlı, 2019: 69).

1.4.3. Dini Terör Örgütleri

Etnik terörizmden sonra Türkiye'de en çok faaliyet alanı bulan örgütsel yapılar dini terör örgütleridir. İnsanların dini hassasiyetlerini kullanarak destekçi toplayan bu yapılar Türkiye'den ciddi sayılarda örgütsel katılım sağlamaktadır. Uluslararası alanda faaliyet gösteren terör örgütleri Türkiye'de rahatlıkla taraftar bulabilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de ciddi etkinlik göstermiş, halen de Türkiye'nin terörizmle mücadelesinde en ön sıralarda olan dini terör örgütleri aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.3.1. Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ/PYD)

Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ); yaklaşık 40 yıllık bir geçmişi bulunan planlayıcısı ve lideri Fetullah GÜLEN'in kendisine göre belirlediği din anlayışı

çerçevesinde farklı eğitim faaliyetleri kisvesi altında nihai olarak devleti ele geçirmeye amaçlayan dini istismar eden bir terör örgütüdür. Hücre yapısı şeklinde gizlilik esasına dayanarak faaliyet yürüten örgüt başta ABD olmak üzere dünyada 170 farklı ülkede okul, dershane, öğrenci yurtları ile çeşitli dernek ve şirketlerle örgüt faaliyetlerini sürdürmüştür (KOM, 2019: 81).

2013 yılı sonlarına kadar legal bir görünümde bulunan terör hareketi, 17-25 Aralık'ta yargı üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığı darbe ile beraber "Paralel Devlet Yapılanması" ve "Fethullahçı Terör Örgütü" olarak anılmaya başlamıştır (Aygen, 2018: 242). Aydın (2017)'a göre FETÖ'nün, "*gerek teolojik sistemi ve teşkilat yapısı gerekse karşılaşılan yeni durumlara uygun sürekli değişken strateji ve söylemleriyle melez ve senkretik bir yapılanma olduğu artık olgusal bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.*"

Gezi olayları akabinde, 17-25 Aralık yargıda darbe girişimi ve nihayetinde 15 Temmuz askeri darbe girişimiyle yaşanan süreç Türkiye ekonomisine ciddi anlamda zarar vermiştir. Döviz kurunda meydana gelen yukarı yönlü dalgalanmalar ve kredi derecelendirme kuruluşları tarafından Türkiye'nin kredi notlarının düşürülmesi, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımların azalması ve borçlanma maliyetlerinin yükselmesi sonucunu doğurmuştur (Karagöl, 2016: 49). Bu çerçevede Akkaya ve Kanar (2017) tarafından Rusya ile yaşanan uçak krizi ve 15 Temmuz darbe girişimi için, 2010-2017 yılları verilerini eş bütünleşme testinde kullanılarak yapılan çalışmada; Türkiye kredi temerrüt spreadleri (CDS), Borsa İstanbul 100 getiri endeksi, sepet döviz kuru, kukla değişken, işsizlik oranı, net uluslararası rezervler, sanayi üretim endeksi, TÜİK tüketici güven endeksi ve enflasyon oranı arasındaki ilişkilere bakılmış ve değişkenler arasında üç eş bütünleşme denkleminin var olduğu tespit edilmiştir.

15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye ekonomisi açısından etkileri şu şekilde özetlenebilir (Kılıçaslan, 2017):

- 2016 yılı 3. Çeyreğinde milli gelir üzerinde kısa süreli olumsuz bir etki meydana gelmiş olsa da 4. çeyrekten itibaren pozitif büyümenin

başlamasıyla darbe girişiminin büyüme üzerinde etkisi sınırlı kalmıştır.

- Darbe girişimi kredi derecelendirme kuruluşları tarafından politik bir risk olarak algılanarak Türkiye'nin kredi notu düşürülmüş ve bu vesileyle borsadan yabancı yatırımcıların çıkışına zemin hazırlanmıştır. Buna bağlı olarak da BIST 100 endeksi ABD doları bazında değer kaybetmiştir.
- Yine, döviz kurları darbe girişimi sonrasında sürekli bir artış eğilimi göstermeye başlarken faiz oranlarında da artış meydana gelmiştir. Bununla birlikte Merkez Bankası döviz rezervleri ve doğrudan yabancı sermaye girişlerinde de azalma meydana gelmiştir. Enflasyon da ise 2017 yılında meydana gelen artış trendi sürerek enflasyon %10'u aşmıştır.

1970'li yıllarda dini bir hareket kisvesi altında kurulan FETÖ, kendi ideolojisini benimsettiği unsurlarıyla devletin bütün kurumlarına sızarak 15 Temmuz terör saldırısıyla devleti ele geçirmeye çalışmış ancak Türk milletinin tepkisiyle bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yaşanan can kayıpları, yaralanan vatandaşlar ve FETÖ ile mücadele için ayrılan kaynakların da dâhil edildiği dolaylı maliyetler de dikkate alındığında, bu terör eyleminin siyasi ve sosyal sonuçlarının yanında Türkiye ekonomisi açısından olumsuz etkileri olmuştur.

FETÖ'nün Türkiye ekonomisine verdiği zararın ölçülmesindeki en büyük engel, örgütün uluslararası olarak halen tanınmıyor olmasıdır. Çeşitli kuruluşlar tarafından hazırlanan terörizm raporları ve terör endekslerinde 2016 yılında gerçekleştirilen terör saldırısı yer almamaktadır. Bu da söz konusu saldırıda hayatını kaybeden ve yaralanan insan sayılarının yüklediği ekonomik maliyetin ölçülmesini imkânsız hale getirmektedir. Bu çerçevede terörizm tanımlarına birebir uyan FETÖ tarafından 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleştirilen eylemin, darbe girişimi yanında bir "terör saldırısı" olarak ifade edilmesi uygun olacaktır.

1.4.3.2. Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD-DEAŞ)

IŞİD (Irak İslam Devleti ve Şam veya Levant) veya Arapça kısaltması DEAŞ, Irak El Kaidesinin bir devamı olarak ortaya çıkmış, 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesi ile başlayan süreçle birlikte Irak sınırlarının ötesine geçerek 2011'in sonlarında Suriye'ye kadar genişlemiştir. ABD öncülüğündeki Irak müdahalesi,

Irak'ın devlet kurumlarını yok ederek etnik ve dini alanlardaki popüler bölünmeleri güçlendirmiş ve DEAŞ'ın gelişmesi için elverişli bir ortam yaratmıştır. Ayrıca Irak'ta Saddam sonrası siyasi kurumun parçalanması ve ülkenin kendi ulusal kimliğini vurgulayan politikaları ifade edememesi, toplumlar arası güvensizliği daha da besleyerek Sünni-Şii bölünmesini artırmıştır. Son olarak DEAŞ; Arap Baharı eylemlerinin raydan çıkması, bunun sonucunda komşu Arap ülkelerinde çıkan ayaklanmalar ve Suriye iç savaşıyla elde ettiği kazanımları pekiştirmiştir (Gerges, 2017: 50).

Türkiye açısından bakıldığında DEAŞ, askeri yenilgisine kadar Türkiye'nin Irak ve Suriye sınır bölgelerini kontrol altına alan dünyanın en tehlikeli terör örgütlerinden birisi olarak birincil dış tehdit olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye içinde önemli sayıda DEAŞ destekçisi, sempatizanı ve örgüt üyesi olduğu düşünülmektedir. Örgüt, Türkiye topraklarında birçok canlı bomba saldırısının sorumlusudur (Estrada vd., 2018: 83). Türkiye'de DEAŞ terör örgütünce 10'u canlı bomba olmak üzere 14 önemli terör saldırısı gerçekleştirilmiş, bu saldırılar sonucunda 304 kişi hayatını kaybederken, 1.338 kişi ise yaralanmıştır. Türkiye'nin Irak başkonsolosluğuna yönelik rehin alma eylemi, İstanbul Sultanahmet ve İstiklal Caddesi'ndeki intihar saldırıları, İstanbul Atatürk Havalimanı saldırısı ve Reina gece kulübüne yönelik eylem, Şanlıurfa/Suruç, Gaziantep Şahinbey'de sokak düğünü ve Ankara tren garı canlı bomba eylemleri kayıp sayısı ve sansasyonel olması açısından örgütün öne çıkan eylemleridir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2017: 32).

1.4.3.3. Hizbullah

1980 yılında Hüseyin VELİOĞLU ve Fidan GÜNGÖR tarafından Diyarbakır'da kurulan örgüt, kurulduğu ilk yıllarda sadece kadrolaşma çabalarına gitmiş herhangi bir eylemde bulunmamıştır. İlim ve Menzil grupları olmak üzere ikiye ayrılan örgütte, Menzil grubu terör stratejisini çok benimsememiş iken İlim grubu 1990'lı yıllarla beraber terör eylemlerine başlamıştır. Örgüt, başlangıç eylemlerinde rakip örgütler olarak gördüğü PKK ve Menzil grubunu hedef almıştır. İlerleyen süreçte kendisine karşıt din adamları, kanaat önderleri ve iş adamları örgütün hedefi haline gelmiştir. Hizbullah terör örgütü diğer terör örgütlerinden farklı bir strateji benimseyerek hem propagandasını dar alanla sınırlandırmış hem de

yaptığı eylemleri üstlenmemiştir. Örgütü yaptığı eylemleri üstlenmemiş olması Türkiye'de faili meçhul cinayetlerin Devlet tarafından işlendiği algısının oluşmasına neden olmuştur (Bal, 2006: 26). Hizbullah terör örgütü Türkiye'de Türk Hizbullah'ı ve İlim Grubu gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. Örgütün Lübnan'da Şii inancına dayalı olarak kurulan Hizbullah Örgütü ile gerek ideolojik gerekse organik herhangi bir bağı bulunmamaktadır (Avcı, 2019: 153). Türkiye Hizbullah'ı olarak adlandırılan örgütün amacı, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bir Kürt-İslam devleti kurmaktır (Tekiner ve Demirci, 2015: 49).

Türkiye'de Hizbullah'ın doğuşu ve gelişimi İran İslam Devrimi'ne bağlı olarak iki dönemde incelenebilir. Humeyni döneminde örgütsel faaliyetler, İran istihbaratının mali desteğiyle Türkçe 'ye çevrilerek basılan kitaplar aracılığıyla bir etki alanı oluşturmaya yönelik olarak gerçekleşmiştir. Humeyni sonrası dönemde ise 1993 yılında PKK'nın etkinliğinin yapılan operasyonlarla beraber iyice azalmasını fırsat bilen örgüt, Güneydoğu'da bölge hâkimiyetini ele geçirmek amacıyla eylemlerine hız vermiştir. 1995 yılında emniyet güçlerinin başarılı operasyonlarından iyice bunalan örgüt 1997 yılında Muhammed Hatemi'nin İran Cumhurbaşkanı seçilmesiyle beraber İran'dan maddi destek alamamış ve Almanya'nın kontrolüne girmeye başlamıştır. 2000'li yıllarda yapılan operasyonlarla üst düzey yöneticilerinin çoğu etkisiz hale getirilen örgüt bitme noktasına gelmiş olsa da en büyük sansasyonel eylemini 24 Ocak 2001 tarihinde Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar OKKAN'ı şehit ederek gerçekleştirmiştir. Dönemin İçişleri Bakanı Sadettin TANTAN, OKKAN'a yönelik suikastin arkasında İran ve Almanya olduğunu açıkça ifade ederken şehit Emniyet Müdürü Türk Hizbullah'ının arkasındaki Batılı güç olarak Almanya'yı işaret etmiştir (Manaz, 2014). 1990'lı yıllar boyunca Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar geçen süreçte İran'ın Türkiye'de Hizbullah örgütlenmesini desteklediği algısı Türkiye ile İran arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmesini ve dolayısıyla da ekonomik işbirliğini önemli ölçüde sınırlamıştır (Aydın ve Aras, 2004: 111).

1.4.3.4. El-Kaide Terör Örgütü Türkiye Yapılanması

El Kaide terör örgütü, 1988 yılında Pakistan'da kurulmuştur. Örgütün kuruluş amacı Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askeri müdahalesinin engellenmesidir.

Örgütün en bilindik ismi Usame bin Ladin'dir. Örgütün terör yapılanması, karar alıcı liderlerden oluşan iç çember ve alınan kararları uygulayanlardan oluşan dış çember şeklinde organize edilmiştir. (Atwan, 2008: 77).

El-Kaide terör örgütünün organizasyonel ve operasyonel alt yapısı diğer terörist gruplardan önemli derecede farklılaşmaktadır. Kolluk kuvvetlerinin, ortaya çıkan tehdide etkili bir şekilde tepki verme veya Müslüman topluluklar arasındaki etkisine karşı koyma deneyiminden yoksun olması nedeniyle örgütün altyapısının tespit edilmesi ve mücadele edilmesi çok zordur. Örgüt; geniş tabanlı bir ideoloji, yeni bir yapı, rejenerasyon için güçlü bir kapasite ile etnik, sınıfsal ve ulusal sınırları aşan çok çeşitli eleman temini ile karakterize edilmektedir. El-Kaide, Afganistan'daki çekirdek üs veya üsleri, dünya çapındaki terörist hücreleri, saldırgan eylemler ve diğer sorumluluklar için bıraktığı büyük ölçüde bağımsız diğer terörist gruplardan oluşan bir yapıdadır (Gunaratna, 2002: 54). Örgütün diğer terör gruplarından önemli diğer bir farkı ise kısa vadede ya da sınırlı bir alanda başarılabilecek hedeflerinin olmamasıdır. El-Kaide'nin amacı Müslüman ülkelerin, gayrimüslim ülke ve unsurların etkisinden arındırılmasıdır. Bu çerçevede de gerekirse şiddet kullanarak tüm Müslümanların bir araya getirilmesi nihai hedeftir.(Burke, 2007).

Örgütün Türkiye'de en bilinen eylemleri intihar saldırıları şeklinde gerçekleşmiştir. 15 Kasım 2003 tarihinde iki sinagoga düzenlenen saldırıda 27 kişi hayatını kaybederken 300 kişi yaralanmıştır. Bu eylemlerin hemen akabinde 20 Kasım 2003 tarihinde İstanbul'daki İngiliz konsolosluğu ve HSCB Bankası'nın genel merkezi hedef alınmış, gerçekleştirilen intihar saldırısında 30 kişi yaşamını yitirirken 450'den fazla kişi yaralanmıştır (NTV, 2015). Hedeflerden birisinin banka olarak seçilmesi terörizmin ekonomik etkileri açısından dikkat çekici bir örnektir.

İKİNCİ BÖLÜM: TERÖRİZMİN NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Terörizm; sosyal, siyasi ve ekonomik olarak farklı nedenlerle ortaya çıkabilir. Terör eylemlerine bağlı olarak doğrudan veya dolaylı çok sayıda olumsuz etkiler meydana gelebilmektedir. Bu bağlamda bu bölümde, terörizmin nedenleri ve etkileri sosyal, siyasi ve ekonomik olarak sınıflandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. Terörizmin Nedenleri

Bir sorunun çözümü için, sorunun nedenlerini tespit etmek mücadele açısından önemli bir adımdır. Terörizmin nedenlerinin doğru tespit edilmesi terörle mücadelede belirlenecek yöntem ve stratejilerin de en uygun şekilde belirlenebilmesine imkân sağlayacaktır. Bu çerçevede terörizmin nedenleri sosyal, siyasi ve ekonomik nedenler olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

2.1.1. Terörizmin Sosyal Nedenleri

Terörizmin ortaya çıkışında en önemli nedenlerden birisi de sosyal nedenlerdir. Bu nedenlerden biri olarak değerlendirilen eğitim ile terörizm arasındaki ilişki yıllardır tartışılmaktadır. Bununla beraber etnik ve dini farklıların, etnik ve dini terörizmin temelini oluşturduğu söylenebilir. Tüm bunlarla beraber nüfus ve nüfus artışının da dolaylı etkileriyle terörizmin bir nedeni olabileceği düşünülebilir.

Bu bağlamda terörizmin sosyal nedenleri; okuryazarlık oranı ve eğitime katılım, etnik ve dini farklılıklar ile nüfus ve nüfus artışı olarak sıralanabilir. Bu nedenler ve bunlar ile terörizm arasındaki ilişki aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1.1. Okuryazarlık Oranı ve Eğitime Katılım

Günümüzün küresel toplumunun önde gelen liderlerinin ve akademisyenlerinin çoğu dâhil olmak üzere birçok insan, terör faaliyetlerinin cehaletin ve/veya yoksulluğun sonucu olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte şimdiye kadar yapılan ampirik çalışmalar, bireylerin materyalist veya eğitsel gelişmelerinin, terör faaliyetlerine katılma isteğini azaltmaya yardımcı olabileceğine ilişkin neredeyse hiçbir kanıt ortaya koyamamaktadır. Hatta bazı bulgular yüksek eğitime ve daha yüksek yaşam standartlarına sahip olanların terör faaliyetlerine katılma olasılığının

daha yüksek olduğunu göstermektedir. Örneğin; Russell ve Miller (1983), Arjantin, Brezilya, Almanya, İran, İrlanda, İtalya, Japonya, Filistin, İspanya, Türkiye ve Uruguay'dan 1966-1976 yıllarında faal olan 350'den fazla bireysel teröristin sosyolojik bir profilini çizmeye çalıştıkları çalışmalarında, bu teröristlerin yaklaşık üçte ikisinin üniversite mezunları veya lisansüstü eğitim yapan insanlar olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Berrebi, 2007: 4).

Ekonomik kuramın, yoksulluğun veya düşük eğitimin terörizmin önemli temel nedenleri olup olmadığı konusunda tatmin edici bir cevap vermesi pek mümkün değildir. Suç ekonomisi hakkındaki kapsamlı literatür, yoksulluğun ve düşük eğitim seviyesinin yasadışı faaliyetlerin bir nedeni olduğunu düşündürmektedir. Ancak terörizm suç ekonomisi çerçevesinde değerlendirilse de bahse konu literatür, eğitim ve terörizm arasındaki bir bağlantıyı mutlak olarak öngörmemektedir (Krueger ve Maleckova, 2003: 121). Halk arasında terör örgütlerine katılanların cahil, okumamış olduğu inancı çok fazla olsa da son dönemlerde katılımların daha çok okumuş kişilerden olduğu, özellikle sol terör örgütlerinin üyeleri arasında eğitim düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan gerek ulusal gerek uluslararası terör örgütlerinin lider kadrosunun tamamının okumuş insanlardan olduğu da ayrı bir gerçektir (Öztürk ve Çelik, 2009: 92). Ancak terör eylemlerini kurgulayanlar ile eylemleri gerçekleştirenlerin eğitim düzeylerinin farklı seviyelerde olduğu da bilinmektedir. Eğitim ve şiddet arasındaki ilişki terör eylemlerinin planlayıcılarından daha çok eylemleri gerçekleştirenler açısından değerlendirildiğinde, eğitim-terörizm ilişkisi daha belirgin olmaktadır (Biçer, 2018: 137).

Teorik açıdan ele alındığında, eğitim düzeyi ile terörizm arasında nedensel ilişkilerin zayıf olduğu yönünde bir algı söz konusudur. Ancak söz konusu ilişki ampirik olarak incelendiğinde, "menşe ülke"* ve "hedef ülke"** kavramlarının da analizlere dahil edilmesi gerekmektedir. Eğitim-terörizm ilişkisi literatürde genellikle "menşe ülke" perspektifinden ele alınmakta ve eğitim ile terörizm arasında nedensel ve makul ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Buna karşın "hedef ülke"

* Terörizmin kaynağı olan ülke
** Terör saldırısına maruz kalan ülke

bakış açısıyla konu incelendiğinde eğitim ile terörizm arasında nedensel bir ilişkinin ortaya konulması güçleşmektedir (Krieger ve Meierrieks, 2011: 15).

İktisat biliminde İçsel Büyüme Teorileri kapsamında iktisadi modellere dâhil edilen beşeri sermaye kavramı dikkate alındığında dini motivasyonların önem kazandığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar, beşeri sermaye artışının OECD ve Avrupa ülkelerinde terörizmin ortaya çıkışını önemli ölçüde teşvik ettiğine, buna karşın İslam dünyasında bu etkinin derecesinin oldukça önemsiz olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu farklılıklara rağmen terör faaliyetlerinin azaltılması veya ortadan kaldırılması eğitim düzeyine bağlıdır (Freytag vd., 2009: 17). Diğer taraftan ortalama eğitim süresinin artması da terör olaylarına katılımı etkilemektedir. Bu kapsamda eğitim düzeyinin ilkokuldan ortaokula çıkarılması ile uluslararası terör olaylarına katılım sıklığı arasında pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkarken eğitim düzeyinin ortaokuldan liseye çıkarılması ile uluslararası terör olaylarına katılım sıklığı arasında negatif yönlü bir ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Elbakidze ve Jin, 2015: 1520).

Literatürde eğitim ile terörizm arasındaki ilişkileri ele alınan çalışmalarda ise çeşitlilik/farklılık göze çarpmaktadır. Azam ve Thelen (2008) eğitimin ortaokul seviyesinde olmasının terörizmin ortaya çıkmasını engellediğini öne sürmektedir. Freytag vd., (2009), farklı analitik kapsamlara göre değişen ortalama eğitim süresinin terörizm üzerinde önemli bir etkisini bulmaktadır. Krueger ve Maleckova (2002), okuma yazma bilmeme oranlarının terörizm üzerindeki etkisinin negatif olduğu ama bunun da anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Kurrild-Klitgaard vd,. (2006), daha yüksek düzeydeki genel eğitimin bile terörizmi, çok küçük ölçüde de olsa, teşvik etme eğiliminde olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sonuçların çeşitliliği, farklı eğitim göstergelerinin kullanılmasından kaynaklanabilir (Krieger ve Meierrieks, 2011: 10).

Eğitim sisteminde sık değişiklikler yapılması, eğitimde istenilen seviyenin yakalanamaması ve ülkeye aidiyet sağlanması açısından iyi bir vatandaşlık kimliğinin oluşturulamaması terör örgütlerinin kendilerine eleman bulabilme imkânlarının artmasına neden olmaktadır (Aydın, 2014: 147). Bu çerçevede özellikle

eğitim kapsamında vatandaşlık bilincinin artırılması terörle mücadelede önemli faydalar sağlayabilecektir.

Eğitim düzeyi ve okuryazarlık oranı azaldıkça terörizmin artacağı yönünde genel bir kanı olmasına rağmen, bu değişkenler arasında düşünüldüğü gibi bir ilişkinin olmadığını tespit eden birçok çalışma bulunmaktadır. Terör eylemlerini gerçekleştiren örgüt üyelerinin eğitim seviyeleri düşükken, örgüt liderlerinin yüksek eğitim düzeyleri dikkat çekicidir

2.1.1.2. Etnik Farklılıklar

Doğrudan terörizmin bir nedeni olarak düşünülebilen ilk şart çoğunluğa karşı ayrımcılığa uğramış etnik azınlıkların ya da diğer bir ifadeyle büyük bir nüfusun tanımlanabilir alt grubu arasında somut mağduriyetlerin varlığıdır. Bu mağduriyetleri gidermek ve eşit haklar ya da ayrı bir devlet kazanmak için toplumsal hareketler gelişebilmektedir. Pratikte, terörizm bu gibi durumlarda sıklıkla ortaya çıkmıştır. Terörizm, bu geniş toplumsal hareketi kullanarak örgütlenme çabası içerisine girmektedir. Modern devletlerde, ayrılıkçı milliyetçilik, terörizmi motive ederken sömürgeci dönemde milliyetçi hareketler çoğunlukla terörizme dönüşmüştür (Crenshaw, 1981: 383). Hem nefret uyandıran hem de farklı etnik gruplara karşı daha zararlı politikalar öneren birçok politikacı örneği olması sebebiyle etnik çatışmaların çok yaygın olması muhtemel bir gerçekliktir (Glaeser, 2005: 63).

Çoğu durumda terörizm, çeşitli çatışma türlerinin (etnik azınlıklar ve hükümetler arasında, ideolojik gruplar ve hükümetler arasında, rakip ideolojiler arasında) bir uzantısı ve radikalleşmesidir. Dolayısıyla bu tür çatışmaların temel nedenleri aynı zamanda terörizmin de temel nedenleridir (Bjørgo, 2005: 4).

Etnik farklıları kullanarak etnik milliyetçilik temelinde ortaya çıkan terör örgütleri; terör eylemlerini, haklarının yendiğini iddia ettikleri ve/veya düşündükleri bir etnik grup adına gerçekleştirdiklerini savunmaktadırlar. Bu hususta önemli olan nokta, etnik milliyetçi terör örgütü mensuplarının gerek ulusal gerekse uluslararası ayrılıkçı kışkırtmalarla negatif bir ayrımcılığa tabi tutulduklarına ve bu durumun da yasal düzenlemelerle giderilmesinin imkânı olmadığına inanmış olmalarıdır (Çitlioğlu ve Dedemen, 2014: 29).

Ortak etnik bağlar, siyasi olarak ayrımcılığa uğradığına inanan insanların terör hücrelerine daha kolay inanmalarına, örgüt üyelerine daha fazla duygusal yakınlık hissetmelerine ve daha etkin bir şekilde örgütten kaçış veya örgütün güvenliğini tehlikeye atacak ihlallerin önlenmesine imkân sağlayabilir. Yani köklü sosyal ve kültürel bağlar, örgüt içerisinde gelişmiş bir güvenlik ve sadakat yapısı sağladıklarından, etnik gruplar terör faaliyetlerini başarılı bir şekilde yürütmek için fırsat bulmaktadırlar (Choi ve Piazza, 2016: 38).

Terör örgütü mensupları, etnik farklılıkları ya da sosyal sınıfları ile yoksullukları arasında bir ilişki kurarak ulusal sistemlerin kendileri gibi olanlara karşı olduğu fikrine kapılmaktadır. Bu fikir, merkezi otoritenin ayrımcı ve baskıcı bir rejim olduğuna inanmaları sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Aydın, 2014: 145).

Etnik terörizm; ideolojik, dini ve ekonomik nedenlerle işlenen şiddetten önemli ölçüde farklıdır. Diğer teröristler gibi etnik teröristler de diğer etnik gruplara ve kendilerince düşman olarak gördükleri yönetimlere nüfuz etmeye çalışmaktadırlar. Fakat diğer teröristlerin aksine etnik teröristler, ayrı bir etnik kimlik oluşturmaya ve etnik seferberliği teşvik etmeye odaklanmaktadırlar. Etnik teröristler, devlet tarafından önerilen bir kimliğin aksine, toplumsal kimlik için çabalamaktadırlar. Bu toplumsal kimliği elde etmek için de terör faaliyetlerine başvurmaktadırlar (Byman, 1998: 150).

Etnik kimlik çatışmasıyla ilgili olarak Kurrild-Klitgaard vd., (2006) etnik ya da dilsel farklılıklar ve terörizm arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Piazza (2008a), daha homojen nüfusa sahip ülkelerin daha az terörizm ürettiğini tespit etmiştir Öte yandan, Basuchoudhary ve Shughart (2010), uluslararası terörizmin, bir ülkenin değişen etnik gerginlik derecesinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıktığını düşünmektedir. Kimlik çatışmasının bu şekilde ölçülmesi, daha yüksek düzeyde bir etnik tansiyonun aslında daha yüksek bir terörizm üretimiyle ilişkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

2.1.1.3. Dini Farklılıklar

Sosyo-politik hoşnutsuzluklar din ile buluştuğunda en üst seviyede bir şiddeti tetikleyebilir. Hiçbir din; terörizm üzerinde tekel sahibi değildir. Çok farklı dini

inançlara sahip ülkeler; hedefler, kökenler ve ev sahibi olarak terörizm tecrübesine sahiptir (Krueger ve Laitin, 2007: 21). Daha çok intihar saldırılarını kullanan terör örgütleri, eylemlerini daha geniş bir ulusal topluluğun inançlarıyla eşleşen dini veya ideolojik motiflere dayanarak haklı çıkarmaya çalışırlar. Bu tür örgütler, bireysel bir saldırganın ölümünü ulusun katkısına bir şey gibi göstermek amacıyla ayrıntılı semboller ve ritüeller içeren "kutsal mitleri" yaygın olarak kullanırlar (Pape, 2003: 347).

Radikal dini gruplar neredeyse bütün dinlerin içerisinde bulunmaktadır. Dini liderler, dini davranışları kontrol etmek için, dini kullanarak köktenciliğe sürüklerler ve böylece takipçilerini etkilemek adına kendilerine bir fayda sağlarlar. Lider tarafından belirlenen itaat seviyesi takipçileri için adeta bir kılavuz olarak algılanır. Liderler ve takipçiler arasındaki asimetrik bilginin bir sonucu olarak, liderlerin uyulması gereken kurallar hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları ancak takipçilerin söz konusu kurallar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı varsayılır (Epstein ve Gang, 2007: 260). Bu durum da liderlerce farklı dini vaatlerde bulunulan takipçilerin terör eylemlerine yönlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Dinî teröristler, seküler terörist yapılardan farklı olarak doğası gereği büyük ölçüde din tarafından motive edilirler, fakat aynı zamanda, kendi bağlamları içinde günlük pratik politik düşünceler tarafından da yönlendirilirler. Bu nedenle söz konusu terör gruplarının siyasi ve dini alanı arasında ayrım yapılması zorlaşmaktadır (Ranstorp, 1996: 44).

Din, çatışmaların temel sebebi değil teröristlerin hedeflerine ulaşmak için kullandıkları bir araçtır ve dinin teröristler için etkili bir mekanizma işlevi görmesinin dört ana sebebi bulunmaktadır. Bunlar (Sosis ve Alcorta, 2008) :

- Teröristler genellikle anlaşmazlıkları siyasi terimlerden ziyade dini olarak açıklarlar çünkü siyasetten dinsel mücadeleye bu dönüşüm, örgüt üyelerini bireysel çıkarları aşan ilahi bir öneme sahip olduklarını algılama yönünde teşvik eder.
- Ayrıca din, teröristlerin amaçlarına ahlaki meşruiyet sağlayarak hedefleri kolaylaştırır.

- Din, yalnızca terör faaliyetine ilahi bir boyut ve ahlaki meşruiyet sağlamakla kalmaz aynı zamanda örgüt için savaşan üyelerin elde edebileceği ödülleri de tanımlar,
- Dinin terörizmdeki en önemli rolü ise duygusal olarak anımsatıcı ve son derece akılda kalan semboller, efsaneler ve bireysel motivasyona hizmet eden ritüellerin birleşmesi ile ortak bir sembol altında çeşitli bireyleri kolektif hale getirmesi şeklinde özetlenebilir.

Tarihi süreçte farklı etkilerle din kurumu terörizmin itici güçlerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır. Kendilerine inananların ahlaki sınırlarını belirleyerek düzenleyen ve barışı öngören dinler, istismar edilerek ve sonradan eklenmiş sloganlar kullanılarak din kisvesi altında terör eylemlerinin gerçekleştirildiği araçlar haline getirilmiştir. Aslında terörizmin bir sebebi olarak gösterilen ekleme ve çıkarmalarla modellenen din kalıbı, terörizmin asıl hedeflerini örten bir peçeden ibarettir (Akın: 2012: 14).

Huntington (1993), batının laik devletleri ile Konfüçyüs ve İslam devletleri arasında; din, tarih, dil ve kültüre dayalı bir "medeniyetler çatışması" tespit etmiştir. İslam için yapıldığı iddia edilen terörizmin patlak vermesinden bu yana din, terörizmin olası bir ana nedeni olarak görülmüştür (Henne, 2012). 11 Eylül saldırılarından iki ay sonra, 2001 yılında yapılan bir ankette katılımcıların çoğunluğu tarafından uluslararası terörizmin ana nedeni olarak din belirtilmiştir (Conrad ve Milton, 2013). Aly ve Striegher (2012), radikalleşme konusunda dinin göründüğünden çok daha az rol oynadığını tespit etmiştir. Buna karşılık, Lynch (2014), dinsel olarak motive edilmiş bir terörizm dalgası olduğunu gözlemlemiştir.

Ancak Hassan (2012), dini teori açısından bakıldığında terörizmin davranış standartlarına ve İslam'a uymadığını tespit ederken Hide (2014), İslam'ın toplumları sistematik olarak bastıran Ortadoğu hükümetlerini ürettiğini ve bunun o bölgeden ortaya çıkan terörizmle sonuçlandığını belirtmiştir. İslam adına yapıldığı iddia edilen terör faaliyetlerinin başlamasından bu yana din, potansiyel olarak aşırılık yanlısı şiddetin ve terörizmin ana nedeni ve terörün olası bir temel nedeni olarak görülmüştür (Aly ve Striegher, 2012). Brinkley (2013), İslâm'ın 11 Eylül'den bu yana terörizmin ana nedeni olduğunu ileri sürerken Schillinger (2016), terörizmin dinsel

olarak motive olduğunu ve siyaset, tarih, kültür ve ekonomi konularını da içerdiğini ileri sürmüştür. Caschetta, (2015), intihar terörizminin ortaya çıkmasında İslam'ın belirleyici bir faktör olduğunu belirtmiştir. Saiya ve Scime (2015), dini terörün dini özgürlükten yoksun bir ortamda meydana geldiğini tespit etmiştir (Moy, 2017: 55).

2.1.1.4. Nüfus Yapısı ve Nüfus Artışı

Şiddeti, suç ve terörizm potansiyeli, nüfus artışı ekonomik büyümeyi aştığında tırmanmaya başlamaktadır (Shannon, 2014: 1). Farklı insanlar arasındaki nüfus artış oranlarındaki eşitsizliklerin (örn: etnik gruplar, dinler), aynı zamanda terörizmi doğuran koşulları da alevlendirmesi muhtemeldir (Ehrlich ve Riu, 2002: 188).

Demografik faktörler terörizmin anahtar nedenleri arasında değerlendirilebilir. Önemli demografik koşullar; hızlı nüfus artışı, özellikle genç erkeklerin büyümesi ve eşit olmayan nüfusun farklı etnik gruplara kaymasını kapsamaktadır. Terörizmle ilişkilendirilen bir demografik durum aynı zamanda bir toplumun etnik, dini ve sosyal dengesinde göç ve değişimleri içermektedir (Newman, 2006: 752).

Şiddet ve sosyal düzensizlik hızlı nüfus artışına bağlıdır ve bu demografik baskı, nüfus artışında herhangi bir azalmaya işaret etmemektedir. Dünya nüfusundaki hızlı artışın neredeyse tamamı yoksul ülkelerde yoğunlaşmaktadır (Mallaby, 2002: 2). Kaynakların insan ihtiyaçlarını karşılamakta zaten yetersiz kaldığı bu ülkelerden kaynaklı terörizm de kaçınılmaz bir hal almaktadır.

Nüfusun artmasıyla beraber, terörizmin artacağı genel olarak kabul edilmektedir. Bunun birden çok sebepten kaynaklanması mümkündür. Birincisi; bir ülkede nüfusun fazla olmasıolması, o ülkede ırk veya kültürel ayrılıkların olması olasılığını artırmaktadır. Bir ülke içinde kültürel veya etnik ayrımlara sahip olmak, özellikle de farklı gruplar aynı muameleyi görmedikleri takdirde, terör faaliyetlerini daha muhtemel hale getirir. İkincisi; daha yüksek nüfus seviyeleri, kaynak eksikliği, özellikle gıda kaynaklı kamu hoşnutsuzluğu nedeniyle terör faaliyetlerinin olasılığını artırabilir (Boehmer ve Sobek, 2009: 16).

Üçüncüsü, daha büyük bir nüfus terör faaliyetleri olma olasılığını etkileyebilirken çok küçük bir alanda çok yüksek bir nüfusa sahip olmak bu riske katkıda bulunabilir. Yoğun nüfuslu kentsel alanların yüksek sayıda potansiyel

hedefleri ve saklanacak yerleri bulunurken aynı zamanda iş ve yaşam alanları için rekabet eden nüfus içinde gerginliklere neden olmakta ve bu durum da teröristler için çekici hale gelmektedir (Merari, 1993). Bu durum nüfus yoğunluğu yüksek kentsel alanlara sahip ülkelerin, terör olayları riskinin daha yüksek olacağını göstermektedir. Genel olarak nüfus açısından, ister kentsel ister toplam olsun bir ülkenin nüfusu ne kadar yüksekse beklenen terör olayı sayısı da o kadar yüksektir (Daube, 2011: 13).

Burgoon (2006), Lai (2007) ve Piazza (2008a) sosyodemografik faktörleri göz önüne alarak demografik baskının artan terörizm riski ile bağlantılı olduğunu göstermiş ve nüfus büyüklüğü ile uluslararası terörizm arasında pozitif bir bağlantı bulmuşlardır.

2.1.2. Terörizmin Siyasi Nedenleri

Terörizmin ortaya çıkma nedenleri arasında siyasi hak ve özgürlüklere ilişkin eksikliklerin de yer aldığı düşünülmektedir. Özgürlüklerinin kısıtlandığı ve/veya demokratik haklarının elinden alındığını düşünen kitleler terör örgütlerinin propagandasına maruz kalabilmektedir. Bunun yanında terörizm ile mücadele konusu da politik açıdan bakıldığında siyasi partilerin üzerinde önemle durduğu bir konudur. Bu çerçevede bazı siyasi partiler terörle mücadele etmek üzerine bir politik yaklaşım sergilerken bazıları ise terörizmin siyasi kanadı gibi hareket etmektedir. Bu çerçevede terörizmin siyasi nedenleri aşağıdaki başlıklarda açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.2.1. Demokratik ve Siyasi Haklar

İçinde bulundukları sistemde uğradıklarını düşündükleri haksızlıklar sonucunda kendilerini söz konusu sistemin mağduru olarak görenler; sorunlarını, yasal ve demokratik haklarıyla çözemeyeceklerine inanıp şiddete başvurarak kendilerini ifade etmeye çabalamakta ve bu şekilde şiddet yaygınlaşarak bir kültüre dönüşmeye başlamaktadır (Çitlioğlu ve Dedemen, 2014: 34).

Toplumun tüm kesimlerinin adil ve açık siyasi temsilinin sağlandığı ve temel insan hakları ile hukukun üstünlüğüne tam saygı gösteren istikrarlı, köklü demokrasiler, iç terörizmi önemli ölçüde daha az tecrübe etmektedir. Öte yandan, siyasi fikir birliği oluşturma konusunda yetersiz ve hukukun üstünlüğüne yalnızca

kısmi adımlar atmış ya da bazı grupları bastırmaya veya görmezden gelmeye devam eden zayıf demokrasiler ise terörizm kaynaklı şiddete daha açıktır (Piccone, 2017: 4).

Siyasi haklar ve terörizm arasındaki ilişkinin monoton olmayan doğası farklı şekillerde yorumlanabilir. Bir yandan, otokratik rejimlerin siyasi muhalifleri ortadan kaldırmak için yaygın olarak benimsendiği baskıcı uygulamalar terörizmden korunmaya yardımcı olmaktadır. Diğer yandan, orta düzey siyasi özgürlük seviyeleri, genellikle hükümetlerin zayıf olduğu ve politik istikrarsızlığın yükseldiği siyasi geçiş dönemlerinde yaşanmakta, dolayısıyla terörizmin ortaya çıkması için şartlar uygun hale gelmektedir (Abadie, 2006: 54).

Siyasi haklar açısından bu hakları düşük düzeyde sağlayan ülkelerin, terörizmin sıçrama tahtası ve terörün hedefi olma olasılığı daha düşüktür (Krueger ve Laitin, 2007: 18). Ancak gerek demokratik hakların fazla olduğu gerekse demokratik olmayan ülkeler, kurumsal düzenlemelerinin devlet taahhütlerini ne kadar güvenilir hale getirdiğine bağlı olarak daha yüksek veya düşük terörizm seviyelerine sahip olabilirler (Findley ve Young, 2011: 358).

Demokrasi, açık toplumlar ve şeffaf hükümetler, terör faaliyetlerini başlatmaya hazırlananların bir süre faaliyet gösterebilecekleri koşulları sağlaması açısından temel bir neden olarak görülmektedir. Yetkililerin ulusal düzeyde, radikalleşmiş bir politik ortama ve sınırlı sayıdaki terör olayına nasıl tepki verdikleri, daha sonra geniş çaplı ve uzun süren bir terör organizasyonuyla mı yoksa basit bir sıkıntıyla mı karşılaşacaklarını belirleyebilir (Weinberg, 2013: 55).

Mevcut literatür, demokrasi ve terörizm arasındaki olası birkaç teorik etkileşimi ortaya koymaktadır. Teorik bir bakış açısı demokrasinin terörizmi azalttığını çünkü demokrasilerin vatandaşlar arasında çıkarların artması için yollar sunduğunu ve çatışmaların şiddet içermeyen sonuçlarını onayladığını savunmaktadır. Şikâyetleri ifade etme fırsatının artmasıyla, bireyler ve gruplar terörizme şiddet içermeyen alternatifler izlemektedirler. Bunun yanında; Quan (2005) demokrasinin ulus ötesi terör olaylarını hem teşvik ettiğini hem de azalttığını, Abadie (2006) demokrasi ve terörizm arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını, Pape (2003);

teröristlerin enerjilerini demokratik hedeflere odakladıkları şeklinde bakış açıları ortaya koymuşlardır (Chenoweth, 2010: 16).

Eubank ve Weinberg (1994), siyasi ve sivil özgürlüklerin, demokratik sistemlerin izin vermesinden dolayı terörizm ile pozitif korelasyon içinde olduklarını savunmaktadırlar. Demokrasilerde edinilen hareket ve örgütlenme özgürlüğü, terörist grupların toplumlarda kök salması ve kendi hükümetlerine veya yabancı hükümetlere karşı eylemlerde bulunmaları için fırsatlar sağlamaktadır.

Siyasal katılım için fırsat eksikliği terörizm için motivasyon oluşturan önemli bir unsurdur. İktidara erişimi engelleyen ve muhaliflere zulmeden rejimler memnuniyetsizlik yaratmakta ve bu durumda politik şikâyetler ortaya çıkmaktadır. 1870'lerdeki Çarlık Rusya örneğinde olduğu gibi, muhalefetin kendisini yasal olarak ifade edebileceği yolların engellendiği, ancak rejimin baskısının yetersiz kaldığı durumlarda, "devrimci terörizm" iki kat olasıdır. (Crenshaw, 1981: 384).

Crenshaw (1981), siyasi hakların eksikliği ve siyasal sürece katılımın bir memnuniyetsizlik kaynağı olduğunu ve bu nedenle terör örgütlerini bu sebeple hayal kırıklığına uğramış kişileri örgüte dâhil etmeye ve yasa dışı faaliyetlerine destek bulmaya teşvik ettiğini ifade etmektedir. Tavares (2004), Bravo ve Dias (2006), Wade ve Reiter (2007) ve Basuchoudhary ve Shughart (2010), terörizm ile siyasi özgürlük/haklar arasında bağlantı olmadığını savunmuşlardır. Bravo ve Dias (2006) ekonomik olarak fakir ve demokratik olmayan ülkelerin teröre daha yatkın olduklarını ve ekonomik faktörlerin terörizm için politik faktörden daha önemli olduğunu belirtmişlerdir (Ismail ve Amjad, 2014: 321).

2.1.2.2. Sivil Özgürlükler

Sivil özgürlüklerin zayıf olduğu durumlarda, bireyler siyasi süreç içinde uygun bir şekilde değerlendirilmediklerini düşünmekte ve terörizm, savaş esirlerinin tutulması, esirlerin gördükleri muameleler vb. hususları düzenleyen Cenevre Sözleşmesi gibi ülkeler arası genel bir savaşın kısıtlamalarından farklı olarak faaliyet gösteren toplumsal bir değişim mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır (Rathbone, 2006: 20).

Wilkinson (1986)'a göre özgür basın da dâhil olmak üzere insanların barışçıl bir şekilde toplanma ve görüşlerini dile getirme hakkı içeren sivil özgürlükler olsa bile, bu muhtemel bir sivil çatışma riskini azaltmamaktadır. Öte yandan demokrasilerdeki hükümet liderleri, terör saldırılarının ardından devletlerinin güvenliğini arttırma çabasıyla sivil özgürlükleri ve siyasi hakları farkında olmadan zayıflatabilmektedir. Daha spesifik olarak güvenliği sağlamanın, ülke yönetiminin temel işlevi olduğu göz önüne alındığında siyasi liderler, güvenlik ve özgürlük konularını birbirine karşı yan yana koyduklarında, güvenlik endişelerini sivil özgürlükler ve siyasi haklarla ilgili endişelerden daha öne alabilmektedirler. Yine vatandaşlar, terörizm nedeniyle giderek daha fazla tehdit altında kaldıkça güvenlik gerekçesiyle sivil özgürlüklerin ve siyasi hakların azalmasını kabul etmeye isteklidirler. Ancak tüm demokrasiler terör saldırılarından benzer şekilde etkilenmemektedir (Hunter, 2016: 166).

Krueger ve Maleckova'nın (2003) eğitim, yoksulluk ve terörizm arasındaki ilişkiler üzerine yaptığı çalışma, çeşitli dini grupların nüfus paylarının terörizmin açıklanmasında önemli bir değişken olsa da sivil özgürlüklerin yokluğunun bundan daha önemli olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Basuchoudhary ve Shughart (2010) yaptıkları çalışmada Krueger ve Maleckova (2003) ile Li (2005) 'in çalışmaları ile tam zıt bir şekilde 1982-1997 örneğinde, bir ülkedeki siyasi hakların ve sivil özgürlüklerin bulunmamasının o ülkenin vatandaşları tarafından gerçekleştirilen terör olayı sayısını etkilemediğini tespit etmişlerdir.

2.1.2.3. Politik İstikrar Ve Rejim İstikrarı

Sık sık rejim değişiklikleri meydana gelen ülkelerde, terörist grupların terör faaliyetleri için teşvik ve fırsatlar sağlayan siyasi istikrarsızlıklarla beslenmesi muhtemeldir. Önemli derecede siyasi istikrarsızlığa sahip olan ülkelerde, şiddet içermeksizin siyasi olarak kendini ifade etme yollarının kapalı olması, nüfusun umutsuz kısmının radikal siyasi mesajlara daha yatkın hale gelmesine ve devletin terör saldırılarını önleme konusunda yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu da söz konusu ülkelerin terörizme daha fazla maruz kalma olasılığını artırmaktadır (Piazza, 2008b: 81).

Wieviorka (1994), siyasi krizlerin nihayetinde terörizmin nasıl patlak verdiğini açıklarken Lübnan, İtalya ve eski Batı Almanya örneklerini kullanmaktadır. Bu bağlamda terörizmin yanı sıra uluslararası, bölgesel ve iç savaşlar, etnik temizlik, sıkıyönetim beyannameleri, askeri darbeler ve isyanlar sıklıkla siyasi huzursuzluğa kadar uzanmakta, bu da hem belirli ülkelerin hem de Ortadoğu, Balkanlar ve Doğu Afrika gibi tüm bölgelerin güvenliğini tehdit etmektedir (Sönmez, 1998: 421).

Terör örgütlerinin politik ve rejim istikrarının sağlanamadığı ülkelerde daha etkin oldukları görülmektedir. Bu tip ülkelerde devletin genel olarak halkın ihtiyacını karşılamakta zorlanması ve bununla birlikte vatandaşlarına güvenlik sunma konusunda da eksik kalmasıyla beraber terör örgütleri tarafından kullanılabilecek boşluklar ortaya çıkmaktadır. Bu boşlukları kullanan terör örgütleri hem yeni üyeler kazanmakta hem de devletçe yürütülmesi gereken faaliyetleri yerine getirerek kendilerine müzahir vatandaşların sempatilerini daha kolay kazanabilmektedir (Çetinkaya, 2010: 17).

Ülke içi politik istikrarsızlığın ülkeler arasında ve zaman içinde uluslararası terörizmin çeşitli mutlak olay ve ölüm sayısı gibi kilit yönleri üzerinde bu kadar güçlü bir etki yarattığı mekanizmaların neler olduğu ya da "gerilla savaşı" ve iç savaşların uluslararası terör eylemlerine nasıl tırmanabildiği soruları akıllara gelmektedir. Makul bir açıklamayla iç politik istikrarsızlığın (özellikle daha yoğun şiddet içeren biçimlerde) uluslararası terör eylemleri için gereken çeşitli beceri ve eğitimleri geliştirmek için eşsiz bir fırsat sağladığı söylenebilir (Campos ve Gassebner, 2013: 43).

Venieris ve Gupta (1986), Barro (1991), Alesina ve Perotti (1993, 1996), Alesina vd, (1996), Rodrik (1999) farklı tekniklere, yaklaşımlara ve verilere dayanarak yaptıkları ampirik çalışmalarda, farklı siyasi istikrarsızlık ölçütleri ile bir yandan şiddet diğer yandan büyüme ve yatırım arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır (Gupta vd., 2004: 405).

2.1.3. Terörizmin Ekonomik Nedenleri

Terörizmin; siyasi, sosyal ve dini nedenlerinin yanında ekonomik nedenlerinin de olduğu herkes tarafından kabullenilen bir gerçekliktir. Ekonomik anlamda

umduğunu bulamayan bireyler ve kitleler siyasal ve/veya sosyal birtakım çeşitli nedenlerin arkasına sığınarak şiddet faaliyetlerine yönelmektedir. Terörizmin ekonomik nedenlerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi yukarıda açıklanan diğer sebeplerinin terör faaliyetlerinin artmasında ne derece önemli olduğu hakkında fikir vermesi açısından da önem arz etmektedir. Bu kapsamda terörizme neden olabilecek ekonomik sorunlar aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.3.1. Ekonomik Büyüme

Soğuk Savaş döneminde ekonomik büyümenin politik olarak istikrarsız olduğu ve güçlü terör eylemleri tecrübe eden orta gelişmiş düzeydeki Latin Amerika ülkeleri için terörizme yol açtığı tespit edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise düşük düzeyde politik şeffaflığa, yüksek düzeyde siyasi istikrarsızlığa ve güçlü terör faaliyetlerine sahip olan Afrika ve İslam ülkeleri için terörizmin büyümeye zarar verdiği tespit edilmiştir (Meierrieks ve Gries 2013: 91). Ulusal seviyelerde düşük ekonomik büyüme veya düşük yatırım ise ekonomik aktivitenin azaldığına işaret etmekte, bu da bireysel seviyelerdeki eylemsiz direnişlerin çekiciliğini yitirmesine neden olarak örneğin, istihdamı veya girişimciliği kısıtlayarak şiddeti veya ona olan desteği daha cazip hale getirme olasılığını arttırmaktadır (Freytag vd., 2011: 59).

Ekonomik teori, yani yoksullaştıran büyüme, düzensiz ekonomik büyümenin gelir eşitsizliğini ve dolayısıyla yoksulluğu artırması, büyümenin meyvelerinin nüfusun yoksul kesimlerine aktarılamaması durumunda terör faaliyetlerinin tetiklenebileceğini göstermektedir. Ancak ekonomik büyümeyle beraber gelir eşitsizliğinin ve dolayısıyla yoksulluğun; damlama etkisiyle (trickle-down effect) azalması durumunda ekonomik büyüme politik şiddeti ve dolayısıyla terörizmi azaltır (Shahbaz, 2013: 499).

Ekonomik büyümenin hem istikrarlı hem de hızlı olduğu bir ülkede, potansiyel teröristler ve onların sempatizanları; siyasi şiddete başvurmak yerine ürün veya hizmet üreterek, satın alarak ve satarak ekonomiye katılma konusunda daha büyük fırsatlara sahip olacaklardır. Bu da terör eylemi düzeyini önemli ölçüde azaltacaktır. Ancak düşük büyüme oranları ekonomik teşvikleri azaltacak, böylece şiddet ile uğraşmanın fırsat maliyetlerini düşürecektir. Bu şekilde zayıf ekonomik büyüme,

yerli terörist grupların eleman teminini kolaylaştırmakta ve yerli terörizm oranının artmasına yol açmaktadır (Choi, 2015: 160).

Ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenirse ve devlet harcamalarının bileşimi sosyal programlardan iç güvenliğe kayarsa başlangıçta dezavantajlı olduğunu düşünen gruplar daha da kötü bir hale geldiklerine inanabilir ve bu durum terör faaliyetlerinin arttığı kısır bir döngüye neden olabilir. Terörizmin kaynağı olan ülkelerdeki ekonomik büyüme bu ülkelerden terör ihracatını azaltıyorsa, terör mağduru olması muhtemel ülkelerin potansiyel kaynak ülkelere yardım etmelerinin terörizmin görülme sıklığını azaltması beklenebilir (Bird vd., 2008: 271).

Bazı bilim adamları terörizmin ekonomik yoksunluktan yani yoksulluktan ve ülke içi eşitsizlikten kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu çerçevede Gurr (1970) 'göreceli yoksunluk' fikrini ileri sürmektedir. Buna göre şiddet, bireylerin hak ettiğini düşündükleri ile gerçekte ekonomik (dağıtıcı) süreçte elde ettikleri şey arasında bir tutarsızlık olduğunda ortaya çıkmaktadır. Zayıf yapısal ekonomik koşullar, hayal kırıklığı yaratarak şiddeti daha muhtemel kılmaktadır. Göreceli ekonomik yoksunluğun, hayal kırıklığını teşvik ederek ve fırsat maliyetlerini düşürerek daha fazla terörizme yol açması beklenmektedir (Meierrieks ve Gries, 2011: 6).

Terörizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmalarda nedenselliğin ekonomik büyümeden terörizme doğru olabileceği değerlendirilmektedir. Blomberg vd., (2004), mevcut ekonomik statükodan memnun olmayan ancak sert kurumsal değişimler gerçekleştiremeyen grupların terör faaliyetlerinde bulunmalarını rasyonel bulmaları sonucunda ekonomik aktivitenin azalarak terörizmin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Demokratik, yüksek gelirli ülkeler için ekonomik daralmaların terör faaliyetlerini arttırma olasılığını yükselttiği tespit edilmiştir.

Burgoon (2006) ile Krieger ve Meierrieks (2010) yaptıkları çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşmış yüksek ekonomik büyüme oranına ve görece olarak ekonomide eşitliğe sahip olan ülkelerde terörizmin daha az görüldüğünü savunmuşlardır. Bu tür çalışmalar, ekonomik büyümedeki artışla beraber terörizmin

azaldığını tespit etse de Latin Amerika hariç ekonomide meydana gelen küçülmelerin terörizme sebep olduğu yönünde bir nedensellik kurulamamıştır (Gür, 2014: 44).

2.1.3.2. İşsizlik

"İşsizlik terörizme yol açar." ifadesini tek başına savunmak zor olsa da iki değişken arasında ortaya çıkan eğilimler ve pozitif ilişki göz ardı edilemez bir gerçektir. Bir bireyin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçları karşılanmadığında kişi belirli bir ihtiyacı veya isteği yerine getirmek için çalışacaktır. Daha net bir ifadeyle "aç insan kızgın insandır." (Watson, 2016: 6). İşsizliğin artması; terör örgütlerine, organize oldukları bölgeye daha yakın olan, daha önemli hedeflere saldıran daha eğitimli, olgun ve deneyimli intihar teröristlerini örgütlerine dâhil etme olanağı sağlamaktadır (Benmelech vd., 2010: 2).

Son zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalar, terörizm ile hedef ülkelerdeki genç işsizliğinin kapsamı arasında bir ilişki olduğunu göstermekle birlikte terörizmin ortaya çıkışı ile işsizlik arasındaki ilişkinin menşe ülkeler açısından ne seviyede olduğu halen belirsizdir. Literatüre göre genç işsizliği, bir ülkede terörizmin hangi seviyede ortaya çıktığını etkilemektedir. İşsiz gençler, daha fazla boş zamana sahiptir ve bu da genellikle anti sosyal davranışlarda bulunmanın fırsat maliyetini düşürmektedir. Genç erkeklerin, hayatlarında tatmin edici bir ücretle istihdam eksik olduğunda şiddete (failler ve mağdurlar olarak) özellikle duyarlı olduklarını gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Flowers, 2014: 12). Görece açık bir yükseköğrenim sistemi ve üniversite mezunları arasında yüksek işsizlik oranlarına sahip bir "gençlik patlaması (youth bulge)" olan ülkeler için, terörizm içeren siyasi şiddetin çekimine kapılan genç insanları görme riski daha yüksek görülmektedir (Schmid, 2004: 229).

Yüksek eğitimli büyük bir grup iş gücü piyasasına girdiğinde ve işsizlik seviyeleri yüksek olduğunda bireyler eğitimlerinden ne beklediklerine göre aşırı nitelikli veya hayal kırıklığına uğramış hissedebilmektedirler. Muhtemelen bireyler, ek çalışmalar veya eğitimin daha iyi iş bulmalarına yardımcı olacağı beklentisi ile yükseköğrenime devam etmektedirler. Sonuç olarak iyi eğitimli bireyler, işsizlikten bu denli büyük iş fırsatları beklemeyenlere göre daha fazla hoşnutsuzluk hissedebilirler. Bu sosyoekonomik hoşnutsuzluk da siyasi şiddete neden olabilir (Richardson, 2011: 7).

Ampirik literatürün kayda değer bir kısmı, işsizliğin terör olayları ile pozitif olarak ilişkide olduğunu bulmuşlardır (Flowers, 2014; Goldstein, 2005; Piazza, 2006). Genç erkeklerin varlığı, şiddetin başlatılmasını ve sürdürülmesini daha olası kılan bir "çatışma riski" olarak kabul edilir. 2003 Dünya Gençlik Raporunun yazarları bu durumu, "Toplumlardaki fırsatların yetersizliği çoğu zaman onları şiddetli çatışmalara ve terör eylemlerine yönelmeye yöneltir." şeklinde belirtmişlerdir (Birleşmiş Milletler, 2003: 371). Collier ve Hoeffler (2004), eğitimsiz ve işsiz, çoğunlukla erkek gençlerin varlığının çatışma riskini arttıran önemli bir değişken olduğunu öne sürmektedirler. Honaker (2011), işsizliğin Kuzey İrlanda'daki şiddeti açıklamada öncü bir faktör olduğunu göstermektedir. Sayre (2009), işsizlik ve Batı Şeria'daki Filistinli intihar bombacıları arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. 1980-2008 yılları arasında 56 ülkede terör saldırılarını inceleyen Richardson (2011), yüksek işsizlik oranları ve yoksulluk ile terörizm arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Gouda ve Marktanner: 2019: 881). Caruso ve Schneider (2011) ise, genç işsizliğinde % 1'lik bir artışın, terör faaliyetlerinde %5'lik bir artışa yol açtığını ortaya koymaktadır

Ehrlich (1973), istihdam olanaklarının işgücü piyasasında mevcut olan gelir fırsatlarının bir göstergesi olarak değerlendirilebileceğini tespit etmiştir. Dolayısıyla, işsizlik oranı arttığında, yasal sektörlerdeki gelir kazanma fırsatları azalmakta, bu da işsiz kişilerin terörizm gibi yasadışı faaliyetlere katılmalarına neden olmaktadır.

Catalano vd., (1997), işsizliğin toplumda; hayal kırıklığı, öfke, stres ve sıkıntıya neden olduğunu ve böylece ekonomide teröre ve şiddete destek gibi potansiyel yaratan yasadışı faaliyetlere zemin hazırladığını tespit etmiştir. Hudson (2002) teröristlerin çeşitli özelliklerini tanımlarken belirgin özelliklerinin işsiz, sosyal olarak göz ardı edilmiş, eylem odaklı ve ideolojik olarak motive olmaları olduğunu ifade etmiştir (Ismail ve Amjad,2013: 669).

Benzer şekilde, Lee (2003), üç Asya ülkesinde işgücü piyasası koşulları ile terörizmle karşılaştırılabilir düzeyde çeşitli suç dizileri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, diğer değişkenlerle birlikte işsizlik ve terörizm arasındaki uzun dönemli ilişkinin bulunduğunu göstermiştir. Abadie (2006), yetişkin işsizlik değişkenini metodolojide ilgili bir terörizm belirleyicisi olarak tanıtmıştır. Ampirik sonuçlar,

terörizmi körükleyen diğer değişkenlere ek olarak, işsizliğin de bunlardan biri olduğuna işaret etmektedir.

Harrison (2006), çocuklarının geleceğinin yüksek işsizlik ve ayrımcılık nedeniyle şüpheli olduğu durumlarda ebeveynlerin çocuklarının terörist olmalarını destekleyebileceğini iddia etmektedir. Bu faaliyetlere katılmanın getirileri, terör örgütlerinin maddi desteği ile daha büyüktür. Benzer şekilde, Kalyvas (2006), Oppenheim (2007) ve Berman vd., (2008) erişkin işsizlik oranının terörizmin pozitif ve önemli bir belirleyicisi olduğunu bulmuşlardır. Analizlerine göre, terörizme neden olan diğer faktörlerin yanı sıra, bir ülkedeki genel terör tehditlerinin önemli bir kısmından işsizlik sorumludur. Benzer şekilde Goldstein (2005), Sayre (2009), Honaker (2010) ve Berman vd., (2011) aynı sonuçlara ulaşmışlardır (Ismail ve Amjad, 2013: 669).

2.1.3.3. Enflasyon

Terörizm ile enflasyon arasındaki ilişki literatürde tartışılmıştır. Beklenti, yüksek enflasyon oranlarının terörizmle pozitif yönde ilişkili olacağıdır; çünkü aşırı enflasyonun rejim değişikliği ve siyasi istikrarsızlıkla ilgili olduğuna dair önemli bulgular vardır. Yüksek enflasyon oranlarının terörizmle pozitif yönde ilişkili olacağı beklentisiyle; 1986 ve 2002 dönemi için ülke başına yıllık ortalama enflasyon oranını da analize dâhil edildiği çalışmada; beklentilerin aksine, enflasyon ve terörizm arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Piazza, 2006). Bununla birlikte, Shahbaz ve Shabbir (2011) enflasyondaki artışın terör saldırılarını artırdığı ve enflasyonun yükselmesinin alım gücünü azalttığı ve yoksulluğu artırdığı sonucuna varmıştır (Malik ve Zaman, 2013: 1110).

Enflasyon, reel geliri azaltarak gerçek alım gücünü düşürmekte ve bu da fayda düzeyini azaltarak şiddet içeren davranışlara yol açabilmektedir. Bu da enflasyonun terörizmin belirleyicilerinden birisi olarak ortaya çıkması ve terörizm üzerinde anlamlı etkiler oluşturduğu sonucunu doğurabilmektedir (Nasır vd., 2011: 183).

Auvinen (1997), yüksek enflasyon seviyelerinin terörizm üzerindeki etkilerinin olumsuz olduğunu ve enflasyon ile terörizm arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Yüksek enflasyonun ekonomi üzerinde istikrarsızlaştırıcı etkileri vardır ve

ayrıca sosyal bozukluklardan da sorumludur. Samaranayake (1999), terörizmin oluşumunu enflasyon dâhil birçok ekonomik faktörle ilişkilendirerek; enflasyon, genç işsizlik ve yavaş büyümenin terörizmi ve yasadışı faaliyetleri doğuran iç çatışmaların sebepleri olduğunu savunmaktadır. Benzer şekilde Nicole (2003), çeşitli makroekonomik göstergelerin terörizm üzerindeki etkisini incelemiş ve işsizlik, enflasyon ve yoksulluğun terörizmi olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir (Ismael ve Amjad, 2014: 668).

Shahbaz (2013); 1971–2010 dönemi verilerini kullanarak Pakistan için enflasyon, ekonomik büyüme ve terörizm arasındaki bağlantıları incelediği çalışmasında; Pakistan'da enflasyon, ekonomik büyüme ve terörizm arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Enflasyondaki artış terör saldırılarına neden olurken, ekonomik büyüme de terörizme önemli bir katkı sağlamaktadır. Enflasyon ve terörizm arasında iki yönlü bir ilişki tespit edilirken, terörizmin kısa vadede ekonomik büyümeye öncülük ettiği vurgulanmıştır.

2.1.3.4. Ekonomik Özgürlükler ve Mülkiyet Hakkı

Terörizm ile ister liberal ister sosyalist/komünist devletlerin makroekonomik politikaları arasındaki ilişki ampirik olarak çok fazla analiz edilmemiştir ve ekonomik özgürlüğün terörizmi nasıl etkileyebileceği hakkında çok daha az şey bilinmektedir (Piazza, 2008: 75). Ancak ekonomik özgürlük derecesi ile terörizm arasında çok güçlü bir olumsuz ilişki vardır. Dolayısıyla, terörizm açısından değerlendirildiğinde ekonomik fırsatlar gelişme seviyesinden daha önemlidir (Gassebner ve Luechinger, 2011: 255).

Ekonomik özgürlüklerin, etnik açıdan gergin ülkelerde ortaya çıkan terör saldırısı ihtimalini, özellikle de Berlin Duvarının 1989'da yıkılmasından bu yana azalttığı söylenebilir. Uluslararası terörizmin, halkın ekonomik özgürlüklerinin sınırlandırıldığı yerlerde daha verimli bir zemin bulma eğiliminde olması sebebiyle mülkiyet haklarının terörizmin menşe ülkelerini açıklamada medeni haklardan daha önemli olduğunu görülmektedir. Başka bir deyişle, terörizmin tek başına etnik farklılıklardan kaynaklandığını düşünmek yanlış olabilir (Basuchoudhary ve Shughart, 2010: 66). Fırsat maliyetleri ne kadar yüksekse bir ülkedeki kurumsal kalite de o kadar yüksek olur. Bu ilişkinin ekonomik özgürlüğü daha az olan

ülkelerde ekonomik olarak daha özgür olan ülkelere göre daha güçlü olması beklenir (Freytag vd., 2009: 9). Böylelikle kurumsal kalitesi yüksek olan ülkelerde terörizmin fırsat maliyetinin çok yüksek olması sebebiyle ekonomik nedenlerden ötürü terörizme eğilimin daha az olacağı söylenebilir.

Özgür ülkelerde yüksek derecede bir ekonomik özgürlük terörizme karşı caydırıcı olabilse de etkisi önemli derecede olmayabilir. Ancak bu durum Basuchoudhary ve Shughart (2010) tarafından da tespit edildiği gibi, kurumsal fırsatlar ile siyasi şiddet arasındaki bir değişimin göstergesi olabilir. Bu ülkelerin zayıf olan kurumsal çevresi ekonomik açıdan bireyleri mahrum etmiş olabilir ve bu da terörizmin alternatif maliyetinin düşmesiyle sonuçlanır. Dolayısıyla, kurumsal kalitesinin düşüklüğü, sosyo-ekonomik çevre üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı terörizmle beslenmiş olabilir (Freytag vd., 2009: 17).

Mülkiyet haklarının güvence altında olması şeklinde daha yüksek seviyelerde ekonomik özgürlük şeklindeki daha geniş kurumsal düzenin, terörizmin ortaya çıkışını azalttığı Basuchoudhary ve Shughart (2010) ve Lai (2007) tarafından da vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, Kurrild Klitgaard vd., (2006), çeşitli ekonomik kurumların etkisini kontrol ettikleri çalışmalarında, bunlar ile terörizmin doğuşu arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır (Krieger ve Meierrieks, 2011: 11).

Elbakidze ve Jin (2015) yaptıkları çalışmada, ekonomik özgürlük endeksi ile terör eylemlerine katılım arasında pozitif bir ilişki tespit etmiş ve ekonomik özgürlükteki düşüşün uluslararası terör eylemlerine katılımı arttırdığını belirlemişlerdir. Siyasi ve ekonomik özgürlüğü artırmak için daha fazla liberal kurumu teşvik edebilecek politikaların etkisiyle beraber, bu faktörler terör faaliyetlerinin azaltılmasına yardımcı olabilirler (Blomberg ve Hess, 2005: 24).

2.2. Terörizmin Etkileri

Terörizme bağlı olarak ortaya çıkan şiddet birçok etkiyi de beraberinde getirmektedir. Terörizme sebep olduğu değerlendirilen hususlar aynı zamanda bu şiddet sarmalından etkilenmektedir. Bu kapsamda terörizmin siyasi, sosyal ve ekonomik nedenleri olduğu gibi terörizmin bunlar üzerindeki etkileri de

değerlendirilmektedir. Bu sebeple terörizmin etkileri siyasi, sosyal ve ekonomik etkiler olmak üzere aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Terörizmin Sosyal Etkileri

Teröristler, terör faaliyetleri ile toplum ilişkileri ve ekonominin bozulması, politika değişikliğini etkilemek için politik baskı oluşturulması ve/veya "düşman toplumun" dağılması gibi daha büyük amaçlarını yerine getirme çabasıyla eylemlerini gerçekleştirmektedir. Bu sebeple, terörizmin insanların düşüncelerini ve davranışlarını nasıl değiştirdiğine ilişkin olarak ikincil ve çok daha önemli etkilerini tespit etmek gerekmekte ve terörizmin gerçek boyutu ve etkisi bunun altında yatmaktadır. Terörizm sosyal ve ekonomik davranışları önemli ölçüde değiştirebiliyorsa devletin elindeki tüm kaynaklarla ele alınması gereken ciddi bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, terörizmin görece olarak daha önemsiz bir faktör olduğu gibi bir sonuca ulaşılırsa, bu da politikaların yeniden değerlendirilmesini ve kaynak tahsisinin yeniden düşünülmesini gerektirmektedir (Morag, 2006: 121).

Bugün, terörizm en azından günlük hayatımızın temsil ettiği devamlılık için gizli bir tehdittir. Bununla birlikte terörizm küresel bir sorun olsa da insanların günlük yaşamlarını ve algılarını nasıl etkilediğini veya bunun sosyal etkilerini bir bütün olarak inceleyen çalışma sayısı çok azdır (Borell, 2008: 55). Hem terörizm hem de hükümetin terörle mücadele kapsamında aldığı önlemler, kamusal ve özel alanların sınırları gibi mekânsal yapılar arasındaki ayrımı etkilemektedir. Bu mekânsal yapılar aynı zamanda davranış ve düşünceyi yönlendiren etik ilkeleri ve anayasal hakları içeren insan hayatının normatif boyutlarını ifade etmektedir. Terörle mücadele yaşamın alanlarını, yerlerini ve ölçeklerini etkileyerek yeni bir normal düzen üretme potansiyeline sahiptir. Mekânsal yapılarda meydana gelen bu değişikliklerle ortaya çıkan bu durumla beraber kişisel özgürlük gibi siyasi hakların içeriğinin pratikte değiştirilmesi gibi bir durum ortaya çıkacaktır (Williams, 2003: 273).

Morag (2006)'a göre terörizmin sosyal etkilerinin ölçülmesinde seçim sonuçları ve kamuoyu yoklamaları gibi göstergelerin yanı sıra toplumun hükümet

politikalarına olan güvenine ilişkin bakış açısı bir parametre olarak değerlendirilebilir. Büyük ölçekte bir terör saldırısı, vatandaşların ülkenin güvenliği konusunda hükümetin yeterliliğini sorgulamasına neden olarak hükümetin güvenilirliğinin azalmasına neden olabilmektedir. Yine terör saldırılarının olduğu bölgelerden, görece olarak daha güvenli olan bölgelere doğru bir iç göç meydana gelerek nüfus dağılımı farklılaşabilmektedir (Gür, 2014: 18). Terörizm; askeri olarak bölgelerin belirlenmesi, yasaklı bölgelerin ilanı gibi hem güvenlik gücü hem de güvenlik kararlarında kritik bir belirsizlik haline gelerek sosyal bir sorun oluşturmaktadır (Liotta, 2002: 479).

Terörizmin etkileri incelenirken yalnızca gerçek terör olaylarının doğrudan etkilerini incelemekle kalmayıp terör olayı gerçekleştikten sonra değişen sosyal yapıyı da incelemek kritik öneme sahiptir. Günümüz medyasında günlük sosyal, kültürel ve siyasi olayların yanı sıra gelecekteki terör eylemleri tehdidi de sıklıkla vurgulanmaktadır. ABD'de gerçekleşen 2001 saldırılarından bu yana ABD'de yayınlanan haberler, terör tehditlerini, "gelecekteki saldırılar" sorununu ve potansiyel güvenlik açıklarını giderek daha fazla içeren bir yapıya kavuşmuştur. Özellikle genç nüfusun televizyon izlemeye harcadıkları fazla zaman göz önüne alındığında, devam eden bu yayınlarla gençlerin önemli bir kısmı terörizm tehdidine maruz kalmaktadır (Comer vd., 2008: 569).

Terörizm, bireylerin düşünce yapılarını da tehdit etmektedir. Bir topluma ait bireyler teröristlerin onları biyolojik, kimyasal veya radyolojik bir maddeye maruz bıraktıklarını fark ettiğinde, normalden patolojiye, anlaşılırdan mantıksıza ve yardımcıdan zararlıya kadar çeşitli tepkiler ve davranışlar göstermeye başlarlar. Bu sayede terörizm, toplumun tüm bireylerini potansiyel kurban haline dönüştürerek tramvatik bir toplumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (DiGiovanni, 2003: 254). Aynı zamanda, terör saldırılarından kurtulanlar hayatlarını normalleştirmede zorluklarla karşılaşmaktadır. Öte yandan, terör saldırısı sonucunda aile fertlerinden birisinin ölümü örneğin bir ev hanımının rolünü sosyal anlamda dul olarak değiştirirken ekonomik olarak da aile reisi olarak değiştirmektedir (Waheed ve Ahmad, 2012: 203).

Terör saldırıları oldukça olumsuz nitelikte olaylar olduğu için insanların terörizmin menşei olan toplumlardaki insanları nasıl gördükleri ile ilgili inanç ve tutumlarında değişikliklere yol açabilir. Terör saldırıları teröristlerin temsil ettiğini iddia ettiği gruba karşı olumsuz inançları ve düşmanca tutumları artırmaktadır (Bar-Tal ve Labin, 2001: 267). Her ne kadar uluslararası terörizm ve bireylerin ruh sağlığı konusundaki önceki araştırmalar, çoğu zaman terör tehdidinin sosyal sonuçlarını ihmal etse de terörizmin; sosyal davranışlarda meydana gelen olumsuz değişiklikler, otoriterlikte ve kişiler arası saldırganlıkta meydana gelen artışlar gibi sosyal sonuçları göz ardı edilemez bir gerçekliktir (Fischer ve Ai, 2008: 350).

2.2.2. Terörizmin Siyasi Etkileri

Terörizmin hedef aldığı toplumların gerçek siyasi davranışları üzerindeki etkilerini araştıran ampirik çalışmalara halen ihtiyaç duyulmaktadır. Otoriter olmayan toplumlarda hükümetlerin terörizme verdiği tepkinin halkın terörizme siyasi tepkisini önemli ölçüde etkilemesi sebebiyle bu tür çalışmaların göreceli yetersizliği, literatür açısından önemli bir eksikliktir. Terör örgütlerinin, toplumları, kendi davalarına taviz vermeleri için hükümetlerini zorlayarak baskı yapmasını amaçladığı tartışılmaktadır. Terörizmin iddia edildiği gibi etkili bir zorlama yolu olup olmadığı, hedeflenen toplumların terör saldırılarına nasıl tepki gösterdiğine bağlıdır. Demokrasilerde, vatandaşların hükümet politikasına yön verebilecekleri en güçlü unsurun seçimler olduğundan hareketle terör olaylarından sonra vatandaşların oy kullanma davranışları incelenerek terörizmin siyasi baskısı olup olmadığını analiz edilebilmektedir (Kıbrıs, 2011: 221).

Terör olaylarıyla meydana gelen ağır kayıplar ve korkuyla, terörizm, demokratik toplumların dokusuna büyük bir meydan okumaktadır. Çoğu durumda, güvende hissetmenin temel ihtiyacı ile demokratik değerleri sürdürme ve demokratik kültürü koruma isteği arasında sürdürülebilmesi zor bir iç gerginlik meydana gelmektedir. Daha spesifik olarak terörizm tehdidi ve ağır kayıp dönemlerinde, terörün failleriyle doğrudan yüzleşmenin imkansız olduğu veya kamu güvenliğinin tam anlamıyla sağlanamadığı durumlarda öfke; terörizmin kaynağı olan etnik, dini veya siyasi azınlık gruplarına ve üyelerine yönelik ortaya çıkmaktadır. Bu öfke de toplumu azınlıklarla mücadelede demokratik olmayan uygulamaları desteklemeye

kolayca yönlendirebilmektedir. Bu nedenle, terörizmin temel psikososyal-politik sonuçlarından biri, azınlık gruplarına yönelik düşmanca duyguların, tutumların ve davranışların geliştirilmesidir (Nisim vd., 2009: 364).

Algılanan küresel terör riski, teröristlerin öngördüğünden tam tersi bir etki yaratarak siyasetin küreselleşmesi ve devletlerin ulus ötesi işbirliği ağlarına girmesiyle yeni bir küreselleşme aşamasına geçilmesini sağlamıştır. Terörizmin ortaya çıkardığı bir diğer siyasi etki ise ulusal güvenliğin artık sadece ulusal güvenlikten ibaret olmadığıdır. Ülkeler arası ittifaklar yeni bir konu olmasa da hem iç hem dış güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulan küresel ittifaklar yeni bir siyasi olgudur. En güçlü bile olsa hiçbir ülke ulusal güvenliğini tek başına sağlayamamakta, terörizm riski, ulus-devleti, vatandaşlarının en değerli varlıklarını ve güvenliklerini korumak için anayasal vaadini yerine getiremeyeceğini kabul etmeye zorlamaktadır (Beck, 2002: 46-48).

Berrebi ve Klor (2006), Bali (2007), Gassebner vd., (2008) yaptıkları çalışmalarda, terör saldırılarının seçmenlerin mevcut hükümetin kalitesi ve uyguladığı politikalar hakkındaki algısını değiştirdiğine ilişkin bulgulara ulaşmışlardır. Gassebner vd., (2008), terör saldırılarının mevcut hükümetin seçimlerle değiştirilme olasılığını arttırdığına dair güçlü kanıtlar bulmuş, bu etkinin büyüklüğünün terör saldırının ciddiyeti ile yükseldiğini tespit etmişlerdir. Bali (2007) ise 11 Mart 2004 tarihinde yapılan İspanya seçimleri öncesinde Madrid'de gerçekleştirilen bombalı saldırıyı inceleyerek terör olaylarının seçim sonuçları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bireysel düzeydeki anket verilerine dayanarak yapılan analizlere göre terör saldırısının geleneksel olarak politikaya, merkez ve sol seçmenlere katılması daha az olası vatandaşları harekete geçirdiği ve bu seçmenlerin bazılarının muhalefete geçmelerini teşvik ettiğini tespit etmiştir. Berrebi ve Klor (2006) ise; 1990-2003 dönemini kapsayan analizlerinde, yüksek düzeyde terörizmle geçen dönemlerden sonra sağ partiye göreceli desteğin artması ve göreceli sakin dönemlerden sonra azalması hipotezinin İsrail seçmenlerinin siyasi tercihleri hakkındaki kamuoyu yoklamalarından toplanan verilerle kuvvetle desteklemişlerdir.

2.2.3. Terörizmin Ekonomik Etkileri

Terörizm özellikle terörle mücadele kapsamında ülkelerin ekonomilerine ciddi yük olmaktadır. Terör saldırılarının hem doğrudan hem de dolaylı olarak ekonomi üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Can kayıpları, yaralılar için yapılan sağlık harcamaları, kamuya ait bina ve araçların gördükleri zararlar doğrudan ekonomik kayıplar olarak değerlendirilebilir. Bunların yanında kamu harcamalarının terörle mücadele kapsamında savunma harcamalarına kanalize edilmesi, ülkede meydana gelen terör saldırıları sonucunda yaşanan güven kaybıyla doğrudan yatırımlar üzerindeki etkiler, terör olaylarıyla hayatını kaybedenler için ödenen tazminatlar ve yaralılara bağlanan aylıklar dolaylı etkiler olarak değerlendirilebilir. Terörizmin ekonomik etkileri; ekonomik büyüme, işsizlik, ekonomik büyüme, yabancı yatırımlar ve dış ticaret üzerindeki etkiler şeklinde açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.3.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkiler

Terörizm ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi oldukça karmaşık gözükmektedir. İlk olarak, terörizmin ekonomik faaliyetleri bozma ihtimali çok açıktır. Bununla birlikte, terörizmin bastırılması gerekliliğiyle ekonomiyi istikrarsızlaştırıcı etkiler de ortaya çıkmaktadır. Potansiyel teröristlere ve destekçilerine şiddete ek alternatif bir ekonomik katılım aracı sunarak ekonominin canlandırılmasıyla terörizm azaltılabilir. Tüm bu şartlara rağmen, terörizmin nedenleri ve makroekonomik sonuçları üzerine yapılan çoğu araştırma, bu karmaşık etkileşimi görmezden gelerek terörizm ile büyüme arasında sebep ve sonuç açısından açıkça farklılaşan bir ilişki olduğunu varsaymaktadır (Meierrieks ve Gries 2013: 91). Yapılan çalışmalarda da genel olarak terörizmin üretim ve işlem maliyetlerindeki artış, turizm gelirleri, doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretteki düşüşler gibi çeşitli kanallardan ekonomik büyümeyi engellemesi beklenmektedir (Öcal ve Yıldırım, 2010: 482). Terörizm, optimal olmayan bir kaynak tahsisi ortaya çıkararak ekonomik büyüme ve sermaye oluşumunu da engelleyebilir (Barth vd., 2006: 21).

Bununla birlikte, savunma harcamalarına doğru kanalize olan kamusal harcamalar ekonomi üzerinde çeşitli kanallar vasıtasıyla büyük tahribatlar yaratmaktadır. Ancak ekonomik anlamda temel yıkıcı unsur büyüme süreciyle doğrudan ilişkili olan enflasyonist etkiler olmaktadır (Akıncı vd., 2014: 2).

Bloomberg vd., (2004) yaptıkları çalışmada ortalama olarak terörizmin etki alanının, dış savaşlar veya iç çatışmalarla ilişkili olan durumlara göre önemli ölçüde daha küçük ve geçici olsa da, büyüme üzerinde ekonomik açıdan önemli bir olumsuz etkisi olabileceğini tespit etmişlerdir. Ayrıca, terörizmin görülme sıklığının, yatırımların devlet harcamalarına dönüşecek şekilde yapısının değişmesiyle ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Fakat gelişmiş ekonomilerde, terörizm ile ekonomik büyüme arasındaki negatif ilişkinin daha zayıf ve istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Yine Barth vd., (2006), 1970'lerden 2003'e kadar olan yıllık panel verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada terörizmin gerçekten de olumsuz ekonomik etki ile ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Genel olarak, terör olaylarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkisi vardır.

Terörizm, hedeflenen bir ülkenin ekonomik büyümesini birkaç kanal üzerinden olumsuz etkileyebilir (Keefer ve Loayza, 2008; Sandler ve Enders, 2008). Birincisi; terör saldırıları, yatırımları sınırlandırır ve doğrudan yapılan yatırımları daha güvenli yerlere yönlendirerek belirsizliği artırabilir. (Abadie ve Gardeazabal, 2008; Enders ve Sandler, 1996). İkincisi, terör örgütlerince hedef alınan bir hükümetin artırdığı güvenlik harcamaları üretken kamu ve özel sektör yatırımlarını etkileyebilir (Blomberg, vd., 2004; Gaibulloev ve Sandler, 2008, 2009). Üçüncüsü; bir terör organizasyonu, daha yüksek ücretler, daha büyük sigorta primleri ve daha sonra da karları, üretkenliği ve büyümeyi azaltan daha yüksek güvenlik harcamaları yoluyla iş yapma maliyetini yükseltir. Dördüncü olarak terör saldırıları, ticareti ve günlük rutinleri kolaylaştıran sosyal genel sermayeyi yok ederek ya da azaltarak büyümeyi azaltabilir. Bu çerçevede ulaştırma, iletişim ve elektrik altyapısındaki bozulma kısa vadeli ciddi ekonomik sonuçlara neden olabilir. Bir diğer konu da terörizmin havayolları ve turizm sektörleri gibi belirli sektörleri etkilemesidir. (Drakos, 2004; Drakos ve Kutan, 2003; Enders vd., 1992; Ito ve Lee, 2005). Bu da büyümeyi sınırlayabilir. Bu durum, özellikle teröristler ihracata dayalı büyüme stratejisini belirleyen ekonomilerdeki ihracat sektörü varlıklarını hedeflediklerinde geçerli olabilir. Bu tür saldırılar, örneğin, bir ülkenin ihracatını güvenilmez hale getirirse ithal eden ülkeler mümkün olduğunda daha güvenilir tedarik kaynaklarına yönelecektir. Son olarak terörizm, bağış yapan gelişmiş ülkelerin istikrar kaygıları

nedeniyle dış yardımı kısıtlamalarına neden olabilir (Gaibulloev ve Sandler, 2011: 356). Artan terör olayları gelişmekte olan ülkelerde meydana gelecek sermaye kaçışları, belirsizliğin artması, altyapının tahrip olması ve artan güvenlik harcamaları nedeniyle bu ülkeleri dış yardımlara mecbur bırakmakta, sağlanamayan bu yardımlar da ülke ekonomilerini olumsuz etkilemektedir.

2.2.3.2. Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkiler

Potansiyel bir yatırımcı, yabancı bir ülkeye yatırım yapıp yapmamaya karar verirken yurtiçi ve yurtdışındaki diğer fırsatlara göre, öngörülen bir yatırımın beklenen getiri ve riskleri ile ilgilenmektedir. Terör saldırıları yabancı yatırım ve personele yönelirse, algılanan riskler artmaktadır. Teröristler; orduya, ülke yetkililerine, havaalanlarına, mahkemelere veya devletin diğer sembollerine saldırırsa bu risk daha da artabilir (Enders ve Sandler, 1996: 333). Yabancı yatırımcılar, terörizmden kaynaklananlar dâhil olmak üzere her türlü riskin farkında olmalıdır. Bu risk özellikle bir terör örgütü net doğrudan yabancı yatırımları hedeflediğinde ortaya çıkmaktadır. Terörizm kaynaklı riskler, pahalı güvenlik önlemleri alınması ve personelin güvenlik usulüne uygun tanzim edilecek olması sebepleriyle iş yapmanın maliyetini yükseltmektedir. Bu riskler arttıkça yatırımcılar yatırımlarını daha güvenli ülkelere yönlendirecektir (Sandler ve Enders, 2008: 22).

Terörizm yerel bir hadise ise sermaye terör tehdidi olmayan hedeflere yönelme eğiliminde olacak ve terörizmden etkilenen ekonomilerdeki net yabancı yatırımları azaltacaktır. Terörizm küresel bir tehdit olsa bile, uluslararası yatırımlar terörizmin ülkeler arasındaki beklenen yoğunluğuna göre şekillenecektir (Abadie ve Gardeazabal, 2008: 3).

Mevcut literatür terörizmin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaktadır. Abadie ve Gardeazabal (2008), terörizmin ülkeler arasında sermaye tahsisi üzerinde büyük bir etkisi olduğunu, terörizmin neden olduğu belirsizliğin artması nedeniyle, net doğrudan yabancı yatırımların girişlerinin seviyesini düşürdüğünü bulmuşlardır. Benzer şekilde Madonia (2007), terörizmin net doğrudan yabancı yatırım ile olumsuz bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sandler ve Enders (2008) 'e göre, daha gelişmiş ülkelerde terörizm geçici bir etkiye sahiptir çünkü kaynaklar terörizmden daha az etkilenen diğer sektörlere aktarılmaktadır veya söz konusu ülkeler gelişmiş güvenlik önlemleri almaktadırlar. Benzer bir sonuca ulaşan Agrawal (2011) çalışmasında farklı sektörlerdeki yatırımcıların terörizme aynı şekilde cevap vermediğini ve riske cevap verme yeteneklerinin ekonomik ve politik faktörlerin yanı sıra diğer faktörlerden de etkilendiğini belirtmiştir.

Bandyopadhyay vd., (2011), hem yurtiçi hem de uluslararası terörizmin doğrudan yabancı yatırımları baskıladığını ortaya koymuşlardır. Rasheed ve Tahir (2012) çalışmalarında terörizmin arttığı bir ülkede doğrudan yabancı yatırımların azaldığını bulmuş ve bunun en belirgin nedeninin yatırımcının o ekonomiye olan güveninin azalması olduğunu değerlendirmişlerdir. Yine Shahbaz vd., (2012) Pakistan'da terörizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

2.2.3.3. Dış Ticaret Üzerindeki Etkiler

Terörizmin ticaret üzerindeki etkisi zamana ve mekâna göre değişmekle birlikte, şiddet ve savaş genel olarak ticari işlemlere ek maliyetler getirmektedir. Bu ek maliyetler sonucunda da, terör faaliyeti ile ticaret hacmi arasında negatif bir ilişki beklenmektedir. Terörizmin neden olduğu güvensizlik de dış ticareti doğrudan olumsuz olarak etkileyebilir. Terör olaylarıyla birlikte şirketler genellikle daha büyük risklerle karşı karşıya kalırlar ve bu tür bir güvensizlik, bu pazarın uluslararası üreticiler için cazibesini azaltabilir. Terör olaylarındaki artışa verilen tipik tepki, güvenlik önlemlerindeki artıştır. Ancak daha güçlü güvenlik düzenlemeleri, ticaretin teslimat sürelerinin artması gibi ticaretin daha pahalı hale geldiği anlamına gelmektedir. Teröristler, ülkelerin endüstri tedarik zincirlerinin bozulmasına veya belirli ulaşım yöntemlerinin tahrip edilmesine karşı savunmasız göründüğünde, ülkenin ticaretini hedefleyebilir ki bu da ticarete konu malların imhasına neden olabilir (Nitsch ve Schumacher, 2004: 424-425).

Terörizm dış ticareti aşağıdaki şekillerde etkileyebilmektedir (Frey vd., 2007: 11):

- Güvensizlikte genel bir artışla beraber iş yapmanın maliyeti terörizm nedeniyle yükselmektedir,

- İkincisi, bir terör örgütüne karşı artırılmış güvenlik önlemleri işlem maliyetlerini artırmaktadır,

- Ticarete konu olan malların doğrudan imha edilme riski vardır.

Sayılan son riske, Saddam Hüseyin'in yıkılmasından sonra Irak'taki petrol borularına yönelik tekrarlanan saldırılar sonucu petrol ihracatının geçici olarak durması örnek gösterilebilir.

Terörizmin güvensiz bir ülkeden (örneğin menşe ülkesi veya bir hedef ülkeden) temsilcilerle iş yapma istekliliğini azaltarak ticaret üzerinde doğrudan bir işlem maliyeti etkisi vardır. Bunun yanında terörizm, terör saldırılarına yanıt olarak uygulanan terörle mücadele politikaları üzerindeki etkisiyle ticareti dolaylı olarak etkilemektedir. Son olarak da terör eylemleri reel GSYİH üzerindeki etkileriyle ticareti dolaylı olarak etkilemektedir (Mirza ve Verdier, 2006: 2).

Ampirik çalışmalar terörizmin uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Bu çerçevede Nitsch ve Schumacher (2004), terör saldırılarında meydana gelen iki kat bir artışın dış ticaret hacminde %4 oranında bir azamaya neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine Blomberg ve Hess (2006), 1968-1999 yılları arasında 177 ülke için yaptıkları çalışmalarında, belirli bir ülke için terörizmin varlığının iç ve dış çatışmalarla birlikte ticarette %30'luk bir tarifeye eşdeğer olduğunu hesaplamışlardır.

2.2.3.4. İşsizlik Üzerindeki Etkiler

İşsizliği etkileyebilecek birçok kanalın varlığı sebebiyle, terörizmin istihdam ve büyüme üzerinde kısa veya uzun vadeli bir etkiye sahip olup olmadığı konusunda literatürde bir fikir birliği oluşmamaktadır. Bireylerin ve işletmelerin terör olayları karşısında davranışlarını değiştirdiklerini açıkça gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte bugüne kadar hiçbir çalışma; terörizmin bu dolaylı etkilerini, işletmelerin, mağdur oldukları alanlarda istihdam sağlama, istihdamı durdurma, genişletme veya daraltma kararları yoluyla saldırılara nasıl tepki verdiğini açıkça ölçerek tahmin etmemiştir. Eğer işletmeler gerçekten kapanırsa ve bir istihdam kaybı

ortaya çıkarsa terörizmin maliyetleri, terör saldırılarını durdurmak için tasarlanmış programların veya müdahalelerin, fayda-maliyet analizine dâhil edilecek kadar yüksektir. (Greenbaum vd., 2007: 1097).

Parrott ve Cooke (2005), 11 Eylül saldırılarının ardından, özellikle 2001 yılının sonlarında ve 2002'nin başlarında New York'ta ve özellikle de düşük ücretli meslekler arasında, istihdam ve ücretler üzerinde olumsuz etkiler bulmuşlardır. Benzer şekilde Brodeur (2015), yaptığı çalışmada yerel terör saldırılarının hedeflenen ülkelerde istihdamın azalmasına neden olup olmadığını incelemiştir. Bulgulara göre başarılı bir terör saldırısı, başarısız bir terör saldırısına kıyasla, saldırının gerçekleştiği yılda istihdamı yaklaşık %5 oranında azaltmaktadır.

Benmelech vd., (2010), yaptıkları çalışmada İsrail'e karşı Filistin intihar saldırılarının, Filistin'deki işsizlik ile ücretleri ve Filistinli işçilerin İsrail işgücü piyasasına erişimine etkilerini incelemişlerdir. Sonuçlara göre, başarılı bir terör saldırısı sonucunda Filistin'de işsizlik oranı %5,3 artarken ücretlerde azalma meydana gelme ihtimali %20'den fazla bir oranda artmaktadır. Bununla beraber, İsrail'de istihdam edilen Filistinli işgücü sayısında da %6,7 oranında bir düşüş gözlemlenmektedir.

2.2.3.5. Enflasyon Üzerindeki Etkiler

Terör faaliyetlerinin artmasıyla beraber sosyo ekonomik bozulmayı ortadan kaldırmak amacıyla savunma ve güvenlik harcamaları artmakta, bu şekilde de kamusal harcamaların yapısı değişmektedir. Bununla birlikte vergi gelirlerinin söz konusu harcamaları karşılamada yetersiz kalması ve yeterli rezerv olmamasıyla beraber kaynak yaratmak amacıyla ya emisyon hacmi artırılmakta ya da dış borçlanmaya gidilmektedir. Söz konusu süreçle beraber terörle mücadele kapsamında enflasyon artmakta ve ülke parası değer kaybetmektedir (Akıncı vd. 2014: 3). Gupta vd., (2004: 418); çatışma dönemlerinde enflasyonda çarpıcı bir yükseliş ve çatışma sonrası dönemde önemli bir düşüş tespit etmişlerdir. Sonuçlar, çatışmaları sona erdiren ve terörle mücadele eden ülkeler için ekonomik büyüme, makroekonomik istikrar ve yoksulluğu azaltıcı harcamaları desteklemek amacıyla vergi gelirleri yaratma açısından büyük ekonomik kazançlar olduğunu göstermektedir.

Gür (2014)'e göre; terörizm toplam gelirleri azaltarak harcamaları artırmaktadır. Ayrıca terörle mücadele kapsamında kamu harcamalarının artması ve yatırımların azalmasıyla beraber enflasyon da artmaktadır. Terör olaylarına bağlı olarak ölümlerin arttığı dönemlerde enflasyonda artış meydana geldiğine ilişkin fonksiyonel bir ilişki söz konusudur. Ay vd., (2018); Avustralya merkezli Ekonomi ve Barış Enstitüsü tarafından hesaplanan terör endeksine göre terörizmden en çok etkilenen 10 ülke açısından 2002–2013 dönemine ait yıllık verileri kullanarak yaptıkları çalışmada, terörizmin hem enflasyon hem de büyüme üzerindeki etkisini analiz ederek, terör faaliyetlerinin hem enflasyonu artırdığı hem de büyüme üzerinde negatif bir etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

AMPİRİK ÇERÇEVE

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TERÖRİZMİN TÜRKİYE'DE EKONOMİK, SİYASAL VE SOSYAL GÖSTERGELERLE İLİŞKİSİ

Bu bölümde öncelikli olarak Türkiye'nin terörle mücadelesine ilişkin sosyal, siyasal ve ekonomik veriler ele alınacaktır. Daha sonra çalışmanın amacı, kapsamı, önemi ve metodolojisi üzerinde durulacaktır. Metodoloji başlığı altında, analizlerde kullanılan veri setlerinin ele edilmesinin yanı sıra oluşturulan veri setlerinin analiz yöntemleri açıklanacaktır. Çalışma ile ilgili literatür incelemesi yapıldıktan sonra terörizmin Türkiye özelinde ekonomik, siyasal ve sosyal göstergelerle olan ilişkisi test edilecektir. Analiz sonuçları çerçevesinde literatür tartışması yapılacak ve terör sorunun çözümüne yönelik olarak politika önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

3.1. Türkiye'nin Terörle Mücadelesi

Türkiye, 1960'lı yıllardan başlayarak farklı strateji, ideoloji ve taktiklere sahip terör örgütleri ile mücadelesini sürdürmektedir. Bu çerçevede Türkiye; MLKP, DHKP/C, MKP gibi devrimci radikal sol terör örgütlerinden, FETÖ/PDY, DEAŞ, Hizbullah, El-Kaide gibi radikal dinci ve de PKK ile ASALA gibi etnik terör örgütlerine varan geniş bir yelpazede terörizmin her şekliyle mücadele etmiştir. Farklı stratejilere sahip örgütlerle farklı şekillerde mücadele yöntemleri geliştiren Türkiye, bazı örgütleri büyük oranda tasfiye etse de PKK ve FETÖ/PDY terör örgütleri halen en büyük güvenlik sorunları olarak gündemdedir (Alptekin, 2018: 3).

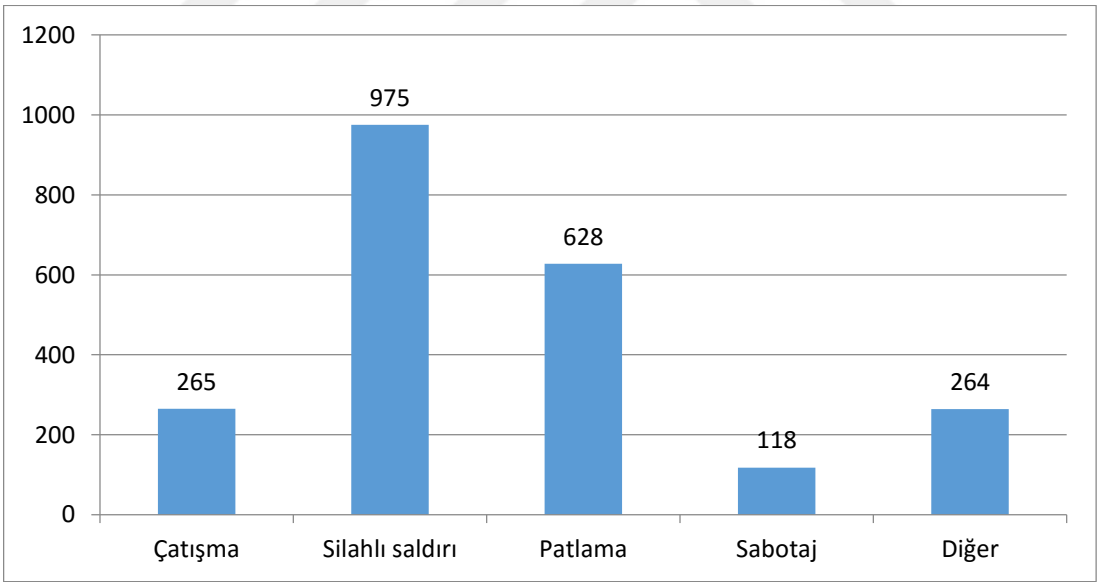
Başlangıçta terörle mücadele kapsamında kendine has bir konsept geliştiremeyen Türkiye, güvenlik güçlerinin görev alanlarıyla ilgili olarak sınırlı konseptler oluşturmuştur. Bu bağlamda terörizmle silahlı mücadelede önemli kazanımlar elde edilmiştir. Ancak silahlı mücadelenin yanında sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda mücadelede yetersiz kalınmış, ya da yapılan uygulamalardan istenilen sonuçlar elde edilememiştir (TBB, 2006: 585).

Türkiye'de en çok eylem gerçekleştiren PKK ile mücadelede farklı dönemlerde farklı stratejiler kullanılmıştır. 1990'lı yıllarda eylemlerini arttıran örgütle mücadelede silahlı mücadele konsepti belirlenmiş ve 1999 yılına gelindiğinde örgüt

neredeyse yok olma noktasına gelmiştir. Ancak ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesiyle ortaya çıkan karışıklıktan beslenen örgüt yeniden saldırılara başlamıştır. Bu noktada kamuoyunda etnik terörizme yönelik çözümün silahlı mücadele ile olmayacağı görüşü hâkim olmuş ve yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Türkiye stratejisini, demokratikleşme çabası olarak tanımlanabilecek "Çözüm Süreci" olarak belirlenmiştir. Ancak bu strateji sonucunda da örgütün varoluş sebebinin demokratik kaygılar olmadığı anlaşılmış başlayan "hendek savaşları" ile süreç son bularak yeniden silahlı mücadele stratejisine geçilmiştir. Ancak öncekinden farklı bir biçimde Türkiye silahlı mücadelesini yeni stratejisinin bir gereği olarak örgütün yuvası haline gelen Suriye ve Irak'tan başlatmak üzere kurgulamıştır (Yalçın, 2018).

2004-2018 yılları arasından PKK tarafından gerçekleştirilen eylemler türleri ve sayıları itibariyle Şekil-1'de gösterilmiştir.

Şekil- 1: PKK Eylem Türleri ve Sayıları (2004-2018)

Kaynak: Alptekin, 2019.

Şekil-1'e göre ele alınan dönemde PKK terör örgütünün eylemlerinin genellikle silahlı ve bombalı saldırı şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Türkiye'de halen 18 farklı terör örgütünden farklı kategorilerde aranan terör örgütü üyelerinin sayısı Tablo-2'de yer almaktadır.

Tablo-2: Terör Örgütleri ve Terörden Arananlar Listesi

Örgüt Adı	Kırmızı Liste	Mavi Liste	Yeşil Liste	Turuncu Liste	Gri Liste	Toplam
PKK/KCK	118	35	36	100	362	651
FETÖ/PYD	42	23	27	48	209	349
DEAŞ	15	23	12	7	24	81
MKP	6	2	4	1	-	13
MLKP	9	1	6	2	10	28
DHKP/C	10	3	11	12	25	61
HİZBULLAH	6	4	2	-	25	37
EL-KAİDE	2	2	4	3	3	14
TKP-ML KONFERANS	5	-	2	6	1	14
DEVRİMCİ KARARGÂH	1	-	-	-	-	1
DKP/BÖG	2	-	1	5	1	9
THKP/C	1	2	-	-	-	3
İSLAMİ HAREKET ÖRGÜTÜ	-	1	-	-	-	1
HTŞ	-	-	2	3	6	11
TEVHİD-SELAM KUDÜS ORDUSU	-	1	-	-	-	1
TİKB	-	-	-	4	1	5
TKEP/L	-	-	-	-	-	0
TKP/ML	-	-	-	4	1	5

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, 2020.

Tablo-2'ye göre Türkiye'de halen en çok faaliyet gösteren terör örgütünün PKK olduğu görülmektedir. Etnik terörizmi temsil eden PKK'dan sonra en aktif olarak dini terör örgütleri başlığında incelenen FETÖ/PYD ve DEAŞ terör örgütleri mevcudiyetini sürdürmektedir. Bunları takiben ise ideolojik terör örgütlerine ait aktif üyeler olması dikkat çekicidir. Bu durum, Türkiye'de her türden terör örgütünün faaliyet gösterdiği düşüncesini desteklemektedir. İdeolojik terör örgütlerinin ise büyük oranda etkinliklerini kaybetmiş olmaları dikkat çekici bir husustur. Bu durum, Türkiye'nin ideolojik terör örgütleri ile mücadele politikalarında etnik ve dini terör örgütlerine kıyasla daha başarılı olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

3.2. Çalışma Konusunun ve Çalışmanın Önemi

Terörizm konusu Türkiye'nin son 40 yıllık en önemli gündem maddelerinden birisidir. Bu kapsamda terörizm başta ekonomi olmak üzere toplumun sosyal ve

siyasal yaşamı üzerinde çok önemli etkiler ortaya çıkardığı sürekli olarak tartışılmaktadır. Literatürde de bu konuda az sayıda çalışma yapılmaktadır. Türkiye'nin farklı örgütler üzerinden farklı yıllarda ve çeşitlerde terör saldırılarına maruz kalmış olması, Türkiye'de terörizmin nedenlerini ve etkilerini ortaya koyma gerekliliğini göstermektedir. Nedeni ve etkileri doğru tespit edilememiş bir soruna, sonuç alıcı çözümler üretilemeyeceği açıktır.

Sorunun ekonomik, siyasi ya da sosyal nedenlerin hangisinden kaynaklandığı ve/veya hangisinin etkisinin daha büyük olduğunu ortaya koyabilmek terörle mücadele kapsamında doğru kararlar alma imkânı sağlayarak kaynak israfının da önüne geçilmesine yarayacaktır. Bununla birlikte bu çalışma, Türkiye'deki terörizmin ortaya çıkışına ilişkin farklı düşüncelerin ne derece doğru olduğunu da ölçmek açısından faydalı olacaktır.

Türkiye'de her türden terör örgütünün faaliyet göstermesinin, sadece Türkiye'nin iç dinamikleri ile ilgisi olamayacağı öngörülebilir bir gerçekliktir. Dünyanın çeşitli devletlerinin, kendi politikalarına uygun davranmaları yönünde yönlendirmek istedikleri ülkelere karşı, terör örgütlerini bir aracı olarak kullandığı herkes tarafından bilinmekte ayrıca literatürde de yer bulmaktadır. Dolayısıyla sorunun ne kadarlık kısmının Türkiye'nin kendi iç dinamikleriyle meydana geldiğini ortaya çıkarma amacı, bu çalışmaya daha fazla önem kazandırmaktadır.

3.3. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışma kapsamındaki ampirik uygulamanın temel amacı, Türkiye'de terörizmin başta ekonomik göstergeler olmak üzere; siyasal ve sosyal parametrelerle ilişkisinin analiz edilmesidir. Çünkü Türkiye'de faaliyet göstermiş ve gösteren terör örgütleri; etnik, dini ve ideolojik türlerin hepsini barındırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki terörizmi tek bir nedene indirgemek çok doğru bir yaklaşım değildir.

Kullanılan değişkenler ve kurulan modellerle terörizmin nedenlerinin ortaya koyulmasıyla karar alıcılara çözüm açısından fikir vermek amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, ülkemizde yaşanan terör saldırılarının, Türkiye'nin iç dinamikleriyle açıklanamayan kısmın, terör örgütlerinin bazı ülkeler tarafından özellikle desteklendiği ihtimalini daha belirgin bir hale getirecek ve dış politikada

atılacak adımların şekillenmesine katkı sağlayabilecektir. Ortaya çıkan olumsuz etkilerin ölçülmesi ise terörizm sorununun çözülmesinin ne kadar önemli olduğunun tespiti niteliğindedir.

Bu çerçevede, Türkiye'de terör saldırısı gerçekleştirmiş olan tüm terör örgütleri ile terörizmin ekonomik, siyasal ve sosyal göstergelerle olan ilişkisi bu çalışmanın kapsamı içerisindedir.

3.4. Veri Seti

Bu çalışmada, Türkiye'de, terörizmin ekonomik, siyasal ve sosyal göstergelerle ilişkisi VAR yöntemi kullanılarak araştırılmaktadır. Bu çerçevede terörizm ile ekonomik, siyasi ve sosyal değişkenler arasındaki ilişkiler ayrı ayrı test edilmektedir. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo-3'de sunulmaktadır. Buna göre; ekonometrik uygulamada bütün denklemler açısından yıllık terör olayı sayısını ifade eden terörizm (TER) bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. 1988-2018 dönemini kapsayan ekonomik göstergeler ile terörizm ilişkisini tespit etmeye yönelik uygulamada; işsizlik (ISZ), enflasyon (ENF) ve büyüme (BUY) yıllık verileri bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir. Terörizm ile siyasal göstergeler arasındaki ilişkinin tespiti için, 1988-2018 dönemi yıllık politik haklar (POH) ile sivil özgürlükler (SOZ) endeksleri, son olarak terörizm ile sosyal göstergeler arasındaki ilişkinin tespiti için ise 1985-2014 dönemi yıllık etnik çatışma (ETNT) ile dini çatışma (DIN) endeksleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Tablo-3: Analizlerde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

Değişken Adı	Kısaltma	Açıklama	Veri Kaynağı
Terör Olayı Sayısı	TER	Türkiye'de meydana gelen yıllık terör olay sayısı	GTD*, 2020
İşsizlik Oranı	ISZ	Türkiye'de 15 + yaş işsizlik oranı	TÜİK, 2020
Enflasyon	ENF	Türkiye yıllık enflasyon oranı	WB, 2020
Büyüme	BUY	Türkiye yıllık büyüme oranı	WB, 2020
Politik Haklar	POH	Notlar 1-7 arasında sıralanmaktadır. Düşük not özgürlüğü, yüksek not kısıtlılığı ifade etmektedir.	Freedom House, 2020
Sivil Özgürlükler	SOZ	Notlar 1-7 arasında sıralanmaktadır. Düşük not özgürlüğü, yüksek not kısıtlılığı ifade etmektedir.	Freedom House, 2020
Etnik Çatışma	ETNT	Notlar 1-5 arasında sıralanmakta, not azaldıkça çatışma artmaktadır.	ICRG, 2015
Dini Çatışma	DIN	Notlar 1-5 arasında sıralanmakta, not azaldıkça çatışma artmaktadır.	ICRG, 2015

* 1993 yılına ait veri, aynı yaklaşımla hazırlanan, Acosta ve Ramos (2017) kaynağından derlenmiştir.

3.5. Yöntem

Terörizmin ortaya çıkışı birçok nedene bağlı olabilmektedir. Ekonomik nedenler açısından değerlendirildiğinde Blomberg vd., (2004), Burgoon (2006), Krieger ve Meierrieks (2010) tarafından yapılan çalışmalarda ekonomik büyümeden terörizme doğru bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Blomberg vd., (2004) ile Barth vd., (2006) terörizmin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Kalyvas (2006), Goldstein (2005), Oppenheim (2007), Berman vd., (2008) Sayre (2009), Honaker (2010) ve Berman vd., (2011) ise diğer nedenlerle birlikte işssizliğin de terörizmin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Enflasyon açısından bakıldığında ise Auvinen (1997), Samaranayake (1999), Nicole (2003), Shahbaz (2013) yüksek enflasyonun terörizmin bir sebebi olduğunu tespit etmişlerdir. Tüm bu açıklamalar ışığında çalışmada oluşturulan ekonomik model ile cevaplanmak istenen temel iki soru şu şekildedir:

- Türkiye'de temel makroekonomik parametrelerin terörizmin ortaya çıkışında bir etkisi var mıdır?
- Terörizm Türkiye ekonomisini etkilemekte midir?

Bununla birlikte Türkiye'deki terörizmin belirleyicilerini daha iyi anlayabilmek amacıyla sosyal ve siyasal değişkenleri içeren birbirinden bağımsız iki model daha kullanılmıştır. Bu vesileyle terörizmin oluşumunda ekonomik faktörlerin ne derecede etkin olduklarının daha net ortaya koyulabilmesi amaçlanmıştır.

Bu çerçevede çalışmada, Türkiye'de terörizmin ölçümü için yıllık terör olayları sayısı kullanılırken; ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik temel makroekonomik göstergeler olarak belirlenmiştir. Öte yandan terörizmin siyasal nedenleri açısından politik haklar ile sivil özgürlükler endeksi, sosyal sebepler yönünden ise etnik ve dini çatışma endeksleri açıklayıcı değişkenler olarak belirlenmiştir.

3.5.1. Birim Kök Testleri

Zaman serilerinde karşılaşılan en büyük sorunlardan birisi serilerin durağanlık göstermemesidir. Bu durum sahte regresyon problemini ortaya çıkarabilmekte bu da gerçekte olmayan bir ilişkinin varlığına sebep olabilmektedir. Bu çerçevede denklem tahminlerinden önce değişkenlerin durağanlığının incelenmesi bir zorunluluktur. (Harris ve Sollis, 2003). Bu nedenle sahte regresyon problemini ortadan kaldırmak amacıyla farklı yöntemler bulunsa da çalışmada birim kök (unit root) testi olarak Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron(PP) testleri kullanılacaktır.

ADF birim kök testi için uygulanacak regresyonlar şu şekildedir (Yavuz, 2006: 164):

$$\Delta Y_t = \propto + \beta T + \phi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \delta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \qquad (1)$$

$$\Delta Y_t = \propto + \phi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \delta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \qquad (2)$$

Yukarıdaki denklemlerin tahmini ile Y_t değişkenin birim kökünün varlığı test edilmektedir. T'nin deterministik trendi gösterdiği 1 numaralı denklemde y_t değişkeninin trend durağan veya birim kökü olduğu temel hipotezi test edilmektedir. Denklem 2'de ise yt değişkeninin ortalama etrafında durağan ya da birim kökü

olduğu temel hipotezi test edilmektedir. ϕ tahmini sıfırdan farklı değilse, birim kök temel hipotezi reddedilemez. $\phi < 0$ ise, y_t değişkenin trend durağan veya ortalama durağan alternatif hipotezleri kabul edilecektir.

Phillips-Perron birim kök testinin ADF birim kök testinden farkı, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin alternatif formlardan hiçbirinde yer almamasıdır. Bunun yerine, Phillips ve Perron (1988), parametrik olmayan alternatif bir yaklaşım ile Dickey ve Fuller (1979) testinde ortaya çıkan otokorelasyon problemini düzeltmeyi hedeflemişlerdir. Bu bağlamda öncelikle aşağıdaki regresyon en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir.

$$\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + x_t'\delta + \varepsilon_t \qquad (3)$$

PP testinde, ADF testinde olduğu gibi, sıfır hipotezi serinin birim kök içerdiğini $(H_0 : \alpha = 0)$, alternatif hipotez ise birim kök içermediğini $(H_0 : \alpha < 0)$ sınamaktadır. PP yaklaşımı, yukarıdaki modelin EKK tahmininden elde edilen α parametresine ait t-istatistiği ile sınanmaktadır. Ancak, otokorelasyon probleminin test istatistiğinin asimptotik dağılımını etkilenmemesi için "uyarlanmış t-istatistiği" hesaplanmaktadır.

3.5.2. Vektör Otoregresif (VAR) Metodolojisi

Sims 1980 yılında yapmış olduğu çalışmada içsel ve dışsal değişken ayrımına karşılık her modellemede yer alan her değişkenin birbirini etkileyebileceğin, öne sürerek VAR modelini geliştirmiştir. Bunun sonucunda, VAR modelinde bütün değişkenler içsel kabul edilmiş ve verilerin bu konuda belirleyici olması sağlanmıştır. Kearney ve Monadjemi (1997)'ye göre, bu modelde sadece değişkenler arasındaki tek yönlü ilişki araştırılmamakta bununla birlikte değişkenler arasındaki bağlantı da ortaya koyulmaktadır.

VAR modelinin dayandığı eşanlı denklemler sisteminin vektör şeklinde yazılışı aşağıdaki gibidir:

$$Ay_t = B(L)y_{t-1} + C\varepsilon_t \qquad (4)$$

denkleminde y_t içsel değişkenler vektörü, y_{t-1} söz konusu değişkenlerin gecikmeli değerlerinin vektörü, ε_t her bir değişken için hata terimlerinin beyaz gürültü vektörüdür. Değişken sayısının n olduğu bir durumda x n A kare matrisi eş zamanlı değişkenlerin yapısal parametrelerini içermektedir. n x n C kare matrisi ise şok ya da yenilik durumunda değişkenlerin eş zamanlı tepkilerini içermektedir. B(L) ise gecikme işlemcisinde p. dereceden matris polinomu, p ise modelde kullanılan gecikme döneminin sayısıdır.

VAR analizi, etki tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yoluyla makroekonomik politikalarına yönelik analizlerin değerlendirilmesi açısından iki önemli araç sağlamaktadır. Varyans ayrıştırmasıyla içsel değişkenlerden birinde yaşanan şokun diğer değişkenler üstündeki etkisi her bir değişken için tek tek ayrılıştırılarak modelin dinamik yapısı hakkında bir fikir elde edilebilmektedir. Etki tepki fonksiyonlarının gerçek değerlerinin belirli bir ihtimalle güven aralıklarının içerisinde yer alması, VAR modeli ile tahmin edilen katsayıların gerçek değerlerini yansıtmaması sorununun çözümüne büyük oranda katkı sağlamaktadır (Özgen ve Güloğlu, 2004: 101).

$Y_1 = \propto + \beta x_1 + \varepsilon_t$ (5)

denkleminde açıklayıcı ve açıklanan değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olabilmesi için eşitliğin tarafları tutarlı olmalıdır. Granger böylece bir değişkenin bütünleşme derecesi kavramını geliştirmiştir (Granger, 1981). Bir z_t değişkeni d zamanında farkının alınması halinde durağan hale geliyorsa, bu değişken d zamanında I(d) şeklinde ifade edilmektedir. Granger nedensellik testinde z veri iken H_0:$\propto_1 = 0$ hipotezi x'in y'nin Granger nedeni olmadığı şeklinde kurulmaktadır. Bu durum da y'yi hem Δx 'in hem de ko-entegrasyon vektöründeki gecikmelerin etkilediği sonucunu ortaya koymaktadır. Nedensellik testinde sıfır hipotezi F testi kullanılarak test edilmektedir. Bahse konu iki etkenden birisinin veya her ikisinin birden y'yi etkilemesi halinde ise hipotez reddedilmektedir (Çoban, 2002: 38; Çoban, 2004: 8).

3.5.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi, değişkenlerin durağanlık ve koentegrasyon bilgisine ihtiyaç duyulmaksızın VAR'larda uygulanmaktadır. Toda ve Yamamoto (1995), F-istatistiğin geleneksel Granger'ı test etmek için kullandığını savunarak zaman serisi verileri entegre edildiğinde testin standart bir dağılımı olmadığından nedenselliğin geçerli olmadığını ifade etmektedir.

Toda-Yamamoto prosedürü temel olarak artırılmış bir VAR (k + dmax) modelinin tahmin edilmesini içermektedir. Burada k orijinal VAR sistemindeki optimum gecikme uzunluğu olup, dmax ise VAR sistemindeki değişkenlerin maksimum entegrasyon sırasıdır. Test, k serbestlik derecesine sahip bir asimtotik (ki-kare) dağılıma sahiptir (Adriana, 2014: 229).

Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Granger (1969) Nedensellik Testi'ne dayalı olarak geliştirilen bir nedensellik testidir. Granger Nedensellik Testi'nde değişkenler durağanlık düzeylerine göre nedensellik analizine tabi tutulurken Toda-Yamamoto Nedensellik Test'inde değişkenlerin hem düzey değerleriyle hem de durağanlık mertebelerine göre analize dâhil edilmesi mümkündür. Bu yönüyle Granger Nedensellik Testi'ne kıyasla Toda-Yamamoto Nedensellik Testi'nin daha tutarlı sonuçlar verdiği ifade edilebilir. Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik analizi standart Granger nedensellik analizi üzerinde standart bir asimptotik dağılım gösteren test istatistiği kullanan Granger testi üzerinde bir gelişim göstermektedir (Squalli, 2007: 1197). Bu teknik sistemin bütünleşme ve eşbütünleşme özelliklerini hesaba katmaması uygulanması açısından avantajlıdır. Bu yaklaşımda, asimptotik dağılıma sahip olan VAR (k)'nın parametrelerinin doğrusal kısıtlarında Wald testinin uygulanması için VAR $(k + d_{\max})$ tahmin edilmektedir. Modelde yer alan serilerin maksimum bütünleşme derecesini bilmek ve modeli doğru belirlemek nedensellik sınamaları için yeterli olmaktadır (Altıntaş ve Taban: 2010: 1724).

Toda-Yamamoto nedensellik analizi esasen iki aşamadan oluşur. İlk aşama, sistemdeki değişkenlerin optimum gecikme uzunluğunu (k) ve maksimum entegrasyon sırasının (d) belirlenmesidir. İkinci aşamada, VAR (k) modelini

nedensellik açısından test etmek için VAR modeline ilişkin H_0 hipotezi $\beta, \delta, \phi, \rho, \vartheta, \theta, \upsilon, \tau, \varsigma, \zeta, \psi$ ve ξ sıfıra eşit iken değişkenler arasında hiçbir nedensellik ilişkisinin olmadığını gösteren geliştirilmiş modifiye Wald testi uygulanmaktadır.

3.5.4. Etki Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırması

Etki tepki analizi ampirik bir uygulamanın değişkenlerine standart sapmalık bir şok verildiğinde modelde yer alan diğer değişkenlerin bu etkiye verdikleri tepkiyi ölçme amaçlı kullanılmaktadır. Etki tepki fonksiyonu ile çözümlenen birinci derece bir VAR modeli aşağıda açıklanmaktadır.

$$\begin{aligned} y_t &= a_{10} + a_{11} y_{t-1} + a_{12} z_{t-1} + e_{1t} \\ z_t &= a_{20} - a_{21} y_{t-1} + a_{22} z_{t-1} + e_{2t} \end{aligned} \qquad (6)$$

İki değişkenli birinci derece VAR modeli öreneğindeki *{yt}* ve *{zt}* serileri e_{1t} ve e_{2t} serileri cinsinden basit bir şekilde yazılacak olursa aşağıdaki denklem elde edilir (Enders,1995: 305).

$$\phi_i = [\mathbf{A}_1^i / (1 - b_{12}\, b_{21})] \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix} \qquad (7)$$

ϕ_{12} çarpanı $\in_{zt}$ 'deki bir birimlik şoktaki değişmenin *{yt}* serisine eş zamanlı etkisini göstermektedir. Diğer taraftan $\in_{zt}$ 'deki şokun, n dönem boyunca *{yt}* üzerindeki toplam etkisi $\sum_{i=0}^{\infty} \phi_i$ olacaktır. Buna uzun dönem çarpanı denmektedir (Enders, 1995: 306).

$\phi_{11}(i), \phi_{12}(i), \phi_{21}(i) ve \phi_{22}(i)$ katsayıları etki tepki fonksiyonlarıdır. *{yt}* ve *{zt}* serilerinin çeşitli şoklara karşı verdikleri tepkilerin ölçmenin en pratik yolu etki tepki fonksiyonlarıdır. Etki tepki fonksiyonunun kullanılabilmesi için denklem sisteminin belirlenmiş olması gerekmektedir. Etki tepki fonksiyonunda bu problemi ortadan kaldırmak için Choleski Ayrıştırması kullanılabilir.

Varyans Ayrıştırmasında bir değişkene ilişkin öngörü hata varyansının, diğer değişkenler tarafından açıklanma oranıdır (Bozkurt, 2007: 99). Varyans ayrıştırması bir örnekle açıklanacaktır.

$$X_t = A_0 + A_1 X_{t-1} + e_t \quad (8)$$

eşitliğinde A_0 ve A_1 katsayıları X_t'in X_{t+1} döneminin tahmin edilmesi için kullanılabilir. X_{t+1}'nin koşullu beklenen değeri,

$E_t X_{t+1} = A_0 + A_1 X_t$,buradan tahminin hatası $e_{t+1} = X_{t+1} - E_t X_{t+1}$ olarak bulunur (Enders,1995; Yıldırım, 2007).

İki dönem sonra ise,

$$X_{t+2} = A_0 + A_1 X_{t+1} + e_{t+2}$$

$$X_{t+2} = A_0 + A_1 (A_0 + A_1 X_t + e_{t+1}) + e_{t+2} \quad (9)$$

biçiminde olmaktadır. Bu denklemin koşullu beklenen değeri alındığında,

$$E_t X_{t+2} = (I + A_1) A_0 + A_1^2 X_t \quad (10)$$

olmaktadır. Bu durumda iki dönem gelecekteki tahmin hatası ise $e_{t+2}+A_1 e_{t+1}$ biçiminde olmaktadır. Buradan genel olarak modelin n dönem geleceğe ait tahmininin,

$E_t X_{t+n} = (I + A_1 + A_1^2 + ... + A_1^{n-1}) A_0 + A_1^n X_t$ biçiminde olduğu söylenebilmektedir. İlgili tahmin hatası ise, $e_{t+n} + A_1 e_{t+n-1} + A_2 e_{t+n-2} + ... + A_1^{n-1} e_{t+1}$

olarak ifade edilir. Bu denklemin n dönem sonraki hareketli ortalamalar ile gösterimi ise

$X_{t+n} = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i \varepsilon_{t+n-i}$ olacaktır .*{yt}* serisinin n dönem sonraki tahmin hatası aşağıdaki gibidir (Enders, 1995: 310).

$$y_{t+n}-Ey_{t+n}= \phi_{11}(0)\varepsilon_{yt+n}+ \phi_{11}(1)\varepsilon_{yt+n-1} + ... + \phi_{11}(n1)\varepsilon_{yt+1}+ \phi_{12}(0)\varepsilon_{zt+n} + \phi_{12}(1)\varepsilon_{zt+n-1} + ... + \phi_{12}(n-1)\varepsilon_{zt+n} \quad (11)$$

biçiminde bulunmaktadır. Bu hatanın varyansı ise,

$$\sigma_y^2(n)=\sigma_y^2\left[\phi_{11}(0)^2+\phi_{11}(1)^2+...+\phi_{11}(n-1)^2\right]+\sigma_z^2\left[\phi_{12}(0)^2+\phi_{12}(1)^2+...+\phi_{12}(n-1)^2\right] \quad (12)$$

şeklinde elde edilmektedir. $\phi_{jk}(i)^2$ katsayılarının değeri negatif olmayacağından, tahmin hatasının varyansı, n arttıkça artacaktır. $\sigma_y(n)^2$ var-yansı ε_{yt} serisi için,

$$\frac{\sigma_y^2\left[\phi_{11}(0)^2+\phi_{11}(1)^2+...+\phi_{11}(n-1)^2\right]}{\sigma_y(n)^2} \quad (13)$$

ε_{zt} serisi için,

$$\frac{\sigma_z^2\left[\phi_{12}(0)^2+\phi_{12}(1)^2+...+\phi_{12}(n-1)^2\right]}{\sigma_z(n)^2} \quad (14)$$

Bir seride meydana gelen hareketlerin nedenini bulmak için kendinde meydana gelen şoklarla diğer serilerde meydana gelen şokları karşılaştırma tahmin hatasının varyans ayrıştırması anlamına gelmektedir. Eğer tüm tahmin dönemi boyunca $\in zt$ şokları *{yt}* serisinin tahmin hata varyansının hiçbirini açıklamıyorsa bu durumda *{yt}*serinin dışsal olduğu söylenebilir. Aksine eğer tüm tahmin dönemi boyunca *zt* şokları *{yt}* serisinin tahmin hata varyansının tamamını açıklıyorsa bu durumda *{yt}* serinin içsel olduğu söylenebilir (Enders, 1995: 312).

3.6. Literatür

Terörizm konusu literatürde özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen saldırılar sonucunda geniş bir çalışma alanı oluşturmuştur. Bu çerçevede terörizmin doğasından spesifik olarak sektörlere etkisine kadar geniş bir alanda çalışmalar yapılmıştır. Bu bölümde söz konusu çalışmalar konularına göre bir sınıflandırmaya tabi tutularak açıklamaya çalışılacaktır.

3.6.1. Terör Saldırılarının Etkisinin Ölçümüne Yönelik Çalışmalar

Enders ve Sandler (2000), ulus ötesi terör olaylarının oluşturduğu mevcut tehdidi üç alternatif nedensellik türünde (yaralanma ve / veya ölümle ilgili olaylar, ölümle sonuçlanan olayların oranı ve ölümle sonuçlanan olaylar) zaman serisi teknikleri ile araştırmışlardır. Üç nedensellik türü de değişimler giderildikten sonra belirleyici sebepler göstermektedir. Nedensel olmayan olayların, ulus ötesi terör

olaylarına uzun vadeli ve orta vadeli bir döngü kazandırdığı tespit edilmiştir. Nedensel olaylarda yaşanan gerilemeler, yükselişler tarafından 2,5 yıldan daha kısa bir sürede takip edilmiştir.

Abadie (2006), OLS yöntemi ile 2003-2004 ülke düzeyindeki verileri kullanarak yaptığı çalışmada, yakın tarihli bazı araştırmaların sonuçlarına paralel olarak, siyasal özgürlük seviyesi gibi ülkeye özgü özelliklerin etkileri göz önüne alındığında, yoksul ülkeler için terörizm riskinin anlamlı ölçüde artmadığını tespit etmiştir. Siyasi özgürlükler açısından orta sınıf olarak tabir edilebilecek alanda bulunan ülkeler, yüksek siyasi özgürlük düzeyine sahip ülkelerden veya aşırı otoriter rejimlere sahip ülkelerden daha çok terörizm eğilimi göstermektedir. Bu sonuç, yakın geçmişte Irak'ta ve daha önce İspanya ve Rusya'da yaşandığı gibi, otoriter bir rejimden demokrasiye geçişlerin terörizmde geçici artışlarla neden olabileceğini düşündürmektedir. Coğrafi faktörlerin terör faaliyetlerini sürdürmek için önemli olduğu da çalışmanın ulaştığı bir diğer sonuçtur.

Tavares (2004), 1987-2001 ülkeler arası bir veri setini kullanarak OLS ve enstrümantal değişkenler yardımıyla yaptığı çalışmada, zengin ülkelerin terör saldırılarına daha çok maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Ayrıca, terör saldırılarının görece olarak daha demokratik ülkelerde daha düşük bir çıktı maliyeti getirdiğine dair güçlü kanıtlar bulunmuştur.

Sandler ve Enders (2004) yaptıkları çalışmada, ulus aşırı terörizme ilişkin politikaların oluşturulmasında ekonomik analizin nasıl uygulanabileceğini göstermişlerdir. Günümüz terörizmine bir bakış açısı oluşturmak ve terörizme karşı politikalar önermek için her iki teorik araç (ör. Oyun teorisi ve fayda maksimize eden modeller) ve ampirik teknikler (ör. Zaman serileri ve spektral analiz) kullanılmıştır. Rehin müzakerelerinden terörizmi önlemeye yönelik teknolojik engellerin (ör. Metal dedektörleri, elçilik tahkimatı) kurulmasına kadar, ekonomik yöntemlerin politika analizleri sağladığı, uluslar aşırı terörizm ve bununla mücadele çabalarının, ulus ötesi dışsallıklar ve piyasa başarısızlıkları içerdiği gösterilmiştir.

Blomberg vd. (2004), 1968-2000 yılları arasında 177 ülke için uluslararası terörizmin makroekonomik sonuçlarının ve alternatif kollektif şiddet biçimleri ile

etkileşimlerini kesitsel ve panel büyüme regresyon analizi ve yapısal bir VAR modeli aracılığıyla incelenmişlerdir. Bu çerçevede, terörizmin ekonomik büyümede önemli bir olumsuz etkiye sahip olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Terör olaylarının OECD ülkelerinde diğer ülkelerden çok daha sık görülmesine rağmen büyüme üzerindeki olumsuz etkilerinin daha az olduğu tespit edilmiştir.

Brauera vd., (2004), Kolombiya'daki 1946-1999 bir seri cinayet dizisine Hodrick-Prescott (HP) ve Beveridge-Nelson (BN) iş çevrimi ayrıştırma yöntemlerini uygulamıştır. Sonuçlara göre, ülkedeki siyasi kargaşa ile döngüsel cinayetler arasında önemli bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Blomberg vd., (2004), Markov süreçlerini kullanıp her birinin tek değişkenli dinamiklerini inceleyerek büyüme ve terörizm arasındaki ampirik ilişkiyi ortaya koymuştur. Sonuçlara göre; demokratik ve yüksek gelirli ülkeler için ekonomik daralmalar terör faaliyetlerinin gerçekleşme olasılığını arttırmaktadır.

Berman ve Laitin (2005), Berman tarafından geliştirilen kulüp modeli yöntemiyle bireylerin neden radikalleşme sürecine girdiklerini ekonomik fayda perspektifinden açıklamaya çalışmışlardır. 1988-2002 dönemi İsrail verilerini kullanan çalışmada, başarılı bir intihar saldırısının saldırgana ve organizasyona en yüksek maliyeti dayattığını göz önüne alarak, isyancılar tarafından taktik seçimi modellenmektedir. Model ayrıca intihar saldırılarını bir taktik olarak analiz etmekte ve hedefler iyi korunduğunda ve hasar büyük olduğunda intihar saldırılarının kullanılacağını öngörmektedir.

Berrebi ve Klor (2006), 1990 ve 2003 yılları arasında İsrail'deki terör saldırıları ve seçim sonuçları arasındaki etkileşimi dinamik bir itibar (reputation) modeli ile araştırmıştır. Teorik modelin dengesi, terörizm ve seçim sonuçları arasındaki etkileşim hakkında iki ampirik tahmin üretmektedir. Sağ kanat partinin göreceli desteğinin, yüksek terörizm dönemleri sonrasında artması ve göreli sakin dönemler sonrasında azalması hipotezi kamuoyu anketlerinden İsrail seçmenlerinin siyasi tercihleriyle ilgili verilere dayanılarak desteklenmektedir. Sol görüşlü partinin iktidarda olduğu dönemlerde beklenen terörizmin daha yüksek olması hipotezi ise

teorinin uygulandığı üç İsrail hükümeti tarafından incelenen zaman periyodu boyunca güçlü bir şekilde desteklenmektedir.

3.6.2. Teröristlerin Doğasına Yönelik Çalışmalar

Crenshaw (1981), terörizmin; davaları için dikkat çekmek, hükümeti kışkırtmak, muhalifleri korkutmak, sempati kazanmak, sempatizanlarını etkilemek veya inançlıların bağlılığını teşvik etmek isteyen çeşitli ideolojik küçük örgütler için çekici bir strateji olduğunu ifade ederek, terörizmin kaynaklarının çok yönlü olmasından dolayı, terörizm fırsatlarına izin veren herhangi bir toplum veya hükümetin savunmasız olduğunu, hoşgörüsüzlük ve baskı arasında değişen tutarsız hükümet tepkilerinin ise terörizme cesaret verici olduğunu belirtmiştir. O'Brien (1996), 1968-1986 zaman serisi modelleme teknikleriyle yaptığı çalışmada, Sovyetler Birliği'nin ve diğer otoriter rejimlerin uluslararası terörizme görece olarak ABD ile diğer demokrasilerden daha fazla dış politika aracı olarak başvurduklarını savunmaktadır.

Wintrobe (2002), 11 Eylül saldırıları gibi fiillerin rasyonel seçim terimleriyle açıklanmasının mümkün olduğunu ve bu tür fiiller çok aşırı olduğu halde, hepimizin içinde bulunduğu genel bir davranış sınıfının aşırı bir örneği olduğunu iddia etmiştir. Terörizm, dayanışmayı; üretimi ve inançları içeren bir ticaret olarak analiz edilmiş, basit bir biçimsel model oluşturularak rasyonel intiharın mümkün olduğu koşullar geliştirilmiştir. Bu çerçevede daha yüksek dayanışma seviyelerinde liderin dışındaki değerlere dayalı karar verme yeteneğini kaybeden kişilerin intihar eylemcisi olmaya yatkın oldukları tespit edilmiştir. Pape (2003), 1980'den 2001'e, dünya çapında 188 intihar saldırısını incelemiştir. Buna göre, mevcut literatürden farklı olarak; intihar saldırılarının modern liberal demokrasileri önemli bölgesel ittifaklar yapmak için zorlamak üzere tasarlanmış stratejik bir mantığı izlediğini iddia etmektedir. Teröristlerin intihar saldırılarının karşılığını aldıklarını öğrenmeleri nedeniyle bu tarz eylemlerin arttığı düşünülmektedir.

Krueger ve Maleckova (2002), sonuçları geçici olmasına rağmen, yoksulluk ya da eğitim ve terörizme katılım arasında çok az seviyede doğrudan bağlantı olduğunu tespit etmişlerdir. Nitekim Hizbullah'ın militan kanadı ya da Filistinli intihar

bombacılarının, ilgili nüfusla karşılaştırıldığında en azından ekonomik olarak avantajlı ailelerden gelip bir dereceye kadar eğitim seviyesine sahip olduklarını göstermektedir. Benzer şekilde, 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başında Filistinli sivilleri terörize eden İsrail Yahudi Yeraltı üyelerinin ezici bir çoğunlukla iyi eğitimli ve yüksek meslek sahipleri olmaları dikkat çekicidir. Azam (2005), bu sonuçları tartışmak için kurduğu basit terör modelinde; ortalamanın üzerinde bir eğitim seviyesinin intihar girişiminde bulunmanın fırsat maliyetini artırmasını beklerken, muhtemelen gelecek kuşağın refah hassasiyetini de arttırdığını öne sürmüştür. Bu kapsamda, ikinci etki, ilk etkinin caydırıcılığını dengeleyebilir.

Berman (2003), rasyonel seçim modellemesini kullanarak, Taliban, Hamas ve diğer radikal dini milisler arasındaki terörizmi açıklamaya çalışmıştır. Dini grupların gerekli devlet desteği olmadığı durumlarda kamunun yerine almaya çalıştığı bir sistemde, bireyler ekonomik taleplerini bu oluşumlar üzerinden çözmeyi uygun bulmaktadır. Bu durum da radikal dini örgütlerin kendilerine bu kadar bağlı olan bireyleri nasıl bulabildiğini açıklayabilmektedir. Modelleme sonucunda, ekonomik imkânları ve kamusal malları sağlayabilen laik bir devlette radikal dini grupların zayıfladığı ve bireylerin bu tarz örgütlenmelerden sorunlarının çözümü için beklentisinin çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Bernan ve Stepanyan (2004) ise Endonezya, Hindistan, Bangladeş, Fildişi Sahili ve Pakistan'dan yapılan hanehalkı anketlerini kullanarak radikal mezheplerin kulüp modeli ile iki etkisini test etmektedirler. Sonuçlar, İslami okullara çocuk gönderen ailelerde doğurganlığın daha yüksek ve eğitime geri dönüşün genellikle daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu bulgular Berman (2000)'in sonuçlarıyla tutarlıdır ve bu da farklı dinlerin dini mezhepleri arasında ortak bir davranış modeli olduğunu göstermektedir.

Blomberg vd., (2004), hükümet ve muhalifler olmak üzere iki grup oluşturarak terör olaylarının içsel olarak belirlendiği ekonomik bir terörizm modeli geliştirmişlerdir. Temel teorik sonuca göre, fırsatlara sınırlı erişimi olan grupların çatışmaya girmesi mantıklı iken, politika yapıcıların bu gruplara fırsat erişimini açmaması mantıklıdır. Bu durumda, isyancılar açısından pastadan daha az pay almaya devam ettikleri müddetçe terörizm daha mantıklı olacaktır. Garfinkel (2004) ise, grupların gelecekteki geliri kendi lehlerine yeniden dağıtmak için bir güç

yarışmasında rekabet ettikleri bir ekonomik denge modeli ile konuyu ele almıştır. Buna göre dış terörizm tehdidinin artması gelecekteki gelirin azalması beklentisiyle içerideki çatışmanın şiddetini azaltma eğilimindedir. Ancak terörizmden korunmanın marjinal getirisi çok fazla değil ise, hem dış tehditlere karşı gruplar arasında daha büyük bir güvenlik duygusu hem de iç güç mücadelesinde aralarında daha büyük bir çatışma söz konusu olabilir. Siqueira (2005), grupların davranışının doğasını ve ayrılıkçılar ile taraftarları arasındaki rekabet ve işbirliği koşullarının araştırılması için temel oluşturmak amacıyla bir model geliştirmiştir. Buna göre, ayrılıkçı gruplar rekabet ettikleri ve birbirlerinden bağımsız olarak hareket ettikleri zaman, müşterek hareket ettikleri ve eylemlerin koordine edildiği durumlarla karşılaştırıldığında, sonuçlar mutlaka muhalif hareketlilik ve şiddetin artmasına neden olmamaktadır. Örneğin, hizipçilik faaliyetleri pozitif dışsallıklar oluşturduğunda ve stratejik tamamlayıcılar olduğunda, rekabet ve grupların bağımsız davranışı muhalif faaliyet seviyelerinin azalmasına yol açmaktadır. Buna rağmen, Epstein ve Geng (2007), köktendinciler arasındaki rekabetin makul koşullar altında onları daha aşırı hale getirdiğini tespit etmişlerdir.

Charney ve Yakatan (2005), İslam ülkelerinde Amerika'ya yönelik tutumlardaki belirsizlik ve kararsızlığa dikkat çekerek bu durumun son yıllarda çok daha olumsuz bir hale geldiğini ifade etmişlerdir. Çalışmadaki en çarpıcı bulgu, ABD'ye karşı öfkenin farklı demografik gruplar ve ülkeler arasındaki yaygınlığıdır. Amerika'ya karşı Fas, Mısır ve Endonezya'da hâkim olan düşmanlığı üreten en önemli etkenin 11 Eylül 2001'den bu yana ABD'nin hem yurtdışında hem de yurtiçinde Müslümanlara, vize politikasında ve günlük hayatta düşmanca tavrı olduğu tespit edilmiştir. Ferrero (2006) ise, İslam'da şehitlik kavramını kullanarak gerçekleştirilen intihar saldırıları ile II. Dünya Savaşı'ndaki Japon kamikazeleri, Sri Lanka Tamil Kaplanları ve Roma İmparatorluğu altındaki Hristiyan şehitleri arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir.

Blomberg vd., (2005), terörizmin nedenleri ile demokratik kurumların ve uluslararası bütünleşmenin devlet dışı iktisadi aktörleri nasıl etkilediğini incelemektedir. 1968-2003 yılları arasında 179 ülke için 200.000'den fazla gözlem yapılarak, Gravity Modeli kullanılmıştır. Buna göre, terörizme kaynak bir ülkede

demokratik kurumların ortaya çıkışı, yüksek kazanç ve daha fazla açıklığın terörizmi önemli ölçüde azalttığı görülmektedir. Bununla birlikte, aynı pozitif gelişmelerin hedeflenen ülkelerde ortaya çıkması terörizmi arttırmaktadır. Bir kaynak ülke için bir demokrasi ya da DTÖ'ye katılmanın etkisi, terör saldırısı sayısını bir yılda yaklaşık iki veya üç tane azaltmaktadır. Mesquita (2005), hükümet, terör örgütü ve potansiyel teröristler arasındaki etkileşimi modelleyerek, terör örgütü üyelerinin fakir veya eğitimi eksik bireyler olmadığını, yine de ekonomik fırsatların azlığı ve ekonomideki durgunluğun terörizm ile pozitif ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Bu çerçevede düşük yetenekli veya daha az eğitimli bireylerin terör örgütüne katılmaya gönüllü olma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Glaeser (2005), politikacıların nefret uyandıran hikâyeleri ile seçmenlerin bu nefreti dinlemeye istekli olması arasındaki etkileşimi incelemek için bir model geliştirmiştir. Buna göre, politika alternatifleri azınlık grubu üzerinde farklı bir etkiye sahip olacağı zaman, muhalif politikaları destekleyen politikacılar nefret duygusunu kullanma eğiliminde olacaktır. Sonuç olarak, solcu politikacılar zengin azınlıklara karşı nefreti ön planda tutacak ve sağcı politikacılar fakir azınlıklara karşı nefret politikası oluşturacaktır. Bu çerçevede göçmenleri dışlama veya azınlıkları ayırma gibi diğer politikalar da nefreti tamamlayabilir. Sonuç olarak, barışçıl ortamlarda azınlıklarla sık sık etkileşime giren kişilerin olduğu toplumlarda nefretin ortaya çıkma olasılığı daha düşükken, azınlıkların sosyal olarak ayrıldıkları bir toplumda nefretin ortaya çıkması daha olasıdır.

Berrebi (2007), Hamas ve Filistin İslami Cihad (PIJ) kaynaklarından alınan verileri kullanarak terörizmin eğitim ve yoksullukla ilişkisini ilgili özelliklerin her biri için yapılan ki-kare testi ile çok değişkenli analiz için bir lojistik olasılık modeli kullanarak araştırmıştır. Hamas ve PIJ üyeleri tarafından 1980'lerin sonları ile Mayıs 2002 arasında terör faaliyetlerine katılımın belirleyicilerine yönelik analiz sonucunda, eğitim ve yaşam standardı yükseldikçe Hamas'a veya PIJ'ye katılımın ve intihar bombacısı olmanın arttığı tespit edilmiştir. Ancak evli olanların terör faaliyetlerine katılım olasılığının önemli ölçüde azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Krueger ve Laitin (2007), terörizmin siyasi çatışmaların olduğu ülkelerden kaynaklandığını, terör örgütlerinin hedefinin ise ekonomik başarının tadını çıkartan ülkeler olduğunu ileri sürmektedir.

3.6.3. Terörizmin Ekonomi Politikalarına Etkisine Yönelik Çalışmalar

Gupta vd., (2004), silahlı çatışma ve terörizmin düşük ve orta gelirli ülkeler üzerindeki mali etkilerini iki yaklaşım kullanarak incelemiştir. Birinci yaklaşımda, çatışmalara maruz kalan ülkelerdeki etki, düşük ve orta gelirli 20 ülkede makro çatışma ve sosyoekonomik değişkenlerin evrimi incelenerek değerlendirilmektedir. 22 çatışma döneminin analiz edildiği söz konusu yaklaşımda, silahlı çatışmanın daha düşük büyüme ve yüksek enflasyon ile ilişkili olduğu ve vergi gelirleri ile yatırım üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda silahlı çatışmalar makroekonomik istikrardan vazgeçme pahasına hükümetin savunma harcamalarını artırmasına da yol açmaktadır. Regresyonla yapılan ekonometrik tahminlerin yer aldığı ikinci yaklaşımda ise, bulgular; çatışma ve terörizmin hükümet harcamalarının kompozisyonundaki değişiklikler yoluyla büyüme üzerinde önemli bir olumsuz etkisi olduğu hipotezine destek sağlamaktadır. Ayrıca, silahlı çatışmanın, bu dolaylı etkiden bağımsız olarak büyüme üzerinde doğrudan ve önemli bir etkisi olduğunu gösteren bazı kanıtlar bulunmuştur.

Lacker (2004), 11 Eylül terör saldırılarının ve ABD Merkez Bankası'nın müdahalesinin, parasal ve ödeme sistemi üzerindeki etkilerini inceleyerek, saldırılar sonrasında ABD Merkez Bankası'nın; kredi sağlaması, bozulmaya bağlı olarak bankaların dengelerini sağlamak için likidite arzının arttırılması, talebin artması ve böylece şokun etkilerinin hafifletilmesi anlamında büyük başarı sağladığını değerlendirmiştir. Eichenbaum ve Fisher (2004), 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD maliye politikasının yapısını neoklasik bir modelleme ile incelemişlerdir. Sonuçlara göre, saldırılar sonrasında vergi oranlarının ciddi oranda azalması, çıktı üzerinde genişleyici bir etki oluşturmuştur. Bu da bütçe fazlasının azalmasındaki en büyük etken olmuştur.

Terörizmin fayda maliyeti üzerine etkilerini inceleyen iki önemli çalışma bulunmaktadır. İlk olarak Frey vd., (2007), yaşam doyum düzeyi yaklaşımı ile

İrlanda için yaptıkları çalışmada, terörizmin yaşam doyumunda önemli bir azalmaya yol açtığını bunun da bireylerin büyük fayda kayıplarına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Terörizmden kaynaklanan zararları telafi etmek için bireylerin gelirlerinde önemli artışlar meydana gelmesi gerekmektedir. İkinci çalışmada ise, Becker ve Rubinstein (2004), ABD ve İsrail'den verileri kullanarak, terörizmin benzer olasılıklarla zarar görme ihtimali olan, ancak korkunun üstesinden gelmek için farklı bir teşvikle karşı karşıya olan insanlar üzerindeki etkisini karşılaştırarak korkunun ekonomik davranış üzerindeki rolünü tespit etmeye çalışmışlardır. Terör korkusu etkilerinin üstesinden gelmenin sabit maliyetlerini ödemesi daha muhtemel olanların, terörizmden etkilenme olasılığının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, terörizm, özellikle havayolu veya otobüs yolcusu gibi düşük frekanslı kullanımda tüketiciler üzerinde büyük etkiler yaratırken, ilgili sektörlerde çalışanların ücretleri üzerinde çok az etkisi olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Daha net bir ifadeyle, intihar saldırıları, sürücülerin otobüs sürücüsü olma olasılığını azaltırken, otobüs sürücülerinin işlerini bırakma olasılığı üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Halk otobüsü güzergâhları ve taksilerin kullanımı ile ilgili mikro verileri kullanarak, otobüslere yapılan intihar saldırılarının otobüs yolculukları üzerinde önemli bir olumsuz etkisi ve taksilerin kullanımı üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür.

3.6.4. Terörizmin Toplam Çıktıya Etkisine Yönelik Çalışmalar

IMF (2001) tarafından yapılan çalışmada, 11 Eylül'deki terör saldırılarının küresel ekonomiyi hangi yollarla etkileyebileceği analiz edilmiştir. Buna göre, terör saldırıları kısa vadede küresel makroekonomik durumu; hayatın ve mülkiyetin tahrip edilmesi, güvenin kaybolması, finansal piyasa tepkileri ve mal piyasaları olmak üzere dört temel yolla etkilemektedir. Bunlardan hangilerinin etkisinin daha büyük olacağı ülkeye göre değişmektedir. Navarro ve Spencer (2001), tarihin en kötü terör saldırısı olarak nitelendirdikleri 11 Eylül saldırılarının maliyetlerinin bir ön değerlendirmesini yapmıştır. Değerlendirmelere göre, hayatını kaybedenlerin değeri, mal hasarı ve vazgeçilen mal ve hizmetlerin üretimi ile birlikte ABD, kısa vadede 100 milyar doları aşan zararlara maruz kalmıştır. Borsadaki kayıp da dâhil olmak üzere toplam zarar iki trilyon dolara yaklaşmaktadır. Choudhry (2005), terör

saldırılarının, ABD'deki birkaç şirketin zamanla değişen beta (risk) dönemindeki etkilerini 1991'den 2002'ye kadar günlük verileri ve iki değişkenli MA-GARCH modelini kullanarak araştırmıştır. Sonuçlar, 11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki süreçte ABD şirketlerinin çoğununun etkilendiğini göstermektedir. Etkinin boyutu ve yönü ise firmalara göre değişmektedir.

Hobijn (2002), hükümet ve özel sektörün güvenlik önlemlerine yaptıkları harcamalar arttıkça, bu harcamaların büyüklüğü ve ekonomik etkileri konusunda endişeler ortaya çıksa da iç güvenliğin ekonomik maliyetlerinin nispeten küçük olacağını ve hükümetin mali disiplini veya özel sektördeki üretkenlikleri üzerinde büyük etkileri olma ihtimalinin düşük olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ulusal güvenliğin; özel firmaların güvenlik girişimleri, işgücü üretkenlik düzeylerini ciddi oranda düşürmezken havaalanlarında artan güvenlik önlemleri ile araştırma-geliştirme fonlarının üretkenliği artırabilecek teknolojilerinden saptırılması gibi dolaylı maliyetleri de mütevazı sayılabilecek düzeyde olacaktır.

Dünya Bankası (2003), Filistin ayaklanması olarak adlandırılan İntifada'nın ikinci yılında, Filistin'in tüm ekonomik göstergelerinde bir miktar daha gerileme olduğunu tespit etmiştir. 2002 yılında gayrisafi milli gelir 2000 yılına göre %40 düşmüştür. Batı Şeria ve Gazze'de intifada öncesi iki yıldaki %9'luk nüfus artışına rağmen, kişi başı reel gelirler Eylül 2000 düzeyinin yalnızca yarısındadır. İşsizlik ise, işgücünün % 53'ünü oluşturmaktadır.

Eldor ve Melnick (2004), 1990-2003 yılları arasında İsrail'de 1212 kişinin öldüğü ve 5726 kişinin sakatlandığı veya yaralandığı 639 terör saldırısının İsrail borsasına etkisini zaman serisi ile ölçmüşlerdir. 27 Eylül 2000'den sonra yoğunlaşan Filistin terör saldırıları borsa üzerinde kalıcı bir olumsuz etki yaparken döviz piyasasında kalıcı bir etki yaratmamıştır. Saldırılar sonucunda, Tel Aviv borsasındaki stok değerleri % 30 düşmüştür. Bu da terör saldırılarının firmaların beklenen kârını azaltan gerçek ekonomik maliyetleri olduğunu göstermektedir. Eckstein ve Tsiddon (2004) ise İsrail için terörizmin toplam ekonomi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedirler. Bulgulara göre; terörizmin yüksek oranda olması, üretim, tüketim, yatırım ve ihracat oranını önemli ölçüde azalmaktadır. 2001-2003

yılları arasında İsrail'de terörizm olmasaydı, kişi başına üretimin % 10-15 daha yüksek olacağı tespit edilmiştir.

Abadie ve Gardeazabal (2003), İspanya'da Bask bölgesini terörizmle ve oluşturdukları terör olayları olmayan "sentetik" bir bölge ile karşılaştırmışlardır. 1960'ların sonlarında terörizmin ortaya çıkmasından sonra, Bask bölgesindeki kişi başına düşen GSYİH'nın terörizmin olmadığı bir sentetik kontrol bölgesine göre yaklaşık 10 puan düştüğü görülmektedir. Aradaki fark terör olaylarının arttığı yıllarda %12'ye kadar çıkarken terör olaylarının daha az olduğu yıllarda %7 ila % 8'e kadar düşmüştür. Buna ek olarak, 1998-1999'da ETA tarafından ilan edilen dönemsel ateşkes doğal bir deney olarak kullanılmaktadır. İşlerinin önemli bir kısmıyla Bask Bölgesi'nde olan firmaların hisse senetleri, ateşkes geldiğinde nispi olarak pozitif performans gösterirken, ateşkesin bitiminde nispi olarak olumsuz performans göstermiştir.

Brück ve Wickstrom (2004), terör faaliyetlerin bazı örneklerini, ekonomik etkilerini ve terörle mücadele politikasını inceleyerek terörün dolaylı etkilerinin doğrudan etkilerinden daha ağır basacağını ileri sürmüşlerdir. Chen ve Siems (2004), terörizmin küresel sermaye piyasaları üzerindeki etkilerini değerlendirmek için olay çalışması (event study) metodolojisini kullanarak ABD sermaye piyasasının geçmişi 1915'e kadar süren 14 terör saldırısı / askeri saldırıya verdiği tepkiyi ve küresel sermaye piyasalarının Irak'ın 1990'daki Kuveyt'teki işgali ile 11 Eylül 2001 terör saldırılarına verdiği yanıtı incelenmektedirler. Buna göre, ABD sermaye piyasalarının geçmişe göre daha dirençli olduğu ve terör saldırılarından diğer küresel sermaye piyasalarına göre daha erken toparlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum da piyasa istikrarını teşvik etmek ve paniği en aza indirmek için yeterli likidite sağlayan istikrarlı bir bankacılık / finans sektörü ile açıklanabilir.

Sandler ve Enders (2008) , panel ve zaman serisi kullanarak literatüre ilişkin araştırmalarıyla, çoğu terör örgütünün düşük yoğunluğu göz önüne alındığında, terörizmin ekonomik sonuçlarının genellikle çok mütevazı ve kısa ömürlü olduklarını tespit etmişlerdir. Göze çarpan makroekonomik etkiler için uzun süredir terörizmle yaşayan gelişmekte olan veya küçük ülkelerin en güçlü aday olduğu ifade edilmektedir. Birkaç vaka çalışması dışında, mevcut makroekonomik çalışmaların

hiçbirinin, terörizmin ekonomik etkisinin tatmin edici bir şekilde nicelendirilmesine imkân vermediğini savunmuşlardır. Gelecekteki çalışmaların, örnek ülkelerin kalkınma bakımından eş değer olduğu ve benzer türden terörizm ile yüzleştiği bir panel analizi açısından iç ve ulus ötesi terör olaylarını içermesi gerektiğini, sınır ötesi etkileri tespit edebilmek için ise aynı bölgedeki terör örgütleri ile karşı karşıya kalan birkaç ülkeye VAR analizinin genişletilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

3.6.5. Terörizmin Sektörel Etkisine Yönelik Çalışmalar

Enders vd., (1992), 1970 yılından bu yana terörizmin turizm üzerindeki etkisini ARIMA modeline dayalı bir tahmin denklemi kurarak incelemişlerdir. Sonuçlara göre, örneğin Fransa'daki terörizmin Fransız turist gelirleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmamıştır. Danimarka, Almanya, Hollanda, Norveç ve Finlandiya için de aynı şey söylenebilir. Ancak herhangi bir kıta ülkesindeki terörizm, yerel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmasa da turistlerin genel olarak kıtayı ziyaret etmesini engelleyerek turizm gelirlerinde bir kayba yol açmaktadır. Fleischer ve Buccola (2002), İsrail otel endüstrisinin arz ve talep modelini geliştirerek turizm endüstrinin yurtiçi ve yurtdışı sektörleri arasında ayrım yapmışlardır. Model simülasyonları, savaş ve terör olaylarının turizm faaliyetleri ve otel gelirleri üzerindeki etkilerini incelemek için kullanılmıştır. Bulgulara göre, İsrail'de otellerde konaklamaya yönelik dış talep, yüksek fiyat esnekliği ve düşük gelir esnekliğine sahip ve terör olaylarına orta derecede duyarlıdır. İç talep ise, inelastik fiyat esnekliği ve yüksek gelir esnekliğine sahip ve terörizme duyarlı değildir. Sloboda (2003), terörizmin turizm üzerindeki etkilerini ARMAX (açıklayıcı değişkenlerle otoregresif hareketli ortalama) modelini kullanarak inceledikleri çalışmada, terörizmin turizm üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu, ancak yüksek düzeydeki ilk etkiye rağmen ilerleyen zamanlarda etkinin azaldığını vurgulamışlardır. Drakos ve Kutan (2003) ise 1991-2000 yılları arasında Yunanistan, İsrail ve Türkiye verilerini kullanarak tüketici tercihi teorik modeli ile terör saldırılarına maruz kalan ülkelerin rakiplerinin pazar payları üzerindeki bölgesel etkilerini test etmektedirler. Sonuçlar terörizmin pazar payları üzerindeki önemli ve çarpıcı etkilerini göstermektedir. Buna göre terör saldırılarına olan hassasiyet, Yunanistan'a nazaran Türkiye ve İsrail açısından daha fazladır.

Enders ve Sandler (1996), terörizmin net doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisini ölçmek için 1975-1991 dönemlerini içeren bir zaman serisi metodolojisi ile VAR modelini kullanmışlardır. Bulgulara göre terörizmin net doğrudan yabancı yatırım üzerinde anlamlı ve kalıcı bir olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir. Terör olayları yıllık doğrudan sermaye girişini İspanya'da yılda % 13,5, Yunanistan'da da % 11,9 oranında azaltmıştır. Nitsch ve Schumacher (2004), 1960-1993 döneminde 200'den fazla ülkenin ikili ticaret akışlarına, genişletilmiş gravity modelini (augmented gravity model) uygulayarak terörizmin ve savaşın uluslararası ticarete olan etkisi incelenmektedirler. Sonuçlar, terör eylemlerinin ticaret hacmini azalttığına dair güçlü deliller sunmaktadır. Bir yıldaki terör olaylarının sayısının iki katına çıkması, aynı yıl içinde ikili ticarette yaklaşık% 4 oranında bir azalmaya neden olmaktadır.

Lenain vd., (2002), 11 Eylül 2001 terör saldırılarının, büyük çapta kayıp ve hasar yarattığını ve daha büyük bir belirsizlik dönemine yol açtığını iddia etmişlerdir. Hızlı ve güçlü bir politika tepkisi, saldırıların ekonomik etkisini hemen sınırlandırırken, terör tehdidinin artması uzun süren makroekonomik etkilere sahiptir. Bu çerçevede makroekonomik etkiler; daha büyük risk algısından kaynaklanan sigorta kapsamının daralması, uluslararası ticareti etkileyen daha yüksek ticaret maliyetleri ve artan güvenlik harcamaları açısından ele alınmıştır. Buna göre, büyük ölçekli yeni terör saldırıları olmadığında ve terörizm riski verimli bir şekilde ele alındığında net uzun vadeli makroekonomik etki somut olsa da sınırlı olacaktır. Ito ve Lee (2005), 11 Eylül saldırılarının ve bunların ABD'deki hava yolu talebi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 1986-2003 arası aylık zaman serisi verileri kullanılarak yapılan çalışmada, 11 Eylül'ün % 30'un üzerinde negatif geçici ve terör saldırısı öncesi talebin % 7,4'ü oranında devam eden negatif talep şoku ile sonuçlandığı tespit edilmiştir.

Fielding (2003), intifada dönemi olan 1988-1999 yıllarına ilişkin verilerle yaptığı zaman serisi analizinde, istikrarsızlığın çeşitli göstergelerinin toplam tüketim ve tasarruf üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre, daha fazla siyasi istikrarsızlık ve şiddet, tasarrufların azalmasına ve mevcut tüketimin artmasına neden olmaktadır. Berrebi ve Klor (2005), terörizmin farklı ekonomik

alanlardaki etkilerini açıklamak için puanlama eşleştirme teknikleri ve olay çalışması analizi kullanmışlardır. İsrail-Filistin çatışması, bir vaka çalışması olarak kullanılmış, savunma, güvenlik veya terörle mücadele endüstrileriyle ilişkili İsrail şirketleri ile diğer şirketler ayrılmıştır. Bulgular, terörizmin savunma dışı firmalar üzerinde önemli bir olumsuz etkisi olsa da, savunma ve güvenlikle ilgili şirketler üzerindeki genel etkisinin anlamlı bir şekilde olumlu olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, ülkelerin savunma harcamaları ve İsrail'den ithalatla ilgili panel verilerini kullanarak, İsrail'deki ölümcül terör olaylarının, İsrail'in savunma ürünleri ihracatı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Abadie ve Gardeazabal (2008), 110 ülkeyi dikkate alarak yatay kesit yöntemiyle yaptıkları çalışmada artan belirsizliğe ek olarak, terörizmin beklenen yatırım getirisini azalttığını vurgulamaktadırlar. Ortalama olarak, terörizm riskindeki bir standart sapma artışının, net doğrudan yabancı yatırım pozisyonundaki GSYİH'nın yaklaşık% 5'indeki düşüşle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Walkenhorst ve Dihel (2003), ABD'de düzenlenen terör saldırıları sonucunda, taşımacılık ve ticaret şirketlerinin kısa vadeli ticari ortamının yeni güvenlik tedbirleri ve terör saldırıları riskinin arttığı algısından etkilendiğini tespit etmişlerdir. Bu ilave maliyetler, uluslararası ticareti daha pahalı hale getirerek ticaret akışlarını azaltma eğiliminde olacaktır. Sonuçlar, Güney Asya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu gibi ticaretin GSYİH'ya oranları yüksek olan bölgelerin ticaret ve refah kaybı bakımından en büyük paya sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Friksiyonel ticari maliyetlerden en çok etkilenen sektörler, tarım-gıda ürünleri, tekstil, metalik olmayan mineraller ve makine ticareti şeklindedir. Bununla birlikte, tüm ülkeler ile sektörlerin ve tüm mal türlerinin friksiyonel maliyetlerdeki artışlardan aynı şekilde etkilenmeyecekleri belirtilmiştir. Brown vd., (2004), 2001 terör saldırıları sonucunda ABD'de 2002 yılında yürürlüğe giren Terörizm Risk Sigortası Yasası (TRIA)'nın etkilerini analiz etmişlerdir. Olay analizi sonuçlarına göre, bankacılık, inşaat, sigorta, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, ulaşım ve kamu hizmetleri gibi en çok etkilenen endüstrilerde hisse senedi fiyat etkisinin olumsuz olduğu tespit edilmiştir.

Harrigan ve Martin (2002)'e göre, şehirleşmeye götüren unsurlar, ekonomik faaliyetin yoğunlaşması için bir ivme yarattığından, kentlerin terör saldırıları

karşısında son derece dirençli olmasına da imkân sağlamaktadır. Buna ek olarak, büyük şehirlerde devam eden terörizm tehdidi onların çekiciliğini azaltsa da, terörizmin kent yaşamının yapısında büyük değişiklikler yaratması pek mümkün değildir. Hansberg (2004), denge modeli kullanarak terör saldırılarının şehirlerin içyapısı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Buna göre bir terör saldırısı kentsel yapıyı düşük bir düzeyde etkilerken, şehrin ekonomik faaliyet seviyesinde potansiyel olarak büyük düşüşe neden olmaktadır.

3.6.6. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de terörizmin ekonomik yönüne ilişkin olarak yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir. Türkiye'de terörizme ilişkin literatürün ağırlıklı olarak terörizmin turizm üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik olması dikkat çekicidir.

Altay vd., (2013), Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır için 1996-2010 verilerini kullanarak terörizmin ekonomik etkilerini ihracat, ithalat, ekonomik büyüme, işsizlik, turizm, doğrudan yabancı yatırımlar işsizlik ve kişi başına milli gelir değişkenleri yardımıyla panel veri analizi ile incelemişlerdir. Bu çerçevede terörizmin başta turizm olmak üzere analize tabi tüm ekonomik değişkenleri olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Emsen ve Değer (2004), Türkiye için 1981-2004 verilerini kullanarak yaptıkları zaman serisi analizinde terörizmin turizm gelirlerini olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır Yaya (2009) ise 1985-2006 verilerini kullanarak zaman serisi analiziyle Türkiye'de terörizmin turizmi olumsuz etkilediğini ancak bu etkinin sınırlı olduğunu tespit etmiştir. Feridun (2011), ARDL modeliyle 1986-2011 dönemi için Türkiye'de terörizmin turizme etkisini incelemiş ve uzun ve kısa vadeli tahminlerden ettiği bulgularla terörizmin turizm üzerinde olumsuz bir nedensel etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Farklı yöntemle farklı sonuçlar tespit eden Güvenek ve Alptekin (2015), Türkiye'de 1993-2008 yılları arasında meydana gelen turistlere yönelik terör saldırılarının turizme etkisini Müdahale Analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Sonuçlara göre, terör saldırılarının Türkiye'ye gelen turist sayısında dikkate çekici bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Çelik ve Karaçuka (2017), 1992-2011 dönemi için panel veri yöntemi ile yaptıkları analizde,

terör olaylarının turizm talebi üzerine Türkiye özelinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna varmışlardır.

Ağırman vd., (2014), seçilmiş 35 ülke için 2003-2011 yılları verilerini kullanarak panel veri analiz yöntemiyle yaptıkları çalışmada, terörizmin hisse senedi piyasaları üzerinde kısa vadede olumsuz etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ancak bu olumsuzluklar uzun dönemde piyasa mekanizması aracılığıyla ortadan kalkmaktadır. Algan vd., (2017), 1988-2016 yıllarına ilişkin günlük verileri kullanarak parametrik olmayan kantil nedensellik testiyle terörizmle finansal piyasalar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre, terör eylemleri ile finansal piyasalar arasında ortalama getiri açısından bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, turizm, gıda ve temel ürünler sektörlerinde bir belirsizliğe yol açtığı tespit edilmiştir. Yıldırım (2018) ise 2000-2015 yılı verilerini zaman serisi yöntemini kullanarak terörizm ile Türk hisse senedi piyasasının göstergeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Buna göre hisse senedi piyasaları terör saldırılarına karşı 2000-2004 yılları arasında duyarlı iken, 2004-2015 periyodunda bu duyarlılık ortadan kalkmıştır.

Yıldırım ve Öcal (2013), 1990-2006 verilerini kullanarak iller bazında Türkiye'de terörizmin belirleyicilerini regresyon analizi ile incelemişlerdir. Ampirik bulgulara göre gelirde ve okullaşma oranlarındaki artışlar iller bazında ortalama terörizm düzeyini azaltma eğiliminde iken işssizliğin artması durumunda terörizm artmaktadır. Dücan ve Özsoylu (2016), Türkiye'de terörizmin sosyoekonomik nedenlerini TÜİK tarafından hazırlanan alt bölgelere ait veri setini kullanarak panel veri analiziyle incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, bazı alt bölgelerde; okullaşma oranı, istihdam, ihracat ve sanayi üretiminin Türkiye'de terörizmin açıklayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Bayar (2019), ise BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri ve Türkiye için 2002-2017 verilerini kullanarak bazı makroekonomik değişkenler ile terörizm arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçlara göre terörizmden siyasi istikrarsız ve askeri harcamalara doğru, işsizlik, genç işsizlik ve ekonomik büyümeden ise terörizme doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Enflasyon ve ticari açıklık ile terörizm arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

3.7. Analiz Sonuçları

Bu çalışmada Türkiye özelinde terörizmin ekonomik, siyasal ve sosyal göstergeler ile ilişkisi VAR yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizlerde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı (descriptive) istatistik sonuçları Tablo-4 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo-4: Modellemelerde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Ekonomik Göstergeler Analizi				Siyasal Göstergeler Analizi			Sosyal Göstergeler Analizi		
	TER	ISZ	ENF	BUY	TER	SOZ	POH	TER	DIN	ETNT
Ortalama	132.6452	9.3839	0.3921	0.0450	132.6452	4.1290	3.3871	97.3667	3.7170	2.3050
Median	51.0000	9.7000	0.2160	0.0560	51.0000	4.0000	3.0000	42.5000	4.0000	2.0000
Maximum	544.0000	14.0000	1.0522	0.1111	544.0000	6.0000	5.0000	514.0000	5.0000	5.0000
Minimum	5.0000	6.5000	0.0625	-0.0596	5.0000	3.0000	2.0000	2.0000	2.5000	2.0000
Standart sapma	153.6634	1.7180	0.3282	0.0452	153.6634	0.9217	0.8823	125.1199	0.6383	0.6423
Çarpıklık	1.4702	0.2810	0.3759	-0.9008	1.4702	0.2627	0.3493	1.9242	0.0759	2.8522
Basıklık	3.9999	3.0368	1.5971	2.9283	3.9999	2.1153	2.4634	6.0015	2.3845	11.6234
Jarque-Bera	12.4586	0.4096	3.2721	4.1994	12.4586	1.3675	1.0022	29.7738	0.5023	133.6289
Olasılık	0.0020	0.8148	0.1947	0.1225	0.0020	0.5047	0.6059	0.0000	0.7779	0.0000
Toplam	4112.0000	290.9000	12.1536	1.3953	4112.0000	128.0000	105.0000	2921.0000	111.5100	69.1500
Toplam standart sapma	708373.1000	88.5419	3.2308	0.0612	708373.1000	25.4839	23.3548	453995.0000	11.8152	11.9640
Gözlem sayısı	31	31	31	31	31	31	31	30	30	30

Tablo-4'e göre terörizm ve ekonomik göstergeler ile siyasal göstergeler ilişkisi için 31, terörizm ve sosyal göstergeler analizi için 30 gözlem kullanıldığı görülmektedir. Analizde kullanılan tüm değişkenler arasında sadece büyüme (BUY) değişkeninin negatif çarpıklık gösterdiği tespit edilmiştir. Öte yandan, terör değişkeninin (TER), etnik çatışma (ETNT) değişkeni haricindeki diğer tüm değişkenlerden daha basık olduğu sonucuna varılmıştır.

Analizlerde kullanılan değişkenlerin durağanlığını tespit etmek amacıyla ADF ve PP birim kök testlerine başvurulmuştur. ADF birim kök test sonuçları Tablo-5'de yer almaktadır.

Tablo-5: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

		DÜZEY DURAĞAN							
		TER	ISZ	ENF	BUY	POH	SOZ	DIN	ETNT
Sabit Terimli	T ist	-1.863583	-1.586132	-1.581474	-5.834878	-2.147305	-0.872315	-3.514640	-3.518669
	Prob	0.3439	0.4771	0.4775	0.0000	0.2288	0.7830	0.0148	0.0146
Sabit Terimli ve Trendli	T ist	-2.090214	-2.317396	-2.636971	-5.883461	-1.888230	-0.758894	-4.634197	-3.440550
	Prob	0.5294	0.4125	0.2684	0.0002	0.6356	0.9586	0.0047	0.0655
		FARK DURAĞAN							
		TER	ISZ	ENF	BUY	POH	SOZ	DIN	ETNT
Sabit Terimli	T ist	-4.600944	-4.697829	-1.672785	-9.669456	-4.572603	-5.783707	-8.326839	-6.818940
	Prob	0.0011	0.0008	0.4322	0.0000	0.0011	0.0000	0.0000	0.0000
Sabit Terimli ve Trendli	T ist	-3.217549	-4.618826	-1.581144	-9.504919	-4.535283	-5.681620	-8.191782	-6.715330
	Prob	0.1038	0.0049	0.7715	0.0000	0.0059	0.0004	0.0000	0.0000

Tablo-5'e göre, ADF birim kök testleri sonucunda BUY, DIN ve ETNT değişkenlerinin %5 anlamlılık düzeyine göre seviyesinde I (0) durağan olduğu, buna rağmen TER, ISZ, ENF, POH ve SOZ değişkenlerinin ise seviyelerinde I (0) birim kök içerdiği görülmektedir.

PP birim kök test sonuçları aşağıda Tablo-6'da yer almaktadır.

Tablo-6: PP Birim Kök Testi Sonuçları

		DÜZEY DURAĞAN							
		TER	ISZ	ENF	BUY	POH	SOZ	DIN	ETNT
Sabit Terimli	T ist	-3.367972	-1.525801	-1.007421	-5.973875	-1.856209	-1.043829	-3.454325	-3.528528
	Prob	0.0204	0.5071	0.7376	0.0000	0.3474	0.7242	0.0170	0.0143
Sabit Terimli ve Trendli	T ist	-3.299855	-2.310134	-1.659322	-7.513020	-1.934096	-0.892328	-4.633763	-3.449584
	Prob	0.0856	0.4161	0.7442	0.0000	0.6121	0.9439	0.0047	0.0643
		FARK DURAĞAN							
		TER	ISZ	ENF	BUY	POH	SOZ	DIN	ETNT
Sabit Terimli	T ist	-11.32938	-5.958603	-5.251802	-18.63346	-5.005484	-5.726327	-20.98410	-8.618003
	Prob	0.0000	0.0000	0.0002	0.0001	0.0003	0.0001	0.0001	0.0000
Sabit Terimli ve Trendli	T ist	-9.961918	-5.764734	-5.158338	-18.13090	--4.947662	-5.648702	-25.31090	-9.010516
	Prob	0.0000	0.0003	0.0013	0.0000	0.0022	0.0004	0.0000	0.0000

Tablo-6'ya göre tüm değişkenlerin PP birim kök testi sonuçlarına göre birinci farklarında I(1) durağanlaştığı görülmektedir. Serilerin durağan olması, bu değişkenlerde meydana gelen şokların kalıcı olmayıp geçici olduğunu göstermektedir.

Tahmin modellerimizde dikkate alınan değişkenlere ait VAR tahminlerinin yapılabilmesi ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya konulabilmesi için her bir modele ilişkin optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda gecikme uzunluğunun belirlenmesine yönelik istatistik sonuçları her analiz için alt başlığında yer almaktadır.

Otokorelasyon olmaması gecikme değerlerini belirlemede dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Buna bağlı olarak **EK-1** ve **EK-2**'deki tablolara dayanarak otokorelasyon ve heteroskedastisite açısından yapılan kontrollerde otokorelasyon ve değişen varyans problemi olmadığı tespit edilmiştir.

3.7.1. Terörizm-Ekonomik Göstergeler İlişkisi

Terörizm ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik analizin VAR modeli gecikme uzunluğunun tespit edilmesine ilişkin bilgiler Tablo-7'de sunulmuştur.

Tablo-7: VAR Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğu

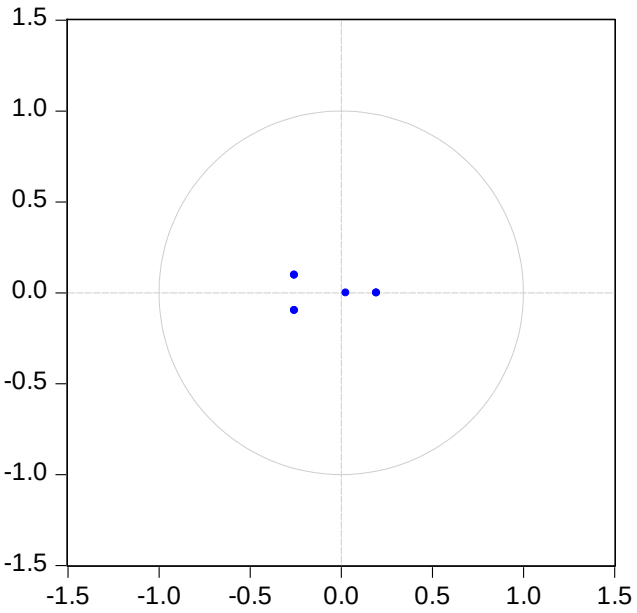
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-185.3565	NA	5.516104	13.05907	13.24766	13.11814
1	**-124.8556**	**100.1395***	**0.259876***	**9.990041***	**10.93300***	**10.28537***
2	-113.4244	15.76716	0.382235	10.30513	12.00246	10.83671

Not: LR: Lagrange Oran Testi, FPE: Son Tahmin Hatası, AIC: Akaike Bilgi Kriteri, SC: Schwarz Bilgi Kriteri ve HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriterini işaret etmektedir.

Tablo-7'ye göre, VAR modeli için AIC, SC ve HQ kriterlerinin tamamı optimal gecikme seviyesi olarak 1 gecikme uzunluğunu vermiştir. Bu çerçevede modele ait gecikme sayısı bir olarak belirlenmiştir.

VAR analizlerinde serilerin durağanlığı, analiz sonucunda elde edilen karakteristik polinomun ters köklerine bakılarak anlaşılabilmektedir. Terörizmin ekonomik göstergeler ile ilişkisine yönelik tahmin edilen denkleme ait AR karakteristik ters polinom kökleri Şekil-2'de düzenlenmiştir.

Şekil-2: AR Karakteristik Ters Polinom Kökleri (Terörizm-Ekonomik Göstergeler)

Şekil-2'ye köklerin hepsinin çember içerisinde yer alması, kurulan modelin durağan olduğuna işaret etmektedir.

Analizler kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan VAR/Blok Dışsallık Wald Testi sonuçları Tablo-8'de sunulmuştur.

Tablo-8: VAR Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken TER				Bağımlı Değişken ISZ			
	Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık
ISZ	0.246065	1	0.6199	TER	0.034617	1	0.8524
ENF	0.398627	1	0.5278	ENF	0.105843	1	0.7449
BUY	0.016423	1	0.8980	BUY	0.593658	1	0.4410
Bağımlı Değişken ENF				Bağımlı Değişken BUY			
	Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık
TER	0.247605	1	0.6188	TER	0.450691	1	0.5020
ISZ	0.268207	1	0.6045	ISZ	1.768089	1	0.1836
BUY	0.014589	1	0.9039	ENF	0.008135	1	0.9281

Tablo-8'e göre Türkiye'de terörizm ile işsizlik, büyüme ve enflasyon arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu değildir.

Söz konusu bulgular; literatürdeki çalışmalardan Caruso ve Schneider (2011), Shahbaz (2013), Altay vd., (2013), Malik ve Zaman (2013), Akıncı vd., (2014), Choi (2015), Ay vd., (2018) bulguları ile örtüşmemektedir. Bu durumun analizlerde kullanılan yöntem farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak, analiz sonuçları; Gaibuluoev ve Sandler (2012) terör eylemlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemediği Meierrieks ve Gries (2012) büyüme ile terör eylemleri arasında nedensellik ilişkisi olmadığı, Krueger ve Pischke (1997), Green vd., (1998) şiddet olayları ile işsizlik arasında bir ilişki bulunmadığı, Piazza (2006) ile Şimşek ve Özkaya (2018) terörizm ile enflasyon arasında nedensellik bulunamadığı sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Analize konu değişkenler ile terörizm arasında nedensellik ilişkisi kuran çalışmaların büyük bir bölümünün panel veri yöntemiyle yapılmıştır. Zaman serisi açısından değerlendirildiğinde ekonomik göstergeler ile terörizm arasında nedensellik kurulamaması Türkiye'deki terörizme özgü bir durum olabilir. Bununla

birlikte Türkiye'de en fazla eylem gerçekleştiren terör örgütünün PKK olması ve PKK'nın devlet ve özel sektör tarafından yapılan tüm yatırımları engellemeye yönelik girişimleri dikkate alındığında, söz konusu bölücü terör örgütünün, terör saldırılarını ekonomik nedenlerle gerçekleştirmediği düşünülebilir.

Analizler kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla Toda-Yamamoto yaklaşımına göre yapılan nedensellik testi sonuçları ise Tablo-9 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo-9: Todo-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken TER				Bağımlı Değişken ISZ			
	Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık
ISZ	0.687933	1	0.4069	TER	0.003769	1	0.9510
ENF	0.052149	1	0.8194	ENF	0.062391	1	0.8028
BUY	1.840175	1	0.1749	BUY	0.029182	1	0.8644
Bağımlı Değişken ENF				Bağımlı Değişken BUY			
	Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık
TER	0.512246	1	0.4742	TER	0.624658	1	0.4293
ISZ	0.193511	1	0.6600	ISZ	0.447181	1	0.5037
BUY	1.635508	1	0.2009	ENF	0.005594	1	0.9404

Tablo-9'da yer alan sonuçlar, VAR/Blok Dışsallık Wald Testi nedensellik bulgularını destekler niteliktedir. Toda-Yamamoto yaklaşımına göre de terörizm ile belirlenen ekonomik göstergeler arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Değişkenler arasındaki etki-tepki ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan Etki-Tepki analiz sonuçları **EK-3**, **EK-4**, **EK-5** ve **EK-6**'da yer almaktadır. Buna göre en dikkat çekici husus işsizlik, enflasyon ve büyümeye verilen şoklar neticesinde terör değişkeninin yaklaşık beş dönem içerisinde dengeye gelmesidir. **EK-7**'de yer alan etki-tepki analiz grafikleri incelendiğinde terör değişkeninin diğer değişkenlere verilen şoklara tepkisinin genel olarak hem iktisadi hem istatiksel olarak bir anlam taşımadığı görülmektedir. Benzer şekilde **EK-8**, **EK-9** ve **EK-10'**da yer alan değişkenlerin terörizme verilen pozitif şoklara verdikleri tepkiler genel olarak anlamsızdır.

Değişkenlerin açıklayıcılığını ölçmek amacıyla yapılan varyans ayrıştırması 10 dönemlik bir zaman dilimi ile elde edilmiştir. İlk dönemlerde, bütün değişkenler

açısından kendi varyanslarındaki değişiklikleri açıklama gücü daha yüksek bulunmuştur.

Terörizmi temsil eden değişkene ilişkin, varyans ayrıştırması Tablo-10'da yer almaktadır.

Tablo-10: TER Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	ISZ	ENF	BUY
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	97.5688	0.69707	1.70909	0.02496
3	97.4718	0.73871	1.74729	0.04218
4	97.4589	0.74871	1.74713	0.04523
5	97.4555	0.75099	1.74793	0.04556
6	97.4552	0.75121	1.74797	0.04559
7	97.4551	0.75123	1.74798	0.04559
8	97.4551	0.75123	1.74798	0.04559
9	97.4551	0.75123	1.74798	0.04559
10	97.4551	0.75123	1.74798	0.04559

Tablo-10'a göre ilk dönemde terörizm varyansındaki değişimin tamamı kendisinden kaynaklanmakta, ikinci dönem itibariyle de %97 seviyelerinde sabitleşerek devam etmektedir. İkinci dönem itibariyle işsizlik terörizm varyansındaki değişmenin %0,69'unu açıklamakta ve ilerleyen dönemlerde bu oran %0,75'lerde sabitlenmektedir. Enflasyon ve büyüme ise sırasıyla yaklaşık olarak %1,75 ile %0,05 açıklayıcılık göstermektedir. Ekonomik büyümeye ait değişkenin terörizm varyansını diğer değişkenlere nazaran daha düşük oranlarda açıklaması dikkat çekmektedir. Yedinci dönem itibariyle ise açıklayıcılık tüm değişkenler için sabitlenmektedir. Tüm değişkenlerin açılayıcılığının sınırlı olsa da tüm dönemlerde devam etmesi dikkat çekmektedir.

İşsizlik değişkenine ait varyans ayrıştırması Tablo-11'de ifade edilmektedir.

Tablo-11: ISZ Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	ISZ	ENF	BUY
1	0.4694	99.5306	0.0000	0.0000
2	0.9399	98.1419	0.0004	0.9176
3	0.9784	97.8227	0.14277	1.0559
4	0.9908	97.7724	0.16595	1.0706
5	0.9917	97.7671	0.16923	1.0718
6	0.9918	97.7667	0.16950	1.0719
7	0.9918	97.7667	0.16952	1.0719
8	0.9918	97.7667	0.16952	1.0719
9	0.9918	97.7667	0.16952	1.0719
10	0.9918	97.7667	0.16952	1.0719

Tablo-11'e göre işsizliğin varsayındaki değişim büyük oranda kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bunula birlikte, terörizmin açıklayıcılığı ikinci dönemde artmış ve daha sonra sabitlenmiştir. Tüm değişkenler açısından altıncı dönem itibariyle açıklayıcılık sabitlenmektedir. Tablo-10'da olduğu gibi tüm değişkenler, sınırlı da olsa bütün dönemler boyunca açıklayıcılığını sürdürmektedir.

Enflasyona ait varyans ayrıştırması Tablo-12'de yer almaktadır.

Tablo-12: ENF Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	ISZ	ENF	BUY
1	0.0751	0.5035	99.4213	0.00000
2	1.3385	2.1395	96.4994	0.02249
3	1.3598	2.1490	96.4650	0.02607
4	1.3598	2.1521	96.4604	0.02751
5	1.3601	2.1530	96.4589	0.02775
6	1.3601	2.1532	96.4587	0.02777
7	1.3601	2.1532	96.4587	0.02777
8	1.3601	2.1532	96.4587	0.02777
9	1.3601	2.1532	96.4587	0.02777
10	1.3601	2.1532	96.4587	0.02777

Tablo-12'ye göre terörizm birinci dönem itibariyle %0,07 ile enflasyona ilişkin varyans değişimini açıklarken, bu durum sonraki dönem %1,3 oranına çıkmakta ve altıncı dönem itibariyle 1.36'da sabitlenmektedir. Enflasyon varyansındaki değişim

terörizm tarafından beş dönem boyunca %1.36 ile açıklanmaktadır. Bu durum terörizmin enflasyon varyansını açıklamada beşinci dönem itibariyle durağan olduğuna işaret etmektedir.

Büyümeye temsil eden değişkene ilişkin varyans ayrıştırması Tablo-13'de ifade edilmektedir.

Tablo-13: BUY Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	ISZ	ENF	BUY
1	3.404337	36.92360	21.56091	38.11116
2	6.070051	45.87571	17.74322	30.31102
3	6.050830	46.87676	17.75849	29.31392
4	6.060627	46.97400	17.75977	29.20560
5	6.060593	46.98188	17.76123	29.19629
6	6.060612	46.98234	17.76134	29.19570
7	6.060611	46.98236	17.76135	29.19567
8	6.060611	46.98236	17.76135	29.19567
9	6.060611	46.98236	17.76135	29.19567
10	6.060611	46.98236	17.76135	29.19567

Tablo-13'e göre, büyüme varyansı ilk dönem hariç olmak üzere her dönemde işsizlik değişkeni tarafından kendisinden daha fazla oranda açıklanmaktadır. Bununla birlikte hem işsizliğin hem enflasyonun büyüme varyansındaki değişimleri açıklama gücü dikkat çekicidir. Bu durum değişkenlerin birbiriyle etkileşimini ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca terör değişkeninin de açıklayıcılığının yedinci dönem itibariyle sabitlenmesi dikkat çekmektedir.

Tüm değişkenlere ait varyans ayrıştırma grafikleri **EK-11'**de sunulmuştur. **EK-11'**de yer alan grafikte terör varyansındaki değişimi kendisinden sonra en çok açıklayan değişkenin enflasyon olduğu, terör değişkeninin ise en yüksek büyüme değişkenindeki varyansı açıkladığı görülmektedir.

3.7.2. Terörizm-Siyasal Göstergeler İlişkisi

Terörizmin ile siyasi göstergeler arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik analizin VAR modeli gecikme uzunluğunun tespit edilmesine ilişkin bilgiler Tablo-14'de sunulmuştur.

Tablo-14: VAR Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğu

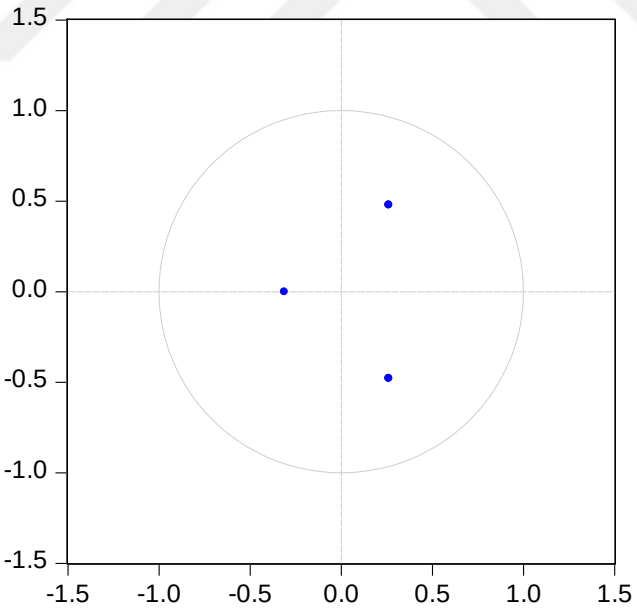
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-248.9715	NA	7071.271	17.37734	17.51879	17.42164
1	**-195.1223**	**92.84339***	**322.4592***	**14.28430***	**14.85008***	**14.46149***
2	-193.4291	2.569016	546.6111	14.78822	15.77833	15.09831

Not: LR: Lagrange Oran Testi, FPE: Son Tahmin Hatası, AIC: Akaike Bilgi Kriteri, SC: Schwarz Bilgi Kriteri ve HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriterini işaret etmektedir.

Tablo-14'e göre, VAR modeli için; AIC, SC ve HQ kriterlerinin tamamı optimal gecikme seviyesi olarak 1 gecikme uzunluğunu vermiştir. Bu çerçevede modele ait gecikme sayısı bir olarak belirlenmiştir.

Terörizmin siyasal göstergeler ile ilişkisine yönelik tahmin edilen denkleme ait AR karakteristik ters polinom kökleri Şekil-3'de düzenlenmiştir.

Şekil-3: AR Karakteristik Ters Polinom Kökleri (Terörizm-Siyasal Göstergeler)

Şekil 3'e göre köklerin hepsinin çember içerisinde yer alması, kurulan modelin durağan olduğuna işaret etmektedir.

Analizler kapsamında terörizm ile siyasi göstergeler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan VAR/Blok Dışsallık Wald Testi sonuçları Tablo-15'de sunulmuştur.

Tablo-15: VAR Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken TER				Bağımlı Değişken POH				Bağımlı Değişken SOZ			
	Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık
POH	2.7208	1	**0.0990**	TER	8.2517	1	**0.0041**	TER	4.4982	1	**0.0339**
SÖZ	4.0239	1	**0.0449**	SÖZ	1.5455	1	0.2138	POH	9.8887	1	**0.0017**

Tablo-15'e göre terörizm ile politik haklar ve sivil özgürlükler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Politik haklardan terörizme olan nedensellik %10, sivil özgürlüklerden terörizme olan nedensellik ise %5 düzeyinde anlamlıdır. Öte yandan terörizmden politik haklara doğru olan nedensellik %1 düzeyinde, sivil özgürlüklere doğru olan nedensellik ise %5 düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca politik haklardan sivil özgürlüklere doğru %1 düzeyiyle anlamlı bir nedensellik tespit edilmiştir.

Yukarıda açıklanan ekonomik göstergeler ile terörizm arasında nedensellik ilişkisi bulunamazken politik haklar ve sivil özgürlüklerin terörizmin nedeni olması dikkat çekicidir. Bu durum, çalışmanın örneklemi çerçevesinde Türkiye'de sivil özgürlükler ve politik hakların terörizmin önemli bir belirleyicisi olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca, terörizmden politik haklar ile sivil özgürlüklere doğru da nedensellik olmasından ötürü, terörizmin kendisine sebep olan sorunları aynı zamanda derinleştirdiği de anlaşılmaktadır. Sivil özgürlüklerden terörizme doğru olan nedenselliğin daha güçlü olmasından hareketle terörle mücadele kapsamında sivil özgürlüklerin geliştirilmesinin fayda sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Sivil özgürlüklerinin ve politik haklarının yetersiz olduğunu düşünen grupların terörizme yönelmesi teorik açıdan da anlamlıdır.

Veri toplamada izlenen benzer yöntemlere rağmen ekonomik değişkenlerle terörizm arasında nedensel bir ilişki bulunamazken, politik haklar ve sivil özgürlüklerden terörizme doğru olan nedensellik ilişkisi, mevcut veriler ve kullanılan yöntem çerçevesinde Türkiye'deki terörizmi Türkiye ekonomisinin dinamiklerine

bağlayan genel kanıyı dışlayıcı bir niteliktedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye'deki terörizm ile siyasal göstergeler arasındaki ilişkinin ekonomik göstergelere göre daha belirgin olduğu söylenebilir.

Bulgular; Tavares (2004), Bravo ve Dias (2006), Wade ve Reiter (2007) ve Basuchoudhary ve Shughart (2010), terörizm ile siyasi özgürlük/haklar arasında ilişki bulunmadığına yönelik çalışmalarla uyumlu değildir. Ancak analiz bulguları Krueger ve Maleckova (2003) ile Li (2005)'in sivil özgürlüklerin terörizmin bir nedeni olduğu sonuçlarıyla uyumludur.

Analizler kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla Toda-Yamamoto yaklaşımına göre yapılan nedensellik testi sonuçları ise Tablo-16 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo-16: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken TER				Bağımlı Değişken POH				Bağımlı Değişken SOZ			
	Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık
POH	0.8453	1	0.3579	TER	9.4624	1	**0.0021**	TER	4.6586	1	**0.0309**
SÖZ	0.4602	1	0.4975	SÖZ	0.6643	1	0.4150	POH	1.6097	1	0.2045

Tablo-16'ya göre, gecikme uzunluğunun 1 artması ile beraber politik haklar ve sivil özgürlüklerden terörizme doğru bir nedensellik olmadığı görülmektedir. Ancak terörizmden politik haklar ve sivil özgürlüklere doğru olan nedensellik VAR/Blok Dışsallık Wald testi sonuçlarını teyit etmektedir.

EK-12'de sunulan etki-tepki analizi çerçevesinde değerlendirildiğinde, politik haklar değişkenine verilen bir birimlik pozitif şokun terör değişkeninde ikinci ve üçüncü dönemde %35 ve %27 olmak üzere negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum VAR analizinin sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Benzer şekilde sivil özgürlere verilen bir birimlik pozitif şokun ikinci dönemde %33, üçüncü dönemde ise %4,5'lik bir negatif etkiye sahip olması da bulguları destekler niteliktedir. Sivil özgürlükler için dördüncü, politik haklar için beşinci dönemde pozitif şokların etkileri pozitif tepkiler şeklinde değişerek anlamsızlaşmaktadır.

EK-13'de terör değişkenine verilen pozitif şoklar açısından değerlendirildiğinde ise, politik hakların tepkisinin birinci dönemde %0,11 negatif

olduğu, sonraki dönemlerde anlamsızlaştığı görülmektedir. Sivil hakların terörizm değişkenine verilen pozitif şoka tepkisi ise **EK-14'de** görülmektedir. Buna göre sivil özgürlüklerin terör değişkenine verilen şoka ilk dört dönem itibariyle pozitif tepkiler vermiş olması anlamsız olarak değerlendirilebilir.

EK-15'de yer alan terör değişkenine ait etki tepki grafiği incelendiğinde politik haklar ve sivil özgürlüklere verilen bir birimlik pozitif şoklara ikinci dönem itibariyle terör değişkeninin verdiği negatif tepki açıkça görülmektedir. **EK-16'**da politik hakları temsil eden değişkene ait etki-tepki grafiği görülmektedir. Buna göre söz konusu değişkenin tepkileri ilk dönem hariç 4.döneme kadar pozitif bir seyir izlerken sonraki dönemde negatife dönüşmektedir. **EK-17'**de yer alan sivil özgürlerin terör değişkenine tepkisinin ise 4 ve 7. dönemlerde negatif olduğu görülmektedir.

Değişkenlerin açıklayıcılığını ölçmek amacıyla yapılan varyans ayrıştırması 10 dönemlik bir zaman dilimi ile elde edilmiştir. İlk dönemlerde, bütün değişkenler açısından kendi varyanslarındaki değişiklikleri açıklama gücü daha yüksek bulunmuştur. Terörizme ilişkin varyans ayrıştırma analizi aşağıda Tablo-17'de ifade edilmiştir.

Tablo-17: TER Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	POH	SOZ
1	100.0000	0.0000	0.0000
2	84.1859	8.4504	7.3635
3	80.7141	12.374	6.9113
4	80.9592	12.1719	6.8688
5	80.6434	12.3975	6.9590
6	80.5775	12.4727	6.9496
7	80.5823	12.4676	6.9500
8	80.5735	12.4744	6.9520
9	80.5721	12.4761	6.9517
10	80.5722	12.4760	6.9517

Tablo-17'ye göre ilk dönemde terörizm varyansındaki değişimin tamamı kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu değişim, ikinci dönem itibariyle %84'e düşerek ilerleyen dönemlerde %80 seviyelerinde sabitleşerek devam etmektedir. İkinci dönem itibariyle politik haklar, varyans değişiminin %8,45'ini, üçüncü dönemde biraz daha aratarak %12,37'sini açıklamakta ve bu düzeylerde sabitlenmektedir. Sivil özgürlükler ise ikinci dönemde %7,36 ile terörizm varyans değişimini açıklarlarken üçüncü dönem itbariyle azalarak %6,91 seviyelerine düşmekte kalan dönemlerde benzer seviyelerde devam etmektedir.

Politik hakları temsilen kullanılan değişkene ilişkin varyans ayrıştırması Tablo-18'de sunulmuştur.

Tablo-18: POH Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	POH	SOZ
1	4.7645	95.2354	0.0000
2	20.5876	76.6598	2.7524
3	22.8202	73.4977	3.6820
4	22.5206	73.6610	3.8183
5	22.7564	73.4364	3.8071
6	22.8164	73.3635	3.8200
7	22.8088	73.3659	3.8252
8	22.8152	73.3600	3.8247
9	22.8166	73.3582	3.8250
10	22.8164	73.3583	3.8252

Tablo-18'e göre politik haklar varyansındaki değişimin ilk dönemde kendisiyle birlikte %4,76 oranında terör değişkeniyle açıklanması dikkat çekicidir. Bu etki ikinci dönemde %20,58'e yükselmekte ve ilerleyen dönemde yaklaşık olarak %23 dolaylarında sabitlenmektedir. Bütün dönemlerde yer alan açıklayıcılık terörizm ile politik haklar arasında önemli bir ilişki olduğu yönünde bir bulguyu ortaya koymaktadır.

Sivil özgürlükler değişkenine ilişkin varyans ayrıştırması Tablo-19'da verilmektedir.

Tablo-19: SOZ Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	POH	SOZ
1	0.6904	4.0323	95.2771
2	5.5912	22.8418	71.5668
3	10.4436	21.6746	67.8816
4	10.3486	22.0167	67.6346
5	10.5223	22.1962	67.2813
6	10.6162	22.1715	67.2122
7	10.6134	22.1852	67.2013
8	10.6191	22.1887	67.1921
9	10.6213	22.1881	67.1905
10	10.6212	22.1885	67.1902

Tablo-19'a göre sivil özgürlüklerdeki varyans değişimi birinci dönemde her üç değişken tarafında da açıklanmaktadır. Değişim, %95 oranında sivil özgürlükler ile açıklanırken, sırasıyla, %4,03 ve %0,69 ile politik haklar ve terörizm tarafından açıklanmaktadır. 2. Dönem itibariyle politik hakların açıklayıcılığında meydana gelen artış sivil özgürlükler ile politik haklar arasında yakın bir ilişki olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Terör değişkeninin açıklayıcılığı ise politik haklara nispetle daha az olup bir önceki döneme göre yaklaşık olarak iki kat artarak üçüncü dönem itibariyle %10,5 seviyelerinde sabitlenmektedir.

EK-18'de yer alan varyans ayrıştırma grafikleri birlikte ele alındığında terörizm ile politik haklar arasındaki ilişkinin daha belirgin olduğu görülmektedir. Bu da Türkiye'de terörizm sorununda politik hakların önemli olabileceğine işaret etmektedir.

3.7.3. Terörizm-Sosyal Göstergeler İlişkisi

Terörizm ile sosyal göstergeler arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik analizin VAR modeli gecikme uzunluğunun tespit edilmesine ilişkin bilgiler Tablo-20'de sunulmuştur

Tablo-20: VAR Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-217.2256	NA	2439.326	16.31301	16.45699	16.35582
1	**-181.0642**	**61.60822***	**328.3283***	14.30106	**14.87698***	**14.47231***
2	-171.9426	13.51349	335.2059	14.29205*	15.29992	14.59174
3	-165.9289	7.572855	450.5693	14.51325	15.95307	14.94139

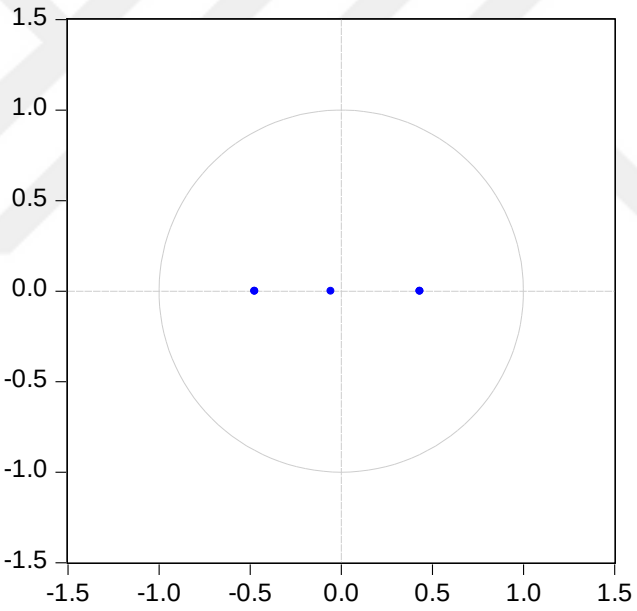
Not: LR: Lagrange Oran Testi, FPE: Son Tahmin Hatası, AIC: Akaike Bilgi Kriteri, SC: Schwarz Bilgi Kriteri ve HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriterini işaret etmektedir.

Tablo-20'ye göre VAR modeli için SC ve HQ kriterleri optimal gecikme seviyesi olarak 1 gecikme uzunluğunu vermiştir. Bu çerçevede modele ait gecikme sayısı bir olarak belirlenmiştir.

Otokorelasyon olmaması gecikme değerlerini belirlemede dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Buna bağlı olarak otokorelasyon ve heteroskedastisite açısından yapılan kontrollerde 1 gecikme uzunluğunda otokorelasyon ve değişen varyans problemi olmadığı tespit edilmiştir.

Terörizmin sosyal göstergeler ile ilişkisine yönelik tahmin edilen denkleme ait AR karakteristik ters polinom kökleri Şekil-4'de düzenlenmiştir. Şekil-4'e göre köklerin hepsinin çember içerisinde yer alması, kurulan modelin durağan olduğuna işaret etmektedir

Şekil-4: AR Karakteristik Ters Polinom Kökleri (Terörizm-Sosyal Göstergeler)

Analizler kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan VAR/Blok Dışsallık Wald Testi sonuçları Tablo-21'de sunulmuştur.

Tablo-21: VAR Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken TER				Bağımlı Değişken DIN				Bağımlı Değişken ETNT			
	Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık
DIN	0.168017	1	0.6819	TER	0.030124	1	0.8622	TER	0.022850	1	0.8798
ETNT	0.546144	1	0.4599	ETNT	0.397967	1	0.5281	DIN	2.346926	1	0.1255

Tablo-21'e göre dini ve etnik çatışma endeksleri ile terör değişkeni arasında anlamlı bir nedensellik bulunamamıştır. Bu sonuç, Türkiye'deki etnik ve dini farklılıklara rağmen bireylerin birlikte yaşayabildiği ve farklı grupların terörizme yönelmediği şeklinde yorumlanabilir. Bu durum da Türkiye'deki terörizmin başka müdahaleler üzerinden kışkırtılmış olabileceği düşüncesini akıllara getirmektedir.

Analizler kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla Toda-Yamamoto yaklaşımına göre yapılan nedensellik testi sonuçları ise Tablo-22 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo-22: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken TER				Bağımlı Değişken DIN				Bağımlı Değişken ETNT			
	Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık		Ki-Kare	SD	Olasılık
DIN	1.0259	1	0.3111	TER	0.0028	1	0.9576	TER	0.0626	1	0.8023
ETNT	2.5151	1	0.1128	ETNT	0.6451	1	0.4219	DIN	3.6997	1	**0.0544**

Tablo-22'ye göre dini çatışmadan etnik çatışmaya %10 düzeyinde anlamlı bir nedensellik olduğu görülmektedir. Dini ve etnik çatışma endekslerinden terörizme doğru bir nedensellik kurulamaması VAR/Blok Dışsallık Wald Testi sonuçlarını teyit etmektedir. Tespit edilen nedenselliklerin ise yaklaşıma uygun bir şekilde 1 artırılan gecikme uzunluğundan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Öte yandan, dini çatışmalardan etnik çatışmalara doğru oluşan nedensellik ise Türkiye'deki etnik çatışmaların temelinde dini çatışmaların yer almış olabileceğini düşündürtmektedir.

EK-19, **EK-20**, **EK-21'**de yer alan etki-tepki analizleri sonucunda yapılan değerlendirmede dini ve etnik çatışma değişkenlerine verilen bir birimlik şoklara, terörizm değişkeninin 3,5,7 ve 9. dönemlerde pozitif tepkiler vermesidir. İstatistiksel olarak anlamsız da olsa bu durum, söz konusu değişkenlerin terörizm üzerindeki etkisinin bir yıl gecikmeli olarak ortaya çıktığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer

şekilde terör değişkenine verilen şokların dini çatışma değişkeninde 2,4,6,8 ve 10. dönemlerde, etnik çatışma değişkeninde ise ilk üç dönem ile birlikte 5,7 ve 9. dönemlerde pozitif tepkiler vermesi dikkat çekicidir. Tepkilerin, birer dönem gecikmeli olarak ortaya çıktığı söylenebilir. **EK-22, EK-23** ve **EK-24'**de yer alan etki tepki grafikleri değişkenlerin şoklara verdikleri tepkilerin dönemsel olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır.

TER değişkenine ilişkin varyans ayrıştırması Tablo-23'de görülmektedir.

Tablo-23: TER Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	DIN	ETNT
1	100.0000	0.0000	0.0000
2	89.5959	1.1393	9.2646
3	86.2030	3.9646	9.8323
4	85.1118	4.4466	10.4414
5	84.5654	4.9575	10.4770
6	84.3899	5.0658	10.5442
7	84.2990	5.1581	10.5428
8	84.2680	5.1815	10.5503
9	84.2522	5.1985	10.5492
10	84.2465	5.2034	10.5500

Tablo 23'e göre, dini ve etnik çatışma endekslerinin terörizmin varyansında meydana gelen değişimi ikinci dönem itibariyle açıklamaya başladığı görülmektedir. Dikkat çekici husus, etnik çatışma endeksinin dini çatışma endeksine kıyasla açıklayıcılığının daha yüksek olmasıdır. Buradan hareketle Türkiye'de etnik çatışmanın, dini çatışmaya kıyasla terörizmi daha yüksek oranlarda açıklayacağı söylenebilir.

DIN değişkenine ait varyans ayrıştırması Tablo-24'de yer almaktadır.

Tablo-24: DIN Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	DIN	ETNT
1	2.5650	97.4349	0.0000
2	4.5505	93.5511	1.8982
3	4.2539	94.0269	1.7190
4	4.4180	93.6807	1.9012
5	4.3766	93.7481	1.8751
6	4.3992	93.7003	1.9004
7	4.3930	93.7103	1.8965
8	4.3963	93.7032	1.9003
9	4.3954	93.7047	1.8998
10	4.3959	93.7036	1.9003

Tablo-24'e göre dini çatışma endeksi varyansındaki değişim çoğunlukla kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu da dini çatışmaların temelinde terör olaylarının ya da etnik çatışmaların yer almadığı şeklinde düşünülebilir. Ancak terör olaylarının etnik çatışmalara göre dini çatışmlardaki varyansı değişimini her dönemde daha yüksek oranda açıkladığı görülmektedir.

ETHNT değişkenin varyans ayrıştırması Tablo-25'de sunulmuştur.

Tablo-25: ETHNT Varyans Ayrıştırması Sonuçları (%)

Periyod	TER	DIN	ETNT
1	19.9186	57.9988	22.0824
2	14.4084	68.9001	16.6913
3	14.6507	68.6626	16.6866
4	14.0144	69.9813	16.0042
5	14.0064	70.0532	15.9402
6	13.8979	70.2867	15.8153
7	13.8886	70.3174	15.7938
8	13.8691	70.3607	15.7701
9	13.8662	70.3691	15.7646
10	13.8626	70.3772	15.7601

Tablo-25'de en dikkat çekici olan husus, etnik çatışmadaki varyans değişiminin her dönemde kendisinden daha fazla oranda dini çatışma endeksi tarafından açıklanmasıdır. Bu durum, istatistiki olarak kullanılan endeks aralıklarının birbiri ile aynı olması nedeniyle olabileceği gibi, etnik çatışmaların kaynağında dini çatışmaların olduğu şeklinde de değerlendirilebilecektir. Buradan hareketle Türkiye'deki etnik çatışmanın nedenin din temelli olduğu düşünülebilir. En fazla terör eylemi sayısına sahip olan PKK'nın Türk vatandaşlarının dini inançlarından çok uzak bir din algısı olması, bu sonucu destekler niteliktedir.

Ek-25'de yer alan varyans ayrıştırma grafikleri incelendiğinde, terörizmin varyansındaki değişimi açıklamada üçüncü dönem itibariyle hem etnik hem dini çatışma endekslerinin etkisi görülebilmektedir. Benzer şekilde etnik çatışma varyans değişiminin açıklayıcılığı konusunda, hem dini çatışma endeksinin hem de terör değişkeninin etkisi dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Terörizm; çeşitli nedenlerle ve farklı motivasyonlara dayanarak ortaya çıkan ve tüm insanlığı tehdit eden bir şiddet biçimidir. Terör örgütleri korku ve yıldırma yoluyla amaçlarına ulaşabilmek adına bütün iktisadi karar birimlerini hedef almaktadır. Literatürde terör örgütlerinin amaçları aynı zamanda ortaya çıkma nedeni olarak görülmektedir. Ancak son zamanlarda gündemde önemli bir yer edinen vekâlet savaşları da dikkate alındığında bazı ülkelerin terörizmi ve terör örgütlerini kendi çıkarlarını korumada bir araç olarak kullandığı da bilinmektedir.

Türkiye, cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarından itibaren farklı terör örgütleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadelede başta asker ve polis gibi güvenlik görevlileri olmak üzere çok sayıda vatandaşını terör saldırılarında kaybetmiştir. Terörle mücadele konusunda farklı dönemlerde farklı mücadele yöntem ve stratejileri tercih edilmiştir. Bu kapsamda zaman içerisinde bazı örgütlerin ortadan kaldırılması ve baskı altına alınması hususlarında ciddi anlamda başarılı olunmakla birlikte özellikle PKK terör örgütünün tamamen tasfiye edilmesi hususunda net bir sonuç alınamamıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin her türden terör örgütünün hedefinde olması, terörizm konususun hem mevcut durumda hem de gelecekte önemini koruyacağına işaret etmektedir.

Yukarıdaki açıklamalarımız doğrultusunda bu çalışmada ekonomik, siyasal ve sosyal göstergelerden hareketle Türkiye'nin terörizminin kaynağının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Analiz sonuçları, Türkiye'deki terörizm ile siyasi göstergeler arasında nedensel bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Bu kapsamda Türkiye ekonomisindeki dalgalanmaların terörizmin bir nedeni olmadığı ve terör olaylarının Türkiye ekonomisi üzerinde bir etki oluşturmadığı görülmüştür. Söz konusu tespit, beklentilere aykırılık arz etmekle birlikte terörle mücadele kapsamında yapılan kamusal harcamaların ekonomide oluşabilecek olumsuz etkileri telafi edebileceği şeklinde değerlendirilebilmektedir. Sosyal göstergeler ile terörizm arasında herhangi bir nedensel ilişkinin tespit edilememesi ise, tüm dini ve etnik farklılıklara rağmen toplumun birlikte yaşamayı başarabildiği şeklinde yorumlanabilmektedir.

Diğer taraftan analizlerde terörizm ile ekonomik göstergeler arasında istatiksel olarak anlamlı bir nedensel ilişki bulunamamıştır. Etki-Tepki analizleri ise terörizm ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin karmaşık bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Her ülke gibi Türkiye'de de çeşitli dönemlerde ekonomik performans olumsuz seyredebilmektedir. Bu bağlamda analizlerde kullanılan ekonomik göstergelerin olumlu seyrettiği dönemlerde dahi terör olayı sayılarının yüksek olması dikkat çekmektedir. Bu durum, ekonomik problemlerin terörizmin nedeni olmaktan ziyade bir perdesi olabileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Terörizm ile siyasal göstergeler arasındaki ilişkileri ortaya koyan analiz sonuçları, Türkiye'de politik haklarının ya da sivil özgürlüklerinin kısıtlandığını düşünen bireylerde terör örgütlerine katılım eğiliminin daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda terörle mücadele kapsamında politik hakların ve sivil özgürlüklerin terörizmin bir gerekçesi olmasını önleyici politikaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda toplum üzerinde terör örgütlerinin baskıcı ve sindirici gücünü kullanarak kendisine hareket alanı açmaya çalışan siyasi yapılanmaları önleyici düzenlemelere de ihtiyaç olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'nde başta PKK olmak üzere terör örgütlerinin vatandaşlar üzerinde baskı kurmalarının engellenmesinin ve devlet-vatandaş birlikteliğinin sağlanmasının terörle mücadelenin başarısı ve sürdürülebilirliği açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Etnik ve dini çatışma endekslerinin sosyal göstergeler olarak dikkate alındığı analiz sonuçları, Türkiye'de farklı dini ve etnik grupların, terörizme yönelmeden bir arada yaşamalarının mümkün olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, başka ülke, grup ya da kişiler tarafından etnik ve dini hassasiyetleri öne süren, kışkırtıcı ve toplumu ayrıştırıcı faaliyetlerin önlenmesi gerekmektedir. Farklı etnik ve dini yapılarda vatandaşlık bilincini ön plana çıkaran bir eğitim sistemiyle, söz konusu farklılıklardan kaynaklanabilecek çatışma alanlarının ortadan kaldırılabileceği değerlendirilmektedir.

Analiz sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde ve jeopolitik konumu da dikkate alındığında, terör örgütleri açısından Türkiye'nin her zaman bir hedef ülke olabileceği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle başta ekonomik ve siyasal istikrarın

sağlanması olmak üzere, sosyal göstergelerin iyileştirilmesi ile bireysel ve toplumsal refahı artırıcı politikaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda söz konusu parametrelerin terör örgütleri ve onları yönlendirenlerce istismar edilmesine fırsat vermeyecek önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Diğer taraftan kurulduğu 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'nin terör gündemini fazlasıyla meşgul eden PKK terör örgütü, genel anlamda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yoğun faaliyet göstermiş ve göstermektedir. Bu bölgelerde terör örgütüne katılımın en önemli nedenlerden birisi olarak işsizlik ve özellikle de genç işsizliğinin yüksek olması gösterilmektedir. Bu sorunun çözümünde başta kamu yatırımları olmak üzere özel sektör yatırımlarının kararlılıkta devam etmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda gelir dağılımını daha adil hale getirici düzenlemelerin de dikkate alınması gerekmektedir. İşsizlik sorununun çözümünde bölgede hayvancılığı ve turizmi geliştirmeye yönelik politikaların ve teşvik paketlerinin hayata geçirilmesi bir araç olarak düşünülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi, yatırım yapacak şirketlerin ve çalışanlarının güvenlik endişelerinin giderilmesidir. Bölgeyi ziyaret eden turist sayısının artırılması, bir taraftan örgütün hareket alanını kısıtlayabilecek, diğer taraftan da örgüte yönelik uluslararası desteğin kesilmesine katkı sağlayabilecektir. Örneğin, ASALA terör örgütünün 15 Temmuz 1983 yılında Fransa'nın Orly havalimanında Türk Hava Yolları ofisini bombalaması sonucunda içerisinde Fransa, ABD ve İsveç vatandaşlarının da olduğu sekiz kişinin hayatını kaybetmesi, mezkur örgüte uluslararası desteğin kesilmesinin en önemli nedenlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de ideolojik yapılanmalar dikkate alındığında sol terör örgütleri de önemli bir yere sahiptir. Sol terör örgütleri genel anlamda terör eylemlerine gerekçe olarak Türkiye'nin belirlediği ekonomik sistemi göstermektedirler. Özellikle 1990'lı yılardan itibaren başta öncülüğünü Sovyetler Birliği'nin yaptığı doğu bloku ülkelerinde sosyalist ekonomik sistemin çöküşüyle birlikte, söz konusu terör örgütlerinin ideolojik temelleri büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Ancak yeni oluşumlara fırsat vermemek adına Türkiye'nin sosyal devlet yönünü daha da güçlendirmesi önem arz etmektedir. Sol eğilimli ideolojik terör örgütlerince en fazla

istismar edilen işçi sınıfına ayrı bir fon oluşturmak suretiyle yapılacak doğrudan yardımların bu tarz örgütlerin hareket alanlarını kısıtlayacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin, büyük çoğunluğu müslüman bir nüfusa sahip olmasına rağmen, aynı dine mensup olduğunu iddia eden terör örgütlerinin hedefi olması dikkat çekicidir. Bu tarz örgütlerin Türkiye'den fazla sayıda destekçi bulabilmesi de çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Dini terör örgütlerine katılımın engellenmesinin doğru bir din eğitimi ile olacağı açıktır. Bu eğitim ise ilgili kurumların sorumluluğundadır. Konu sadece ekonomik açından değerlendirildiğinde, gelir dağılımı hususundaki adaletin din ve mezhep ayrımı olmaksızın sağlanması gerektiği söylenebilir. Daha fazla ekonomik kazancın, insanları öldürmek yerine daha fazla insana yardımcı olabilmek anlamına geleceği fikrinin benimsenmesinin ekonomik motivasyonu artıracağı söylenebilir.

Terörle mücadele stratejisini belirlerken, sorunun kaynağının en doğru şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Yanlış tespit edilen nedenlerin yanlış uygulamalara yol açarak sorunu daha da derinleştireceği unutulmamalıdır. Öte yandan, terör örgütleri üzerinden yapılan vekâlet savaşları, kara para aklama ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi hususlar göz önüne alınarak sorunun sadece Türkiye'nin kendi dinamikleriyle açıklanamayabileceği göz ardı edilmemelidir. Silah ticaretinden elde edilen kazançlar da dikkate alındığında, bu kazançlarından mahrum olmak istemeyenlerin terörizm sorununun çözülmesini istemeyeceği de öngörülebilir.

Bu çalışma, sonuçları itibariyle kullanılan veriler ve yöntemle kısıtlıdır. Türkiye'de terörizme ilişkin yapılacak multidisipliner çalışmalar açısından yol gösterici olabilecektir. Bu çalışmada dikkate alınan göstergeler çeşitlendirilerek, benzer veya farklı yöntemlerle konuya ilişkin yeni analizler yapılabilecektir. Ayrıca, tek bir terör örgütü dikkate alınarak yapılacak analizler yardımıyla teröre ilişkin genel politika önerileri geliştirici çalışmalar yapılabilecektir. Son olarak terörizmin Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinden mi kaynaklandığı veya terörizm aracılığıyla Türkiye'nin hedef mi alındığı gibi soruların cevaplarını arayan saha çalışmalarının değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abadie, Alberto ve Gardeazabal, Javier. (2003). The economic costs of conflict: A case study of the Basque Country. *American Economic Review*, 93(1), 113-132.

Abadie, Alberto (2006). Poverty, political freedom, and the roots of terrorism. *American Economic Review*, 96 (2), 50-56.

Abadie, Alberto ve Gardeazabal, Javier (2008). Terrorism and the world economy. *European Economic Review*, 52(1), 1-27.

ABD Dışişleri Bakanlığı (2019). Country Reports on Terrorism 2018. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/11/Country-Reports-on-Terrorism-2018-FINAL.pdf , Erişim tarihi: 12.01.2020

Abdurrahmanlı, Elvin (2019). Asala terör örgütü nasıl ortaya çıktı ve terör faaliyetlerinin amacı. *Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (1), 53-63.

Acosta, Benjamin ve Ramos, Kristen (2017). Introducing the 1993 terrorism and political violence dataset. *Studies in Conflict & Terrorism*, 40(3), 232-247.

Adriana, Davidescu (2014) Revisiting the relationship between unemployment rates and shadow economy. A Toda-Yamamoto approach for the case of Romania. Procedia *Economics and Finance*, 10, 227-236.

Agrawal, Shivani (2011). The impact of Terrorism on Foreign Direct Investment: which sectors are more vulnerable?. http://scholarship.claremont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=cmc_theses , Erişim tarihi: 23.06.2018.

Ağırman, Ensar, Özcan, Muhammet ve Yılmaz, Ömer (2014). Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. http://www.academia.edu/download/61863136/dergi_0016_0620200122-79919-doebt8.pdf, Erişim tarihi: 07.11.2019

Akıncı, Merter, Akıncı, Gönül Yüce ve Yılmaz, Ömer (2014). Terörizmin enflasyon ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Panel iki aşamalı en küçük kareler yöntemi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 5 (1), 1-24.

Akkaya, Murat ve Kanar, Senih (2017). "Sosyal ve toplumsal olayların finansal yapıya etkisi: Türkiye-Rusya krizi ve 15 Temmuz olayı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Kongresi (ICMEB'17) Özel Sayısı.* 7-9 Aralık: 119-124.

Algan, Neşe, Balcılar, Mehmet, Bal, Harun ve Manga, Müge (2017). Terörizmin Türkiye finansal piyasaları üzerine etkisi: Ampirik bir çalışma. *Ege Akademik Bakış*, 17(1), 147-160.

Alptekin, Hüseyin (2018). *Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri* (1.Baskı). Ankara: Seta Yayınları.

Alptekin, Hüseyin (2019). *PKK Terörünün Analizi: Türkiye Terör Olayları Veri Tabanı* (1.Baskı). İstanbul: Seta Yayınları

Altay, Hüseyin, Ekinci, Aykut ve Peçe, M. Akif (2013). Ortadoğu'da terörün ekonomik etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan üzerine bir inceleme. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 37 , 267-288.

Altıntaş, Halil ve Taban, Sami (2010). Türkiye'de ikiz açık sorunu ve Feldstein-Horioka Hipotezi: ARDL yaklaşımı ve nedensellik Araştırması. *Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I*, Malatya, 15-16.

Aly, Anne ve Striegher, Jason-Leigh (2012). Examining the role of religion in radicalization to violent Islamist extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 35(12), 849-862.

Aslan, Ömer ve Kıyıcı, Hakan (2017). Sosyal ve beşeri bilimlerden radikal örgütlere: Türkiye'de radikalleşme, terör ve üniversite. *Turkish Journal of Police Studies/Polis Bilimleri Dergisi,* 19 (2), 21-47.

Atay, Mehmet (2008). Türkiye'de terörü ortaya çıkaran iç ve dış dinamikler, stratejiler ve taktikler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD),* 8, 409-424.

Auvinen, Juha (1997). Political conflict in less developed countries 1981-89. *Journal of Peace Research,* 34(2), 177-195.

Ay, Ahmet, Özcan, Ceyhun Can ve Ketenci, Seyit Taha (2018). Terörizmin enflasyon ve büyümeye etkisinin ekonometrik analizi. *ICPESS 2018 Proceedings Volume 2: Economic Studies*, 26-29 Ekim: 1-18.

Aydın, Süleyman (2014). Terörün makroekonomik etkileri: Türkiye'de PKK örneği. *Journal of Academic Studies*, 15 (60), 137-170.

Aydın, Mahmut (2017). Melez ve senkretik bir yapılanma olarak Fetullahçı Terör Örgütü. *Eskiyeni*, 34, 75-94.

Aydın, Mustafa ve Aras, Damla (2004). Ortadoğu'da ekonomik ilişkilerin siyasi çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile bağlantıları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1 (2), 103-128.

Aygen, Murat (2018). Türkiye ve darbeler 15 Temmuz örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), 231-253.

Atwan, Abdel Bari (2008). *The Secret History of Al Qaeda*. Univ of California Press.

Azam, Jean-Paul (2005). Suicide-bombing as inter-generational investment. *Public Choice*, 122(1-2), 177-198.

Azam, Jean-Paul ve Véronique, Thelen (2008). The roles of foreign aid and education in the war on terror. *Public Choice*, 135.(3-4) 375-397.

Bal, İhsan (2006). Türkiye'nin terörle mücadele deneyimi: Hizbullah terör örgütü örneği. *Terörizm.* (Editör: İhsan Bal). *Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Ankara: Uşak Yayınları, 25-47.

Bal, İhsan ve Özeren, Süleyman (2010). *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele (*3.Baskı). Ankara: Kardelen Ofset.

Bali, Valentina A. (2007). Terror and elections: Lessons from Spain. *Electoral Studies*, 26 (3), 669-687.

Bandyopadhyay, Subhayu, Sandler, Todd M. ve Younas, Javed (2011). Foreign Direct Investment, Aid, and Terrorism: An Analysis of Developing Countries. https://pdfs.semanticscholar.org/3ba7/52f3df8c7fdc706a508d17656512f5fb959b.pdf, Erişim tarihi: 14.06.2018.

Bar-Tal, Daniel ve Labin, Daniela (2001). The effect of a major event on stereotyping: Terrorist attacks in Israel and Israeli adolescents' perceptions of Palestinians, Jordanians and Arabs. *European Journal of Social Psychology*, 31 (3), 265-280.

Barth, James. R., Li, Tong, McCarthy, Don, Phumiwasana, Triphon ve Yago, Glenn (2006). *Economic Impacts of Global Terrorism: From Munich to Bali*. https://assets1b.milkeninstitute.org/assets/Publication/ResearchReport/PDF/econ_impact_terrorism.pdf , Erişim tarihi: 11.01.2019.

Basuchoudhary, Atin ve William, F. Shughart (2010). On ethnic conflict and the origins of transnational terrorism. *Defence and Peace Economics*, 21(1), 65-87.

Bayar, Yılmaz (2019). BRICS ülkeleri ile Türkiye'de terörizmin ekonomik belirleyicileri. *Türk İdare Dergisi*, 91 (489), 69-89.

Beck, Ulrich (2002). The terrorist threat: World risk society revisited. *Theory, culture & society*, 19 (4), 39-55.

Becker, Gary S. ve Rubinstein, Yona. (2004). *Fear and The Response to Terrorism: An Economic Analysis*. https://pdfs.semanticscholar.org/b60d/6cfd24fc068634ac5c8bc621ccd5034eb3fc.pdf, 03.07.2019

Benmelech, Efraim, Claude Berrebi ve Esteban, F. Klor (2010). Economic conditions and the quality of suicide terrorism. *The Journal of Politics*, 74(1), 113-128.

Berman, Eli (2000). Sect, subsidy, and sacrifice: an economist's view of ultra-orthodox Jews. *The Quarterly Journal of Economics*, 115(3), 905-953.

Berman, Eli (2003). Hamas, Taliban and the Jewish Underground: An Economist's View of Radical Religious Militias. https://www.nber.org/papers/w10004.pdf, Erişim tarihi: 27.09.2018

Berman, Eli ve Stepanyan, Ara (2004). *How Many Radical Islamists? Indirect Evidence From Five Countries*, http://econweb.ucsd.edu/~elib/funfert.pdf, Erişim tarihi: 27.09.2018

Berman, Eli ve Laitin, David (2005). *Hard Targets: Theory and Evidence on Suicide Attacks*. https://www.nber.org/papers/w11740.pdf, Erişim tarihi: 27.09.2018

Berman, Eli, Callen, Michael, Felter, Joseph H. ve Shapiro, Jacop N. (2011). Do working men rebel? Insurgency and unemployment in Afghanistan, Iraq, and the Philippines. *Journal of Conflict Resolution*, 55(4), 496-528.

Berrebi, Claude ve Klor, Esteban F. (2005). The Impact of Terrorism Across Industries: An Empirical Study. https://www.researchgate.net/profile/Esteban_Klor/publication/4758100_The_Impact_of_Terrorism_Across_Industries_An_Empirical_Study/links/5623988408ae70315b5dad19.pdf, Erişim tarihi: 08.07.2019

Berrebi, Claude ve Esteban, F. Klor (2006). On terrorism and electoral outcomes: Theory and evidence from the Israeli-Palestinian conflict. *Journal of conflict resolution*, 50(6), 899-925.

Berrebi, Claude (2007). Evidence about the link between education, poverty and terrorism among Palestinians. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 13(1), 18-53.

Biçer, Ramazan (2018). *Terör, Eğitim ve Teoloji*. https://tasam.org/Files/Icerik/File/Pages_from_DTF5kit_pdf_fbd3af67-7b0e-4d0b-b6fe-0b8442f99c68.pdf, Erişim tarihi: 05.10.2019.

Bird, Graham, S., Brock Blomberg ve Gregory, D. Hess (2008). International terrorism: Causes, consequences and cures. *World Economy*, 31(2), 55-274.

Bjørgo, Tore (2005). Introduction. (Editör: Bjørgo, Tore). *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward*. Routledge, 1-16.

Blomberg, S. Brock, Gregory D. Hess ve Akila, Weerapana (2004). Economic conditions and terrorism. *European Journal of Political Economy*, 20(2) , 463-478.

Blomberg, S. Brock, Gregory D. Hess ve Athanasios, Orphanides (2004). The macroeconomic consequences of terrorism. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 1007-1032.

Blomberg, S. Brock ve Gregory, D. Hess (2005). *The Lexus and The Olive Branch: Globalization, Democratization and Terrorism*. http://www.academia.edu/download/34656336/olivebranch3.pdf, Erişim tarihi: 11.01.2019.

Blomberg, S. Brock ve Gregory, D. Hess (2006). How much does violence tax trade?. *The Review of Economics and Statistics*, 88(4), 599-612.

Borell, Klas (2008). Terrorism and everyday life in Beirut 2005: Mental reconstructions, precautions and normalization. *Acta Sociologica*, 51(1), 55-70.

Brinkley, Joel (2013). Islamic terror: Decentralized, franchised, global. *World Affairs*, 43-55.

Brodeur, Abel (2015). Terrorism and Employment: Evidence From Successful and Failed Terror Attacks. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/125046/1/dp9526.pdf , Erişim tarihi: 12.02.2019

Brown, Jeffrey R., Cummins, J. David., Lewis, Christopher. M. ve Wei, Ran (2004). An empirical analysis of the economic impact of federal terrorism reinsurance. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 861-898.

Buckelew, Alvin H. (1984). *Terrorism and The American Response*. San Rafael, CA: Mira Academic Press.

Burgoon, Brian (2006). On welfare and terror: Social welfare policies and political-economic roots of terrorism. *Journal of Conflict Resolution*, 50(2), 176-203.

Burke, Jason (2007). *Al-Qaeda: The True Story of Radical Islam* (3rd Edition). London: Penguin Books.

Byman, Daniel (1998). The logic of ethnic terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 21(2), 149-169.

Campos, Nauro F. ve Gassebner, Martin (2013). International terrorism, domestic political instability, and the escalation effect. *Economics & Politics*, 25(1), 27-47.

Canetti-Nisim, Daphna, Halplerin, Eran, Sharvit, Heren ve Hobfoll, E. Stefan (2009). A new stress-based model of political extremism: Personal exposure to terrorism, psychological distress, and exclusionist political attitudes. *Journal of Conflict Resolution*, 53(3), 363-389.

Caruso, Raul ve Schneider, Friedrich (2011). The socio-economic determinants of terrorism and political violence in Western Europe (1994–2007). *European Journal of Political Economy*, 27, 37-49.

Caschetta, A. J. (2015) Does Islam have a role in suicide bombings?. https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/pdfs/5320.pdf , Erişim Tarihi: 12.03.2019

Catalano, Ralph, Raymond Novaco ve William, McConnell (1997). A model of the net effect of job loss on violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(6), 1440-1447.

Cengiz, Recep (2018). Bir şiddet grubunun dinamizmi: PKK (PYD, YPG, KCK, PEJAK, JPG). *The Journal*, 11(59), 632-639.

Chen, Andrew H. ve Siems, Thomas F. (2004). The effects of terrorism on global capital markets. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 349-366.

Chenoweth, Erica (2010). Democratic competition and terrorist activity. *The Journal of Politics*, 72(1), 16-30.

Choi, Seung-Whan ve James, A. Piazza (2016). Ethnic groups, political exclusion and domestic terrorism. *Defence and Peace Economics*, 27(1), 37-63.

Choi, Seung-Whan (2015). Economic growth and terrorism: domestic, international, and suicide. *Oxford Economic Papers*, 67(1), 157-181.

Choudhry, Taufiq (2005). September 11 and time-varying beta of United States companies. *Applied Financial Economics*, 15(17), 1227-1242.

Comer, Jonathan S., Furr, Jami M., Beidas, Rinad S., Weiner, Courtney L.ve Kendall, Philip C. (2008). Children and terrorism-related news: Training parents in coping and media literacy. *Journal of consulting and clinical psychology*, *76* (4), 568-578.

Coomer, Nicole (2003). *America's Underclass and Crime: The Influence of Macroeconomic Factors*." http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.533.320&rep=rep1&type=pdf , Erişim tarihi: 22.10.2018.

Conrad, Justin ve Milton, Daniel (2013). Unpacking the connection between terror and Islam. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(4), 315-336.

Crenshaw, Martha (1981). The causes of terrorism. *Comparative Politics*, 13(4), 379-399.

Criss, Nur Bilge (1995). The nature of PKK terrorism in Turkey. *Studies in Conflict & Terrorism*, 18(1), 17-37.

Çelik, Necmettin ve Karaçuka, Mehmet (2017). Terör saldırılarının turizm sektörü üzerindeki etkileri: Türkiye öznelinde ampirik bir analiz. *Ege Akademik Bakış*, 17(3) , 313-322.

Çetinkaya, İbrahim (2010). *Ekonomik ve Politik Faktörlerin Uluslararası Terörizm Üzerine Olası Etkileri*, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Çiçek, Yüksel (2008). *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yasadışı Sol Örgütlenme Olarak TKP/ML*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çiftçi, İrfan ve Sevinç, Bilal. Türkiye'de Sol Kanat Terörizm Perspektifinden MLKP (Marksist Leninist Komünist Partisi) Terör Örgütü. http://www.academia.edu/download/44445569/MLKP.pdf , Erişim tarihi: 22.01.2019

Çoban, Orhan (2002). Türk ve Alman ekonomilerinde para arzı, enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişkilerin ekonometrik analizi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16 (5–6), 32–41.

Çoban, Orhan (2004). Beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi*, 30. 131-142.

Daube, Mark (2011) *The Impact of Development on Terrorist Activity: Does Development Decrease Terrorism?*. Doktora Tezi, The University of Texas at El Paso.

De Mesquita, E. Bueno (2005). The quality of terror. *American Journal of Political Science,* 49(3), 515-530.

Dedemen, Fatih ve Çitlioğlu, Ercan (2014). Terörizmi anlamak. *Güvenlik Bilimleri Dergisi,* 3(2), 25-39.

Derin-Güre, Pinar ve Elveren, A. Yavuz (2014). Does income inequality derive the separatist terrorism in Turkey?. *Defence and Peace Economics,* 25(3), 311-327.

Dickey, David A. ve Fuller, Wayne A. (1979). *Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. Journal of the American Statistical Association,* 74, 427-431.

DiGiovanni, Cleto (2003). The spectrum of human reactions to terrorist attacks with weapons of mass destruction: Early management considerations. *Prehospital and Disaster Medicine,* 18(3), 253-257.

Dilmaç, Sabri (2011). *Terörizmde Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar*, Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Drakos, Konstantino, ve Kutan, Ali M. (2003). Regional effects of terrorism on tourism in three Mediterranean countries. *Journal of Conflict Resolution*, 47(5), 621-641.

Drakos, Konstantinos (2004). Terrorism-induced structural shifts in financial risk: airline stocks in the aftermath of the September 11th terror attacks. *European Journal of Political Economy,* 20(2), 435-446.

Dücan, Engin ve Özsoylu, A. Fazıl (2016). Türkiye'de terörün sosyo-ekonomik nedenlerinin bölgesel analizi: Panel veri analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 20(2), 111-132.

Dündar, Akın (2012). *Uluslar Arası Terörizmin Tarihi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ehrlich, Isaac (1973). *The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Question of Life and Death.* https://www.nber.org/papers/w0018.pdf , Erişim tarihi: 04.02.2019

Ehrlich, Paul R. ve Jianguo, Liu (2002). Some roots of terrorism. *Population and environment*, 24(2), 183-192.

Eichenbaum, Martin ve Fisher, Jonas. *Fiscal Policy in the Aftermath of 9/11*. https://www.nber.org/papers/w10430.pdf, Erişim tarihi: 03.07.2019

Elbakidze, Levan ve Jin, Yanhong (2015). Are economic development and education improvement associated with participation in transnational terrorism?. *Risk Analysis*, *35*(8), 1520-1535.

Eldor, Rafi ve Melnick, Rafi (2004). Financial markets and terrorism. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 367-386.

Emsen, Ö. Selçuk ve Değer, M. Kemal (2004). Turizm üzerine terörizmin etkileri: 1984-2001 Türkiye deneyimi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(7), 67-83.

Engin, Avcı (2019).Yeni sol dalgadan küresel dalgaya Türkiye'de terörizm. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29(1), 139-166.

Enders, Walter, Sandler, Todd ve Parise, Gerald F (1992). An econometric analysis of the impact of terrorism on tourism. *Kyklos*, 45(4), 531-554.

Enders, Walter (1995). *Applied Econometric Time Series* (2.Baskı).John Wiley&Sons.

Enders, Walter ve Sandler, Todd (1996). Terrorism and foreign direct investment in Spain and Greece. *Kyklos*, 49(3), 331-352.

Enders, Walter ve Sandler, Todd (2000). Is transnational terrorism becoming more threatening? A time-series investigation. *Journal of Conflict Resolution*, 44(3) 307-332.

Enders, Walter ve Sandler, Todd (2004). An economic perspective on transnational terrorism. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 301-316.

Epstein, Gil S., Ira, N. Gang (2007). Understanding the development of fundamentalism. *Public Choice*, 132(3-4), 257-271.

Estrada, M. A. Ruiz, Park, Donghyun ve Khan, Alam (2018). The impact of terrorism on economic performance: The case of Turkey. *Economic Analysis and Policy* 60, 78-88.

Eubank, W. Lee ve Weinberg, Leonard (1994). Does democracy encourage terrorism?. *Terrorism and Political Violence*, 6(4), 417-435.

Feridun, Mete (2011). Impact of terrorism on tourism in Turkey: empirical evidence from Turkey. *Applied Economics*, 43(24), 3349-3354.

Ferrero, Mario (2006). Martyrdom contracts. *Journal of Conflict Resolution*, 50(6) 855-877.

Fielding, David (2004). How does violent conflict affect investment location decisions? Evidence from Israel during the Intifada. *Journal of Peace Research*, 41(4), 465-484.

Findley, Michael G. ve Young, Joseph K (2011). Terrorism, democracy, and credible commitments. *International Studies Quarterly*, 55(2), 357-378.

Fischer, Peter ve Amy, L. Ai (2008). International terrorism and mental health: Recent research and future directions. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(3), 339-361.

Fleischer, Aliza ve Buccola, Steven (2002). War, terror, and the tourism market in Israel. *Applied Economics*, 34(11), 1335-1343.

Flowers, S. Christian (2014). The Relationship Between Youth Unemployment and Terrorism, Doktora Tezi, Georgetown University.

Freedom House (2020). Country and Territory Ratings and Statuses https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/2020_Country_and_Territory_Ratings_and_Statuses_FIW1973-2020.xlsx, Erişim Tarihi: 15.04.2020.

Freytag, Andreas, Krüger, Jens, J., Daniel ve Schneider, Friedrich (2009). The origins of terrorism: https://core.ac.uk/download/pdf/6967375.pdf , Erişim tarihi: 24.09.2018.

Freytag, Andreas, Krüger, Jens, J., Meierrieks, Daniel ve Schneider, Friedrich (2011). The origins of terrorism: Cross-country estimates of socio-economic determinants of terrorism. *European Journal of Political Economy*, *27*, 5-16.

Frey, Bruno S., Luechinger, Simon ve Stutzer, Alois (2007). Calculating tragedy: Assessing the costs of terrorism. *Journal of Economic Surveys*, 21(1), 1-24.

Gaibulloev, Khusrav ve Sandler, Todd (2008). Growth consequences of terrorism in Western Europe. *Kyklos*, 61(3), 411-424.

Gaibulloev, Khusrav ve Sandler, Todd (2009). The impact of terrorism and conflicts on growth in Asia. *Economics & Politics*, 21(3), 359-383.

Gaibulloev, Khusra ve Sandler, Todd (2011). The adverse effect of transnational and domestic terrorism on growth in Africa. *Journal of Peace Research*, 48(3), 355-371.

Garfinkel, Michelle R. (2004). Global threats and the domestic struggle for power. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 495-508.

Gassebner, Martin, Jong-A-Pin, Richard ve Mierau, Jochen O. (2008). Terrorism and electoral accountability: One strike, you're out!. *Economics Letters*, 100(1), 126-129.

Gassebner, Martin ve Luechinger, Simon (2011). Lock, stock, and barrel: A comprehensive assessment of the determinants of terror. *Public Choice*, 149, (3-4), 235-261.

Gerges, Fawaz A. (2017). *Isis: A history*. Princeton University Press.

Glaeser, Edward L. (2005). The political economy of hatred. *The Quarterly Journal of Economics*, 120(1), 45-86.

GTD (Global Terrorism Database) (2020). Global Terrorism Database. https://www.start.umd.edu/data-tools/global-terrorism-database-gtd , Erişim tarihi: 15.02.2020

Goldstein, Kevin B. (2005). Unemployment, inequality and terrorism: Another look at the relationship between economics and terrorism. *Undergraduate Economic Review*, 1(1), 6.

Gouda, Moamen ve Marktanner, Marcus (2019). Muslim youth unemployment and expat jihadism: bored to death?. *Studies in Conflict & Terrorism*, 42(10), 878-897.

Greenbaum, Robert T., Dugan, Laura ve LaFree, Gary (2007). The impact of terrorism on Italian employment and business activity. *Urban Studies*, 44(5-6), 1093-1108.

Gupta, Sanjaeev, Clements, Benedict, Bhattacharya, Rina ve Chakravarti, Shamit (2004). Fiscal consequences of armed conflict and terrorism in low-and middle-income countries. *European Journal of Political Economy*, *20*(2), 403-421.

Gunaratna, Rohan (2002). *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror*. Columbia University Press,

Güngör, U. Tayfun (2010). *Türkiye'de Gençlerin Terör Örgütlerine Katılma Nedenleri ve Sonuçları,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Gür, Lütfü (2014). *Terörün Ekonomiye ve Ekonomik Büyümeye Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Güvenek, Burcu ve Alptekin, Volkan (2015). Turistlere yönelik terör saldırılarının turizme etkisi Türkiye üzerine ampirik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 17(1), 21-38.

Harrigan, James ve Martin, Philippe (2002). Terrorism and the resilience of cities. *Economic Policy Review*, 8(2), 97-116.

Hassan, Farooq (2012). Islam: A religion of tolerance or terrorism (an analytical and critical study). *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(10).

Hatahet, Sinan, Cengiz, M. Emin ve R.Bedir, Mulla (2019). *Suriye'deki Ulus-aşırı Ypg'li Savaşçılar Fenomeni*. https://www.academia.edu/download/59233685/SURIYEDEKI_ULUS-ASIRI_YPGLI_SAVASCILAR_FENOMENI20190513-128224-ausdkd.pdf , Erişim tarihi: 23.02.2019.

Henne, Peter S. (2012). The ancient fire: religion and suicide terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 24(1), 38-60.

Hide, Enri (2014). Islamic extremism in the Balkans as a geopolitical instrument. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(6), 375.

Hobijn, Bart (2002). What will homeland security cost?. *Economic Policy Review*, 8(2), 21-33.

Honaker, James (2010). Unemployment and Violence in Northern Ireland: A Missing Data Model for Ecological Inference. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.616.3157&rep=rep1&type=pdf, Erişim tarihi: 22.08.2018.

Hunter, Lance Y. (2016). Terrorism, civil Liberties, and political rights: a cross-national analysis. *Studies in Conflict & Terrorism*, 39(2), 165-193.

ICRG (The International Country Risk Guide). (2015). Researchers Dataset Table 3B – Political, https://epub.prsgroup.com/products/icrg/researcher-dataset-icrg-t3b-political-risk , Erişim tarihi: 24.09.2019.

IEP (Institute for Economics and Peace) (2018). *Global Terrorism Index 2018*. http://visionofhumanity.org/app/uploads/2018/12/Global-Terrorism-Index-2018.pdf, Erişim tarihi: 22.06.2019

IMF (International Monetary Fund) (2001). *The Global Economy After September 11*. https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/The-Global-Economy-After-September-11, Erişim tarihi: 03.07.2019

Ismail, Aisha ve Shehla, Amjad (2014). Determinants of terrorism in Pakistan: An empirical investigation. *Economic Modelling*, 37, 320-331.

Ismail, Aisha ve Shehla, Amjad (2014). Cointegration-causality analysis between terrorism and key macroeconomic indicators: Evidence from Pakistan. *International Journal of Social Economics*, 41(8) , 664-682.

Ito, Harumi ve Lee, Darin (2005). Assessing the impact of the September 11 terrorist attacks on US airline demand. *Journal of Economics and Business*, 57(1), 75-95.

İçişleri Bakanlığı (2017). Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İşeri, Reyhan (2008). *Türkiye'de Etnik Terör: ASALA ve PKK Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

JGK (Jandarma Genel Komutanlığı) (2016), http://www.jandarma.gov.tr/asayis/ter.s/Teror_Terorizm_Teror_Orgutlerinin_%20Amac%C4%B1.htm, Erişim Tarihi: 12.02.2016.

Karagöl, E. Tanas (2016). 15 Temmuz darbe girişimi ve türkiye ekonomisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 37-49.

Kartal, A. Birol (2018). Uluslararası terörizmin değişen yapısı ve terör örgütlerinin sosyal medyayı kullanması: Suriye'de DAEŞ ve YPG Örneği. *Security Strategies Journal*, 14(27), 39-77.

KOM Daire Başkanlığı (2019). Kacakcılık ve Organize Suclarla Mücadele 2018 Raporu, KOM Yayınları: Ankara.

Keefer, Philip ve Loayza, Norman (2008). Terrorism, Economic Development and Political Openness. https://www.sisd.net/cms/lib/TX01001452/Centricity/Domain/170/Terrorism%20and%20Development.pdf , Erişim tarihi: 12.07.2018

Kıbrıs, Arzu (2011). Funerals and elections: The effects of terrorism on voting behavior in Turkey. *Journal of Conflict Resolution*, 55(2), 220-247.

Kılıçaslan, Harun (2017). 15 Temmuz darbe girişimi ve Türkiye'nin ekonomik ve malî göstergeleri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 51-64.

Krieger, Tim ve Meierrieks, Daniel (2011). What causes terrorism?. *Public Choice*, 147(1-2), 3-27.

Krueger, Alan B. ve Malečková, Jitka (2003). Education, poverty and terrorism: Is there a causal connection?. *Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 119-144.

Krueger, Alan B. ve Maleckova, Jitka (2002). Education, Poverty, Political Violence and Terrorism: Is There A Causal Connection?. https://www.nber.org/papers/w9074.pdf , Erişim Tarihi: 13.01.2019.

Krueger, Alan B. ve Laitin, David D. (2007). Kto kogo?: A cross-country study of the origins and targets of terrorism. *https://pdfs.semanticscholar.org/5190/95d72f1656ea72ed3fe8f1f72eee4d102358.pdf* ,Erişim tarihi: 7.3.2019

Kurrild-Klitgaard, Peter, Justesen, Mogens K. ve Klemmensen, Robert (2006). The political economy of freedom, democracy and transnational terrorism. *Public Choice*, 128(1-2), 289-315.

Küçükşahin, Ahmet (2005). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu PKK terörüne hazırlayan nedenler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1(02), 63-94.

Kürşad, Hacıtahiroğlu (2011). *Türkiye'deki Terörizmin İşsizlik Üzerine Etkileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lacker, Jeffrey M. (2004). Payment system disruptions and the federal reserve following September 11, 2001. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 935-965.

Lai, Brian (2007). "Draining the Swamp": An empirical examination of the production of international terrorism, 1968—1998. *Conflict Management and Peace Science*, 24(4), 297-310.

Lenain, Patrick, Bonturi, Marcos ve Koen, Vincent (2002). *The Economic Consequences of Terrorism*.

http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.422.7770&rep=rep1&type=pdf, 03.07.2019

Li, Quan (2005). Does democracy promote or reduce transnational terrorist incidents?. *Journal of Conflict Resolution*, 49(2), 278-297.

Liotta, Peter H. (2002). Boomerang effect: The convergence of national and human security. *Security Dialogue*, 33(4), 473-488.

Lutz, James M. ve Lutz, Brenda J. (2006). Terrorism as economic warfare. *Global Economy Journal*, 6(2).

Lynch, Cecelia (2014). A neo-Weberian approach to studying religion and violence. *Millennium*, 43(1), 273-290

Malik, Zahra ve Zaman, Khalid (2013). Macroeconomic consequences of terrorism in Pakistan. *Journal of Policy Modeling*, 35(6), 1103-1123.

Mallaby, Sebastian (2002). The reluctant imperialist: terrorism, failed states, and the case for American empire. *Foreign Affairs*, 81(2), 2-7.

Manaz, Abdullah (2014). *Türkiye'ye Yönelik Terör Odakları* (2.Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Meierrieks, Daniel ve Gries, Thomas (2013). Causality between terrorism and economic growth. *Journal of Peace Research*, 50(1), 91-104.

Mickolus, Edward F. (1980). *Transnational Terrorism: A Chronology of Events, 1968-1979.* London: Aldwych Press.

Mirza, Daniel ve Verdier, Thierry (2006). International trade, security, and transnational terrorism: theory and empirics. https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/9282/wps4093.pdf?sequence=1, Erişim tarihi: 03.02.2019.

Morag, Nadav (2006). The economic and social effects of intensive terrorism: Israel 2000-2004. *Middle East Review of International Affairs*, 10(3), 120-141.

Moy, Wesley R. (2017). *Economic Preconditions for Terrorism: A Quantitative Examination of Per Captia Gross Domestic Product, The Gini Coefficient, and Unemployment Rates*, Doktora Tezi, Diss. Northcentral University.

Mutlu, Servet (2008). Ayrılıkçı PKK terörünün ekonomik maliyeti. *21 Yüzyıl*, 2(5), 63-88.

Nasir, Muhammad, Amanat, Ali ve Ur Rehman, Faiz (2011). Determinants of terrorism: a panel data analysis of selected South Asian countries. *The Singapore Economic Review*, 56(02), 175-187.

Navarro, Peter ve Spencer, Aron (2001). *Assessing the Costs of Terrorism*. https://assets1c.milkeninstitute.org/assets/Publication/MIReview/PDF/16-31mr.pdf, Erişim tarihi: 04.07.2019

Newman, Edward (2006). Exploring the "root causes" of terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(8), 749-772.

Nitsch, Volker ve Schumacher, Dieter (2004). Terrorism and international trade: an empirical investigation. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 423-433.

NTV, En Kanlı Terör Saldırısı. https://www.ntv.com.tr/turkiye/en-kanli-teror-saldirisi,CaafAN1FbUmjQkqTmGIklQ Erişim tarihi: 11.02.2020.

O'brien, Sean P. (1996). Foreign policy crises and the resort to terrorism: A time-series analysis of conflict linkages. *Journal of Conflict Resolution*, 40(2), 320-335.

Öcal, Nadir ve Yıldırım, Jülide (2010). Regional effects of terrorism on economic growth in Turkey: A geographically weighted regression approach. *Journal of Peace Research*, 47.4, 477-489.

Özcan, Nihat Ali (1999). PKK (Kürdistan İşçi Partisi) tarihi, ideolojisi ve yöntemi. ASAM, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Özgen, Ferhat B. ve Güloğlu, Bülent (2004). Türkiye'de iç borçların iktisadi etkilerinin VAR tekniğiyle analizi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 31, 93-114.

Öztürk, Serdar ve Çelik, Kamil (2009). Terörizmin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(2), 85-106.

Pape, Robert A. (2003). The strategic logic of suicide terrorism. *American Political Science Review*, 97(3), 343-361.

Parrott, James A. ve Cooke, Oliver D. (2005). The economic impact of 9/11 on New York City's low-wage workers and households (Editör: Howard Chernick). *Resilient City, The Economic Impact of 9 11*, 189-228.

Phillips, Peter CB. ve Perron, Pierre (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.

Piazza, James A. (2006). Rooted in poverty?: Terrorism, poor economic development, and social cleavages. *Terrorism and Political Violence*, 18(1), 159-177.

Piazza, James A. (2008). Incubators of terror: Do failed and failing states promote transnational terrorism?.*International Studies Quarterly*, 52(3), 469-488.

Piazza, James A. (2008) Do democracy and free markets protect us from terrorism?. *International Politics* 45(1), 72-91.

Piccone, Ted (2017). Democracy and terrorism. *Democracy and Security Dialogue Working Paper Series*,1-28.

Ranstorp, Magnus (1996). Terrorism in the name of religion. *Journal of International Affairs*, 50(1), 41-62.

Rapoport, David C. (2002). The four waves of rebel terror and september. *Anthropoetics*, 8(1), 1-19.

Rasheed, Hafsa ve Tahir, Muhammad (2012). FDI and terrorism: Co-integration & Granger causality. *International Affairs and Global Strategy*, 4, 1-5.

Rathbone, A. Elissa (2006). *The Political Economy of Terrorism: An Institutional and Strategic Analysis with a Case Study of al-Qaeda*, Doktora Tezi, George Mason Üniversitesi.

Richardson, Clare (2011). *Relative Deprivation Theory In Terrorism: A Study of Higher Education and Unemployment as Predictors of Terrorism*, Yüksek Lisans Tezi, New York University.

Robins, Philip (1993). The overlord state: Turkish policy and the Kurdish issue. *International Affairs*, 69(4),657-676.

Rossi-Hansberg, Esteban (2004). Cities under stress. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 903-927.

Saiya, Nilay ve Scime, Anthony (2015) Explaining religious terrorism: A data-mined analysis. *Conflict Management and Peace Science*, 32(5), 487-512.

Samaranayake, Gamini (1999). Patterns of political violence and responses of the government in Sri Lanka, 1971–1996. *Terrorism and Political Violence*, 11(1), 110-122.

Sandler, Todd ve Enders, Walter (2008). Economic consequences of terrorism in developed and developing countries, http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.129.1037&rep=rep1&type=pdf, Erişim tarihi: 07.03.2019

Sandler, Todd ve Enders, Walter (2004). What do we know about the substitution effect in transnational terrorism?. Editör: Andrew Silke, *Researching Terrorism: Trends, Achievements, Failures*, 139-157.

Sayre, Edward A. (2009). Labor market conditions, political events, and Palestinian suicide bombings. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 15(1), 1-26.

Schillinger, Thomas (2016). Group dynamics and religious terrorism. *Journal of Applied Security Research*, 11(3), 334-348.

Schmid, Alex P. (2004). Prevention of Terrorism: Towards A Multi-pronged Approach. Editör: Bjørgo Tore, *Root Causes of Terrorism*. Routledge, 238-255.

Shahbaz, Muhammad ve Shahbaz, M. Shabbir (2011). Is hike in inflation responsible for rise in terrorism in Pakistan?. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/31236/1/MPRA_paper_31236.pdf, Erişim tarihi:22.10.2018

Shahbaz, Muhammad (2013). Linkages between inflation, economic growth and terrorism in Pakistan. *Economic Modelling*, 32 , 496-506.

Sloboda, Brian W. (2003). Assessing the effects of terrorism on tourism by use of time series methods. *Tourism Economics*, 9(2), 179-190.

Sobek, David ve Boehmer, Charles (2009). If They Only Had Cake: The Effect of Food Supply on Civil War Onset, 1960-1999. *The Selected Works of Charles Boehmer*, 2.

Soner, B. Ali, Aslan, Ömer ve Kıyıcı, Hakan (2017). PKK's Regional Franchise of Terror. http://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/PKK%E2%80%99S%20REGIONAL%20FRANCHISE%20OF%20TERROR_01_05_17.pdf , Erişim tarihi: 22.01.2019

Sosis, Richard ve Alcorta, Candace (2008). Militants and martyrs: Evolutionary perspectives on religion and terrorism. *Natural security: A Darwinian approach to a dangerous World*, 105-124.

Sims, Christopher A. (1980). Macroeconomics and reality.*Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1-48.

Siqueira, Kevin (2005). Political and militant wings within dissident movements and organizations. *Journal of Conflict Resolution*, 49(2) 218-236.

Sönmez, Sevil F. (1998). Tourism, terrorism, and political instability. *Annals of Tourism Research*, 25(2), 416-456.

Squalli, Jay (2007). Electricity consumption and economic growth: Bounds and causality analyses of OPEC members. *Energy Economics*, 29(6), 1192-1205.

Şen, Y. Furkan (2015). Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-ekonomik etkilerine bakış: Pkk terörü ve Ağrı gerçeği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2) , 17-70.

Taşpınar, Ömer (2011). The rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American relations right. *Insight Turkey*, 13(1), 11-17.

Tavares, Jose (2004). The open society assesses its enemies: Shocks, disasters and terrorist attacks. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 1039-1070.

TBB (Türkiye Barolar Birliği) (2006). *Türkiye ve Terörizm*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/dhkp-c.tr.mfa Erişim tarihi: 12.11.2019.

TDK (Türk Dil Kurumu), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TER%C3%96R, Erişim tarihi: 17.10.2016.

Tekiner, M. Ali ve Demirci, Uğur (2015). Terör örgütleri ile mücadele: kaynak bağımlılığı kuramı perspektifi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 17(2), 37-64.

TMK (Terörle Mücadele Kanunu). (1991). T.C. Resmi Gazete, 20843, 12 Nisan 1991.

Toda, Hiro Y. ve Yamamoto, Taku (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2020). İşgücü İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 , Erişim tarihi: 15.04.2020.

Venieris, Yiannis P. ve Gupta, Dipak K. (1986). Income distribution and sociopolitical instability as determinants of savings: a cross-sectional model. *Journal of Political Economy*, 94(4), 873-883.

Yalçın, H.Basri (2018). Terörle mücadeleye stratejik yaklaşım. (Editörler: Fahrettin Altun, ve H.Basri Yalçın). *Terörün Kökenleri ve Terörle Mücadele Stratejisi*. İstanbul: Seta Yayınları, 19-53.

Yaya, Mehmet E. (2009). Terrorism and tourism: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 20(6) 477-497.

Yayla, A. Sait (2001). *A Case Study of Leftist Terrorism and its Prevention in Turkey: DHKP/C.* Yüksek Lisans Tezi. Diss. University of North Texas.

Yıldırım, Mustafa (2018). Hisse senedi piyasasının terrorizme karşı duyarlılığı/ duyarsızlığı üzerine: Türkiye örneği. *Ege Akademik Bakış*, 18(2), 169-178.

Waheed, Abdul ve Ahmad Mokbul, Morshed (2012). Socioeconomic impacts of terrorism on affected families in Lahore, Pakistan. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 21(2), 202-222.

Walkenhorst, Peter ve Dihel, Nora (2003). Trade Impacts of The Terrorist Attacks of 11 September 2001: A Quantitative Assessment. https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/1632.pdf, Erişim tarihi: 08.07.2019

Watson, Z. Robert (2016). A model for terror: the Islamic state. *Journal of Homeland and National Security Perspectives*, 3(1).

Weinberg, Leonard (2013). *The End of Terrorism?*.Milton Park: Routledge.

Williams, Robert W. (2003). Terrorism, anti-terrorism and the normative boundaries of the US polity: the spatiality of politics after 11 September 2001. *Space and Polity* 7(3), 273-292.

World Bank (2002). *Fifteen Months- Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis: An Assessment*. http://documents.worldbank.org/curated/en/394371468049795957/pdf/multi0page.pdf, Erişim tarihi: 07.07.2019

World Bank (2020). World Bank Open Data. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG , Erişim tarihi: 15.04.2020

World Bank (2020). World Bank Open Data. https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG , Erişim tarihi: 15.04.2020

EKLER

EK-1: Tüm Modellere Ait Otokorelasyon Test Sonuçları

EKONOMİK MODEL

Null hypothesis: No serial correlation at lag h

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	Df	Prob.
1	26.11147	16	0.0525	1.807478	(16, 52.6)	0.0551
2	23.36158	16	0.1044	1.577716	(16, 52.6)	0.1084
3	19.12533	16	0.2622	1.243880	(16, 52.6)	0.2682

Null hypothesis: No serial correlation at lags 1 to h

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	Df	Prob.
1	26.11147	16	0.0525	1.807478	(16, 52.6)	0.0551
2	35.64897	32	0.3006	1.141493	(32, 49.5)	0.3318
3	52.23487	48	0.3129	1.069493	(48, 36.7)	0.4203

*Edgeworth expansion corrected likelihood ratio statistic.

SİYASİ MODEL

Null hypothesis: No serial correlation at lag h

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	Df	Prob.
1	17.01069	9	0.0485	2.132307	(9,39.1)	0.0498
2	11.72176	9	0.2295	1.376074	(9,39.1)	0.2320
3	11.82169	9	0.2235	1.389510	(9,39.1)	0.2261

Null hypothesis: No serial correlation at lags 1 to h

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	Df	Prob.
1	17.01069	9	0.0485	2.132307	(9,39.1)	0.0498
2	31.21492	18	0.0272	2.055711	(18,37.3)	0.0312
3	50.72260	27	0.0038	2.556631	(27,29.8)	0.0070

*Edgeworth expansion corrected likelihood ratio statistic.

SOSYAL MODEL

Null hypothesis: No serial correlation at lag h

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	Df	Prob.
1	5.367852	9	0.8011	0.582510	(9,36.7)	0.8026
2	8.624393	9	0.4726	0.975780	(9,36.7)	0.4756
3	9.559871	9	0.3873	1.094775	(9,36.7)	0.3903

Null hypothesis: No serial correlation at lags 1 to h

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	Df	Prob.
1	5.367852	9	0.8011	0.582510	(9,36.7)	0.8026
2	17.85128	18	0.4655	1.000501	(18,34.4)	0.4823
3	21.72519	27	0.7512	0.733040	(27,26.9)	0.7874

*Edgeworth expansion corrected likelihood ratio statistic.

EK-2: Değişen Varyans Test Sonuçları

	Ekonomik Model	Siyasi Model	Sosyal Model
Ki-Kare	82.75077	77.73233	77.74390
df	80	72	72
Olasılık	0.3945	0.3013	0.3009

EK-3: TER Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları

TER tepkisi	Değişkenler			
Periyod	TER	ISZ	ENF	BUY
1	132.8346	0.000000	0.000000	0.000000
2	18.99578	-11.34206	-17.75965	-2.146554
3	3.035143	-2.808879	-2.745190	1.785942
4	1.285890	1.370645	0.207331	-0.751208
5	-0.062204	-0.653873	-0.399865	0.248795
6	0.095643	0.201602	0.092392	-0.071671
7	-0.013208	-0.060219	-0.036225	0.017934
8	0.005637	0.014556	0.007957	-0.003824
9	-0.000719	-0.003159	-0.002069	0.000607
10	0.000173	0.000480	0.000323	-2.38E-05

EK-4: ISZ Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları

ISZ tepkisi	Değişkenler			
Periyod	TER	ISZ	ENF	BUY
1	0.077069	1.122240	0.000000	0.000000
2	0.079342	0.134119	-0.002338	-0.109290
3	-0.024976	-0.090076	-0.043252	0.043963
4	0.013538	0.036605	0.017549	-0.014672
5	-0.003707	-0.012227	-0.006600	0.004207
6	0.001149	0.003469	0.001904	-0.001055
7	-0.000259	-0.000869	-0.000512	0.000224
8	5.63E-05	0.000183	0.000113	-3.56E-05
9	-7.41E-06	-2.87E-05	-2.06E-05	1.35E-06
10	-5.93E-08	8.47E-07	1.83E-06	1.99E-06

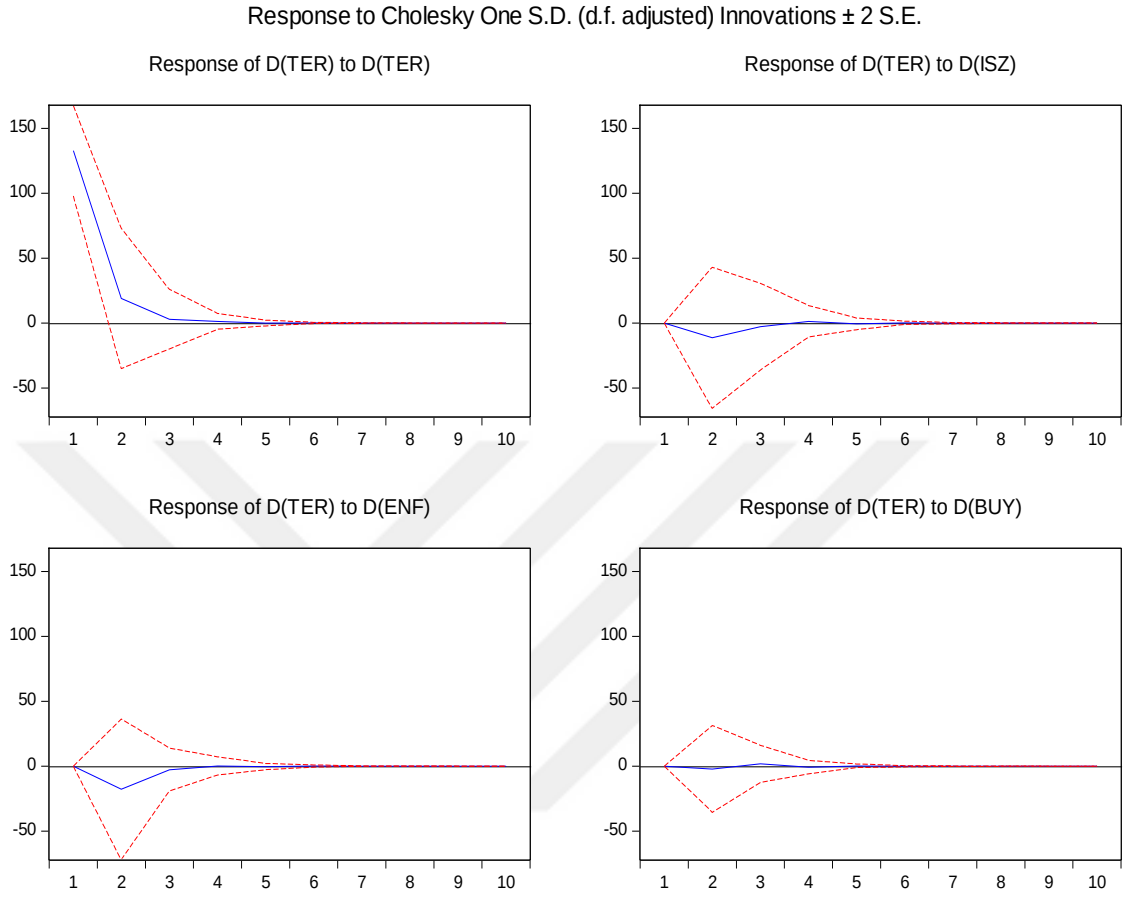
EK-5: ENF Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları

ENF tepkisi	Değişkenler			
Periyod	TER	ISZ	ENF	BUY
1	-0.003150	-0.008151	0.114541	0.000000
2	-0.013122	-0.014988	-0.003095	0.001750
3	-0.001744	0.001233	0.002280	0.000699
4	-0.000131	0.000662	0.000388	-0.000444
5	-0.000202	-0.000362	-0.000126	0.000178
6	3.54E-05	0.000151	8.30E-05	-5.76E-05
7	-1.82E-05	-4.74E-05	-2.39E-05	1.62E-05
8	3.71E-06	1.35E-05	7.81E-06	-3.98E-06
9	-1.11E-06	-3.25E-06	-1.86E-06	8.20E-07
10	1.77E-07	6.71E-07	4.33E-07	-1.21E-07

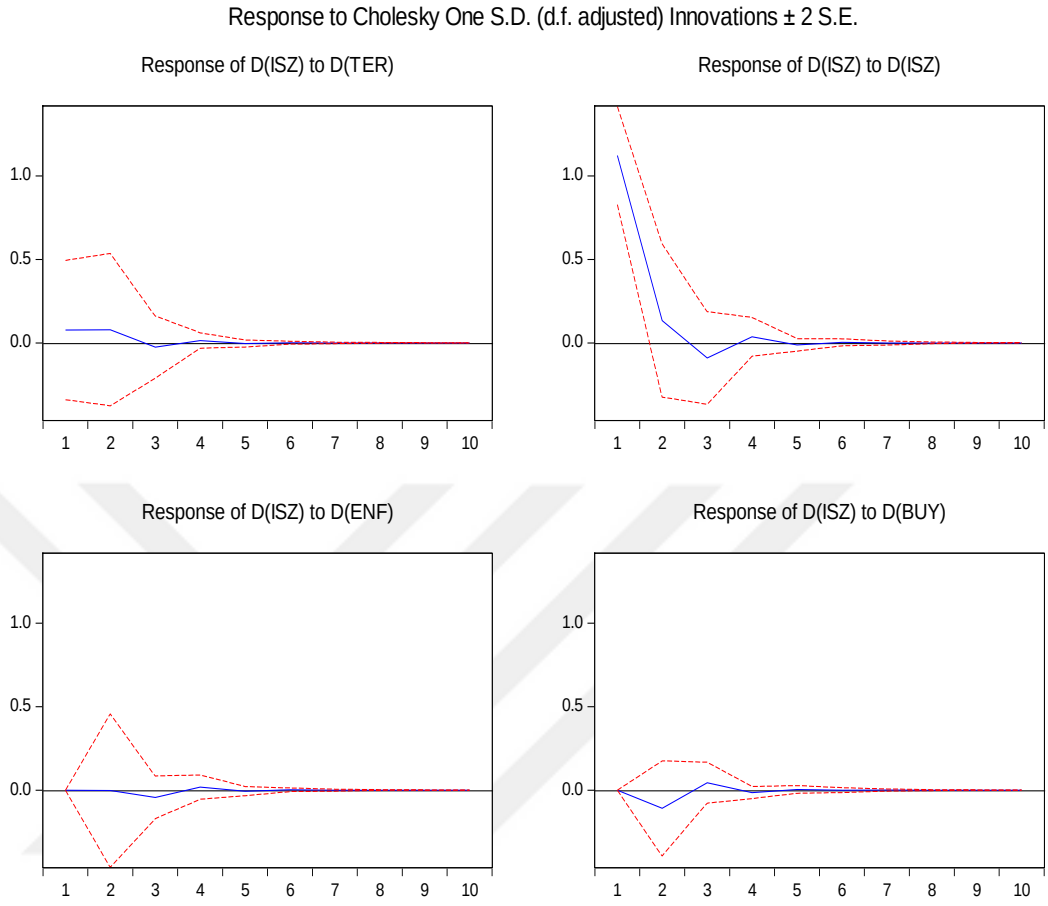
EK-6: BUY Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları

BUY tepkisi	Değişkenler			
Periyod	TER	ISZ	ENF	BUY
1	-0.010907	-0.035919	-0.027448	0.036492
2	0.014109	0.033366	0.013274	-0.016010
3	-0.003916	-0.013380	-0.006982	0.005188
4	0.001491	0.004291	0.002238	-0.001466
5	-0.000363	-0.001214	-0.000688	0.000361
6	9.50E-05	0.000296	0.000172	-7.49E-05
7	-1.73E-05	-6.12E-05	-3.89E-05	1.12E-05
8	2.51E-06	8.93E-06	6.50E-06	-1.03E-07
9	1.70E-07	1.76E-09	-5.01E-07	-7.94E-07
10	-2.47E-07	-6.81E-07	-2.52E-07	4.16E-07

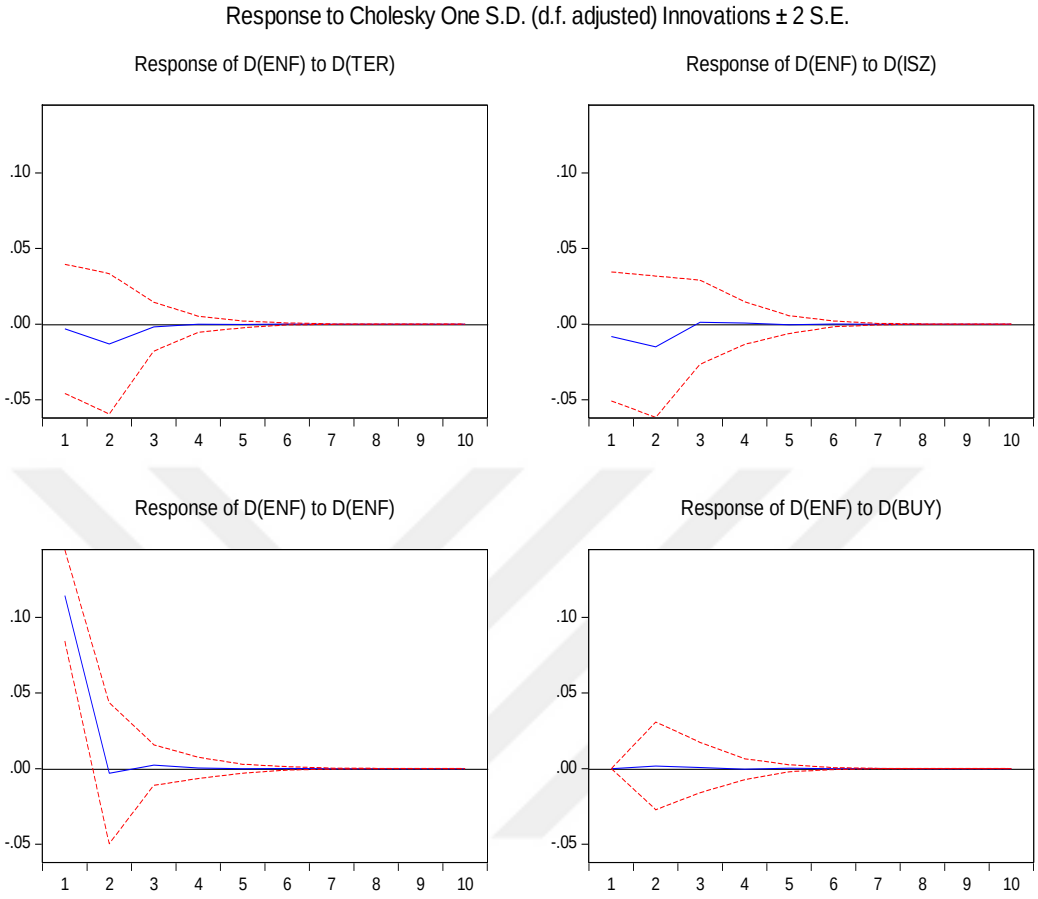
EK-7: TER Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri

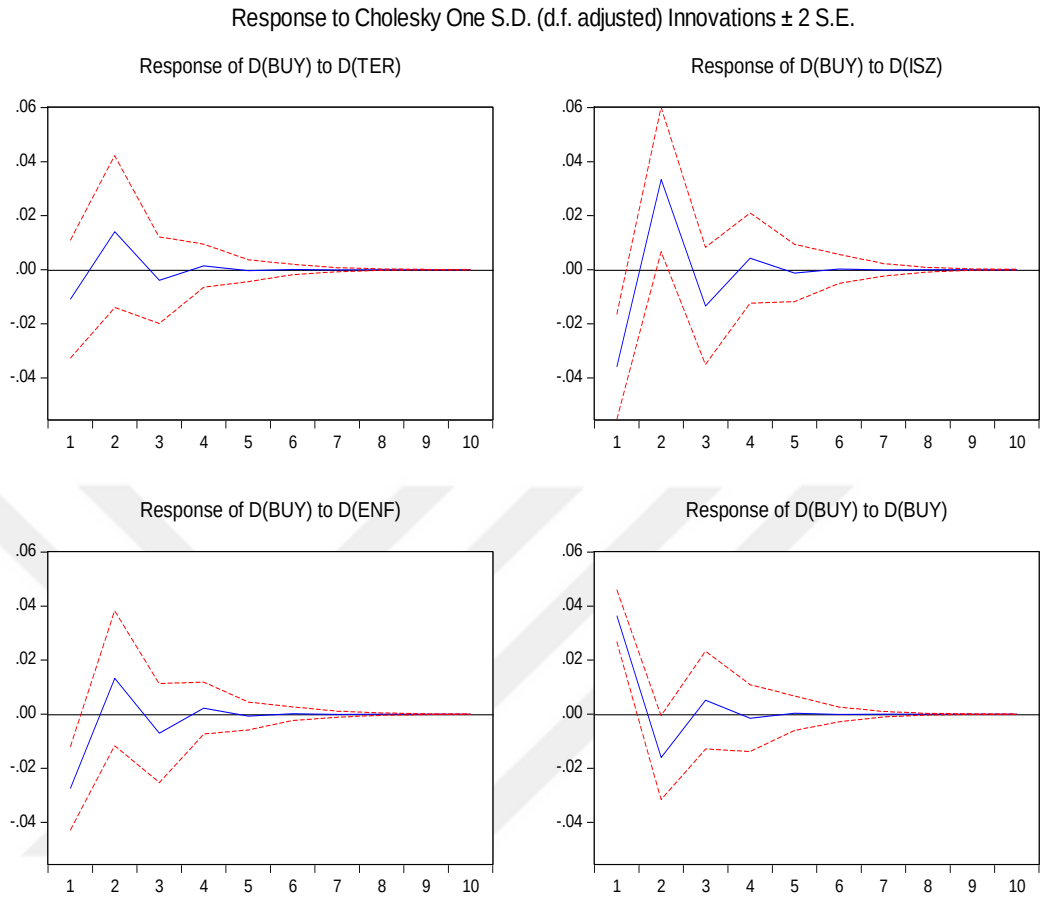
EK-8: ISZ Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri

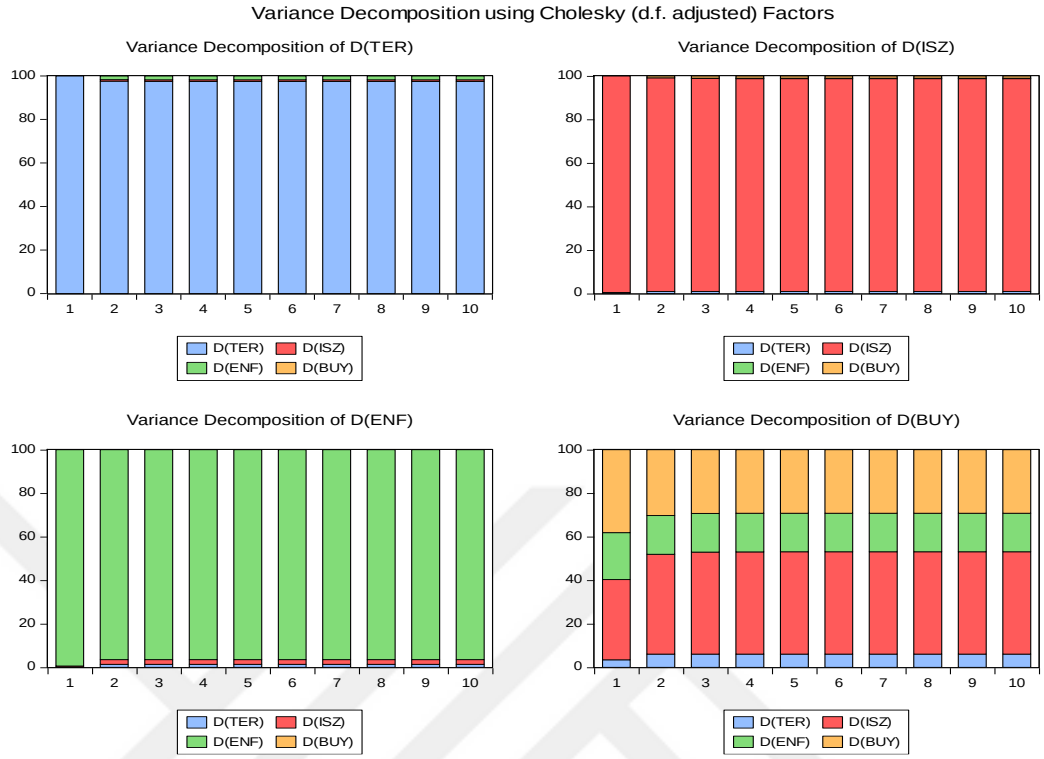
EK-9: ENF Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri

EK-10: BUY Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri

EK-11: Ekonomik Göstergeler Varyans Ayrıştırma Grafikleri

EK-12: TER Değişkeni 2.model Etki-Tepki Analiz Sonuçları

TER tepkisi			
Periyod	TER	POH	SOZ
1	112.8059	0.0000	0.0000
2	8.6033	-35.8436	-33.4592
3	-22.7580	-27.5119	-4.5601
4	-16.4068	-0.9945	3.5190
5	-1.2059	6.7982	4.4549
6	4.0533	4.1164	0.8899
7	2.5367	0.0489	-0.7354
8	0.1033	-1.1713	-0.6871
9	-0.6937	-0.6349	-0.1287
10	-0.3952	0.0185	0.1330

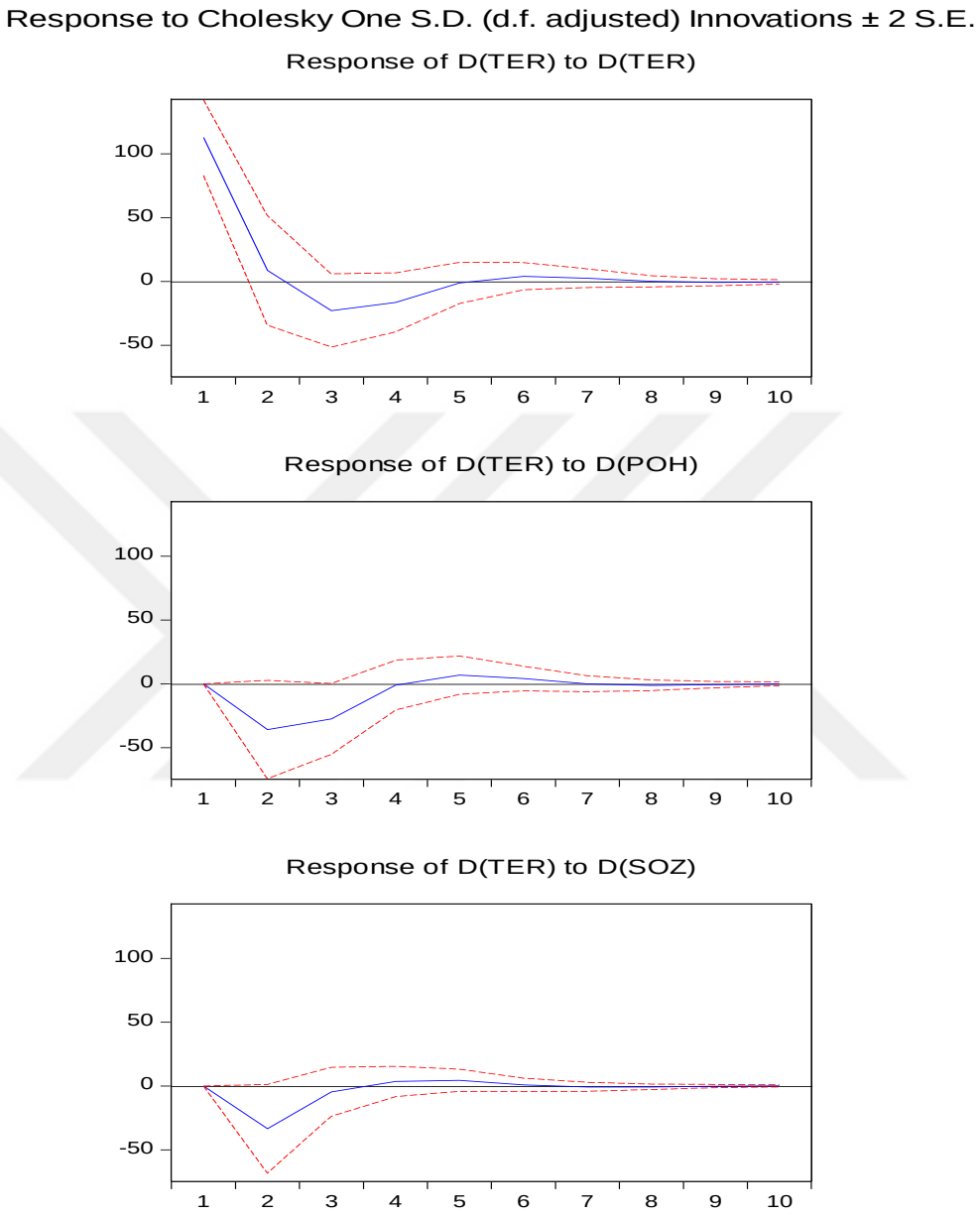
EK-13: POH Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları

POH tepkisi	Değişkenler		
Periyod	TER	POH	SOZ
1	-0.112883	0.504682	0.000000
2	0.247448	0.144018	0.099447
3	0.107481	0.003053	-0.062527
4	-2.46E-05	-0.065448	-0.026479
5	-0.037345	-0.027548	-0.006429
6	-0.017829	0.002678	0.007991
7	0.001248	0.010322	0.004999
8	0.006113	0.004370	0.000579
9	0.002774	-0.000710	-0.001288
10	-0.000350	-0.001692	-0.000813

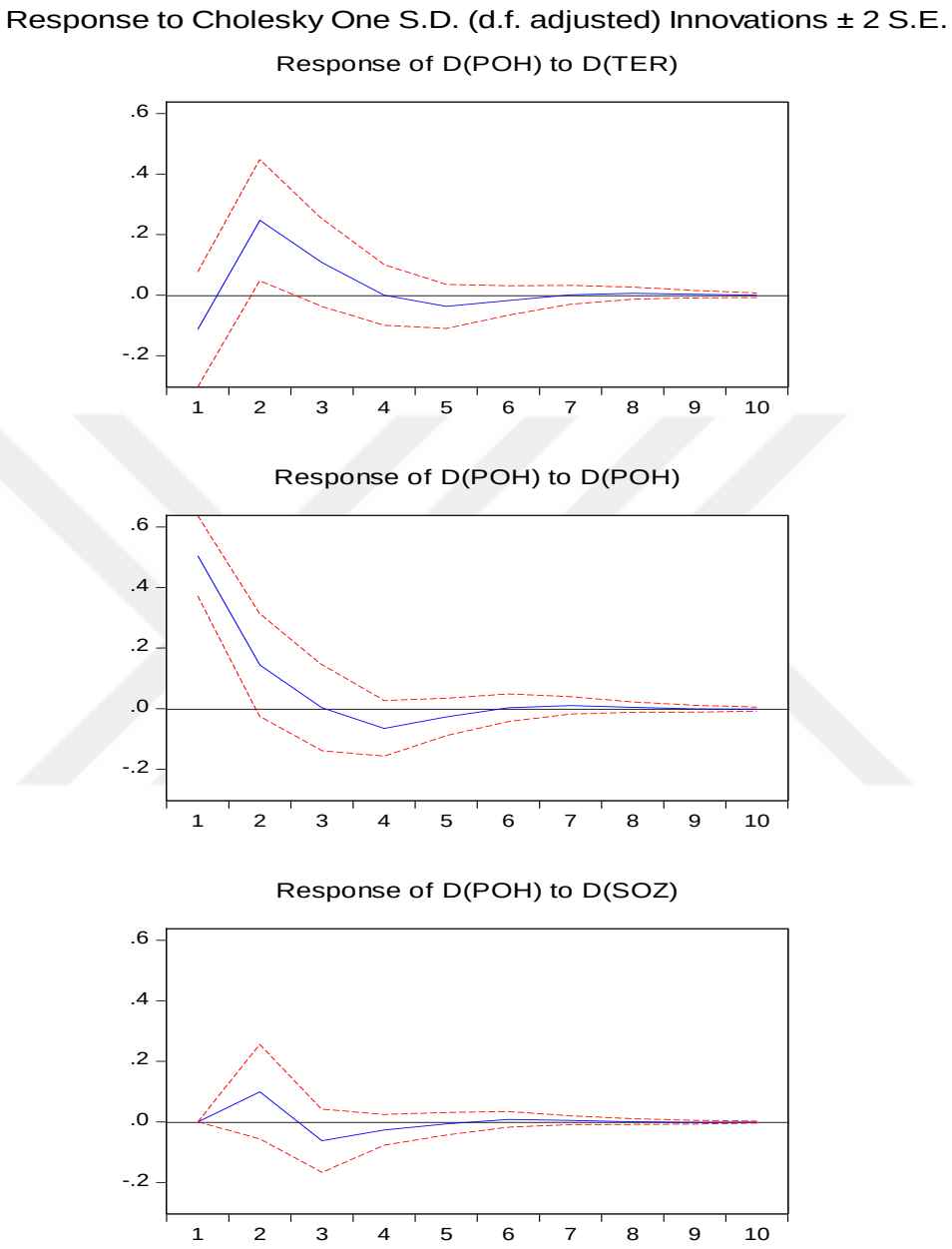
EK-14: SOZ Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları

SOZ tepkisi	Değişkenler		
Periyod	TER	POH	SOZ
1	0.034987	0.084549	0.410986
2	0.109787	0.217009	-0.032204
3	0.113443	-0.004837	-0.001623
4	0.005944	-0.037912	-0.034151
5	-0.024118	-0.027464	-0.003987
6	-0.016396	-0.000259	0.003883
7	-0.000775	0.007139	0.004519
8	0.004269	0.004085	0.000801
9	0.002523	-7.15E-05	-0.000796
10	3.17E-05	-0.001224	-0.000694

EK-15:TER Değişkeni 2.model Etki-Tepki Analiz Grafikleri

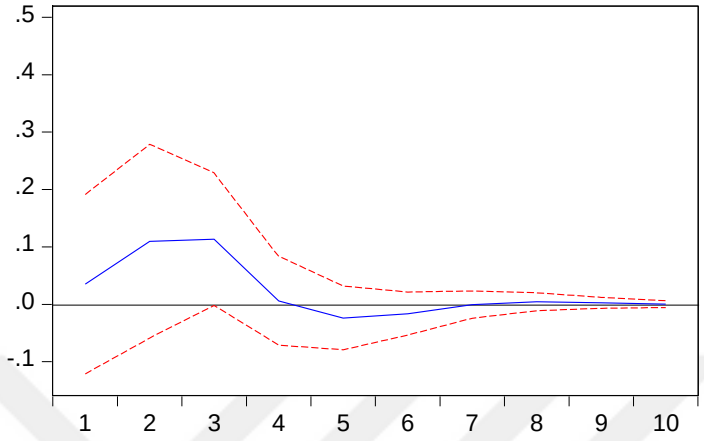
EK-16:POH Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri

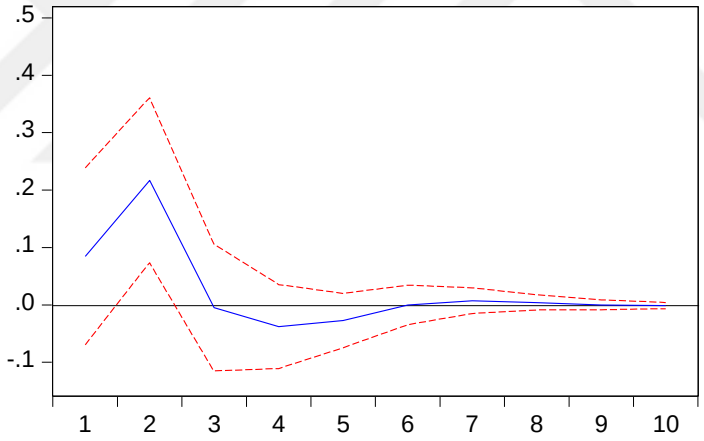
EK-17: SOZ Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri

Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations ± 2 S.E.

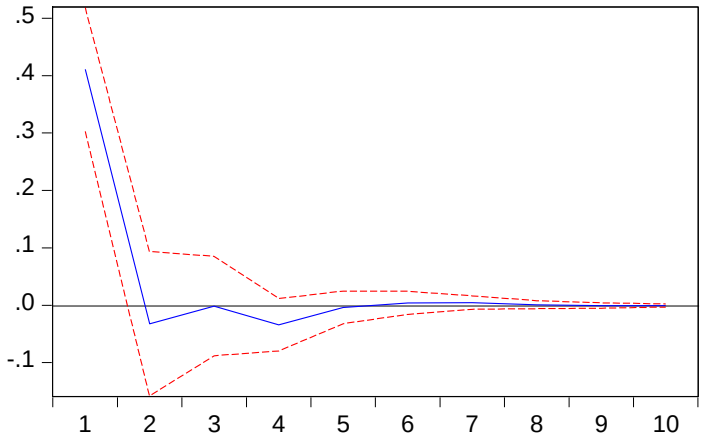
Response of D(SOZ) to D(TER)

Response of D(SOZ) to D(POH)

Response of D(SOZ) to D(SOZ)

EK-18: Siyasi Göstergeler Analizi Varyans Ayrıştırma Grafikleri

EK-19: TER Değişkeni 3. model Etki-Tepki Analiz sonuçları

TER tepkisi	Değişkenler		
Periyod	TER	DIN	ETNT
1	75.6929	0.0000	0.0000
2	10.7086	-8.6206	24.5827
3	6.7388	14.0197	8.2126
4	6.4765	-6.2465	7.4770
5	1.6948	6.1645	2.7485
6	2.4174	-2.9477	2.6433
7	0.4519	2.6272	0.8510
8	0.8988	-1.3538	0.9523
9	0.1015	1.1259	0.2516
10	0.3392	-0.6149	0.3477

EK-20: DIN Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları

DIN tepkisi	Değişkenler		
Periyod	TER	DIN	ETNT
1	-0.104562	0.644432	0.000000
2	0.129270	-0.391163	0.107384
3	-0.037918	0.272953	-0.014868
4	0.051329	-0.172361	0.043545
5	-0.018602	0.119403	-0.009397
6	0.021327	-0.076329	0.017614
7	-0.008922	0.052368	-0.005067
8	0.008971	-0.033768	0.007223
9	-0.004179	0.022993	-0.002546
10	0.003808	-0.014925	0.002999

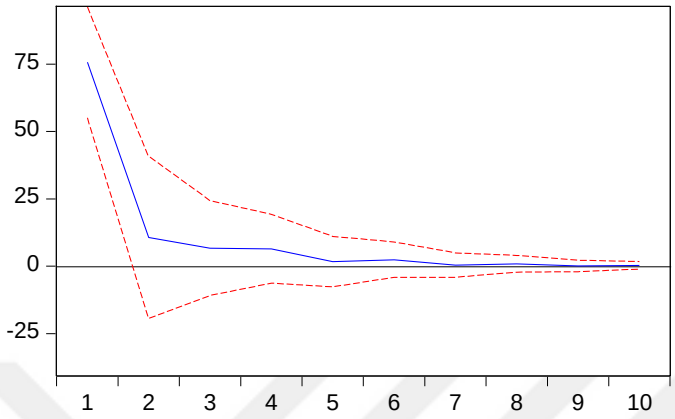
EK-21:ETNT Değişkeni Etki-Tepki Analiz Sonuçları

ETNT tepkisi	Değişkenler		
Periyod	TER	DIN	ETNT
1	0.3113	-0.5313	0.3278
2	0.0206	0.4282	0.0729
3	0.1198	-0.2409	0.1202
4	-0.0019	0.1852	0.0185
5	0.0465	-0.1082	0.0449
6	-0.0045	0.0804	0.0034
7	0.0183	-0.0483	0.0171
8	-0.0032	0.0350	-3.92E-05
9	0.0073	-0.0215	0.0066
10	-0.0018	0.0152	-0.0005

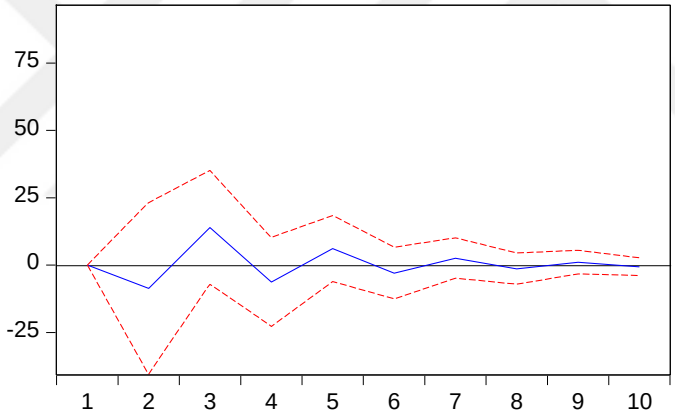
EK-22: TER Değişkeni 3.model Etki-Tepki Analiz Grafikleri

Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations ± 2 S.E.

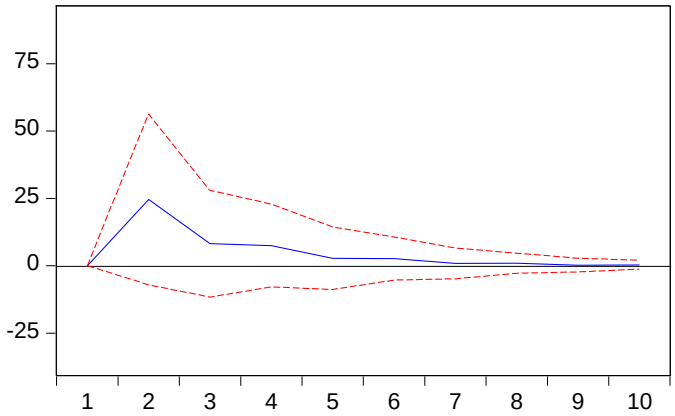
Response of D(TER) to D(TER)

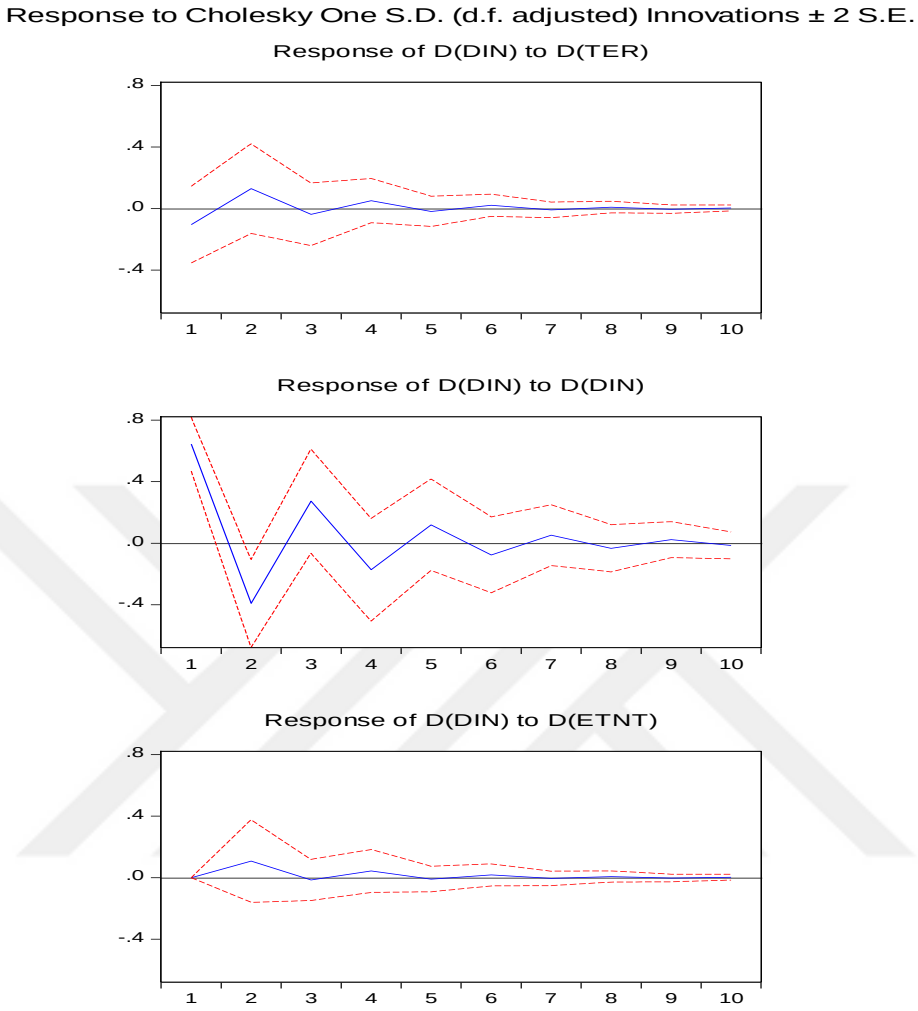
Response of D(TER) to D(DIN)

Response of D(TER) to D(ETNT)

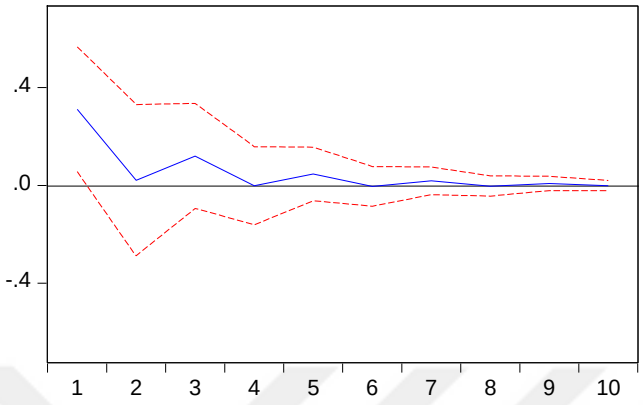
EK-23: DIN Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri

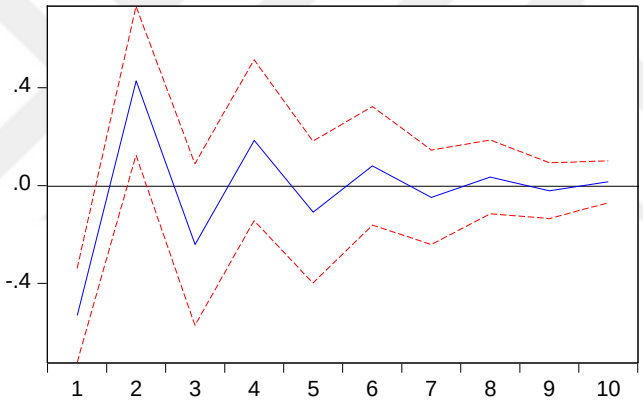
EK-24: ETNT Değişkeni Etki-Tepki Analiz Grafikleri

Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations ± 2 S.E.

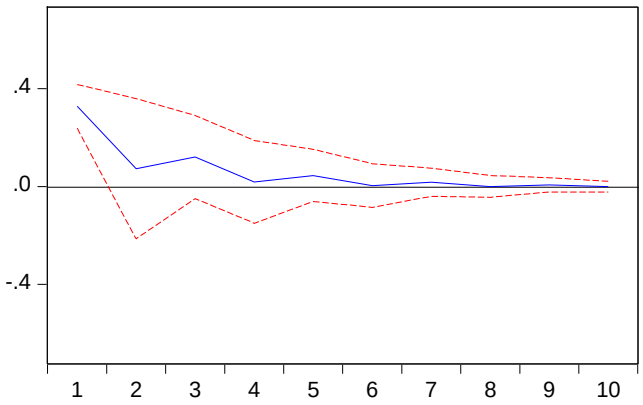
Response of D(ETNT) to D(TER)

Response of D(ETNT) to D(DIN)

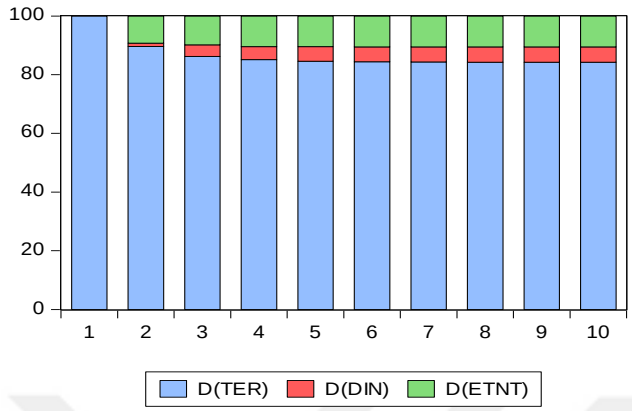
Response of D(ETNT) to D(ETNT)

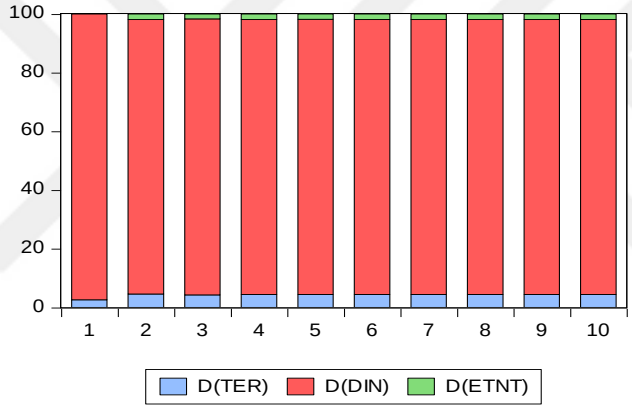
EK-25: Sosyal Göstergeler Analizi Varyans Ayrıştırma Grafikleri

Variance Decomposition using Cholesky (d.f. adjusted) Factors

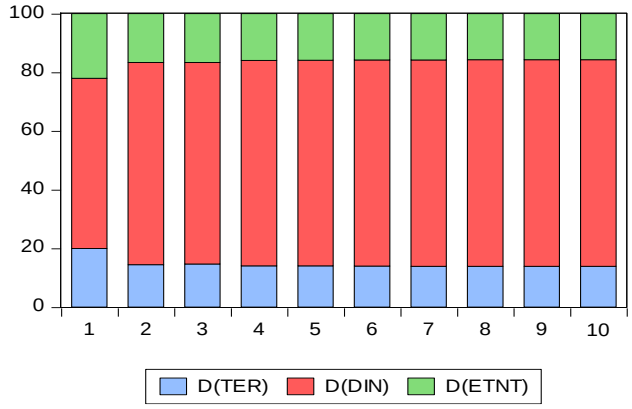
Variance Decomposition of D(TER)

Variance Decomposition of D(DIN)

Variance Decomposition of D(ETNT)

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı: Seyit Taha KETENCİ

Doğum Tarihi: 01 Ekim 1986

Öğrenim Durumu:

Derece	**Üniversite**	**Fakülte-Bölüm/Enstitü-Anabilim Dalı**	**Yıl**
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Maliye	2004-2009
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/İktisat Anabilim Dalı/İktisat Bilim Dalı	2012-2014
Doktora	Selçuk Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/İktisat Anabilim Dalı/İktisat Bilim Dalı	2014-2020

Yüksek Lisans: Özelleştirmelerin Finans Piyasaları Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (Danışman: Prof. Dr. Orhan ÇOBAN)

Doktora: Terörizmin Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Göstergelerle İlişkisi: Türkiye Örneği (Danışman: Prof. Dr. Orhan ÇOBAN)

Görevler:

Görev Ünvanı	**Görev Yeri**	**Yıl**
Uzman Yardımcısı.	T.C. Başbakanlık	2010-2012
Arş.Gör.	Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü	2012-2014
Geçici Görev	Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı	2014-2015
Arş.Gör.	Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü	2015-